

"Yksinolo ois aika orpoo"

- vanhusten palveluasumisen yhteisölliset tekijät palvelutalon
asukkaiden kokemuksissa

Seija Okulov

Lisensiaatin tutkimus

Yhteisösosiaalityö

Kuopion yliopisto

Sosiaalityön ja sosiaalipedagogii-
kan laitos

toukokuu 2008

KUOPION YLIOPISTO, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, yhteisösosiaalityö

OKULOV SEIJA: "Yksinolo ois aika orpoo" - vanhusten palveluasumisen yhteisölliset tekijät palvelutalon asukkaiden kokemuksissa.

Lisensiaatintutkimus, 144 sivua, 5 liitettä (9 sivua)

Ohjaajat: YTT Raija Väisänen, VTT Marianne Nylund

toukokuu 2008

Avainsanat: yhteisöllisyys; palveluasunnot, asumispalvelut; vanhustenhuolto

Tämän lisensiaatin tutkimuksen tarkoituksena oli analysoida sitä, miten yhteisö ja yhteisöllisyys vaikuttavat vanhusten palveluasumisessa. Tutkimuskysymykset olivat, millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys ja mitä on palveluasumisyhteisön tarjoama sosiaalinen tuki. Tutkimuskohteena olivat yhden pohjoissavolaisen vanhusten palvelutalon asukkaat, joista haastattelumenetelmällä haastateltiin kahdeksan (8) asukasta. Haastateltava ovat harkinnanvarainen näyte palvelutalon asukkaista. Lisäksi haastateltiin saman palvelutalon henkilökuntaa focus ryhmä-haastatteluilla. Tutkimuksessa käytettiin aineistotriangulaatiota. Haastattelut nauhoitettiin sekä litteroitiin ja litteroidut tekstit analysoitiin induktiivisella sisällönanalyysillä.

Tutkimustulokset osoittavat, että vanhusten palvelutalo on yhteisö, jonka muodostumiseen vaikuttavat rakenteelliset, toiminnalliset ja emotionaaliset yhteisötekijät. Rakenteellisista tekijöistä tilat vaikuttavat oleellisesti muihin yhteisötekijöihin. Tilat mahdollistavat toiminnallisten tekijöiden toteutumisen, siitä syntyvän vuorovaikutuksen sekä yhteisön jäsenten yhteisestä kokemuksesta nousevan henkisen ilmapiirin, joka koetaan yhteisön me-henkenä. Yhteisön määrittelyyn, joka tapahtuu yhteisön sisältä päin, osallistuvat sekä palvelutalon asukkaat että henkilökunta. Yhteisön rakentamiseen palvelutalon palvelutehtävän perusteella yhteisön ulkopuolelta osallistuvat lisäksi asukkaiden omaiset. Palvelutalon henkilökunnan käsityksellä yhteisöstä on suuri merkitys yhteisön muodostumisessa.

Vanhusten palvelutalon asumisyhteisö ei ole pelkästään positiivinen sisällöltään, vaan siihen liittyy myös negatiivisia kokemuksia. Näillä on yhteisöä lujittava ja rajaava merkitys. Koska yhteisön olemassaolo perustuu toiminnallisuuteen ja yhteisiin kokemuksiin, edellyttää yhteisöllisyys asukkaiden omatoimisuutta ja aktiivisuutta. Tässä huomattavaksi väliin tulevaksi tekijäksi nousee asukkaiden toimintakyky ja sen heikkeneminen. Toimintakyvyllä on yhteys useimpiin yhteisötekijöihin. Toimintakyvyn mukaan arvioituna vanhusten palveluasuminen ei tällä hetkellä vastaa sisällöllistä tarkoitustaan.

Palveluasumisyhteisön sosiaalinen tuki ei tutkimuksen perusteella ole yhteisön ominaisuus, vaan se tulee asukkaan omista, lähinnä perhe- ja sukulaisverkostoista. Palvelutalossa vaikuttava sosiaalinen tuki täydentää tätä omaisverkostoista tulevaa sosiaalista tukea lähinnä arkipäivän asioiden sujumisessa.

UNIVERSITY OF KUOPIO, Faculty of Social Sciences
Department of Social Work and Social Pedagogy

OKULOV SEIJA: "When you are alone, you feel lost" - the community factors of a sheltered house for the elderly experienced by the residents of the home.

Professional Licentiate studies - Community Social Work
144 pages, 5 appendices (9 pages)

Advisors: Professor, PhD Raija Väisänen, PhD Marianne Nylund

May 2008

The purpose of this study was to analyze what are the influences of the community and the communality in a sheltered house for the elderly. The main questions were what sort of communality there is in the sheltered house and what kind of social support the sheltered house for the elderly provides. The research was made in one sheltered house somewhere in Kuopio region in eastern Finland. Eight (8) of the residents of the sheltered house were chosen to interview personally and these residents were representing of the whole community. The other group which was interviewed was the staff of the sheltered house. These staff interviews were made by the focus group method. All interviews were taped and written in texts, which were analysed by an inductive content analyse.

The results of the study show that the sheltered house for the elderly is a community, which is made of structural, functional and emotional factors. Among the structural factors there are the space and places of the sheltered house which have the most influence on the other communal factors. The space makes the functional factors possible and because of this there is interaction between the members of the community. Interaction on its part as well as the shared experiences of the members of the community are providing the foundation for the mental atmosphere of the community, which can be called as "spirit of us". There were two kinds of ways to explain the construction of the idea of the community. The first, which was made by the staff and the residents and was made from inside of the community, can be named as "the defining". The other, which was made by the staff, residents and their relatives as well, can be named as the "the constructing". The idea of the community of the sheltered house for the elderly is maintained by the staff and it is very meaningful for the working up of the community.

The sheltered house as a community is not only a positive in its contents, but there are also negative experiences to be found. These negative sides of the community have confirming and bordering meaning. Because the existence of the community in the sheltered house for the elderly is based on action and mutual experiences, the communality is demanding initiative and activity of the residents. In this point of view the residents' ability to act and especially weakening of it is very important mediating factor. The ability to act is connected with the most of the factors of the community. According to estimate of the ability to act the sheltered housing for the elderly is not fulfilling its function at the moment.

According to the study the social support in the sheltered house for the elderly is not a quality of the community, but it is coming up of the networks of the family or relatives of the residents. The social support affecting in the sheltered house is complementary in its content when it helps mainly with the every day problems of the residents.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	4
3 VANHUUS YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ JA TUTKIMUSKOHTENA	8
3.1 Tilastollinen vanhuus	9
3.2 Vanhuus ja hyvinvointivaltion ajatus	11
3.3 Vanhuus ja vanheneminen eri näkökulmista	13
3.3.1 Kulttuuriin sidottu vanhuuskäsitys	13
3.3.2 Fyysinen ja sosiaalinen vanheneminen	16
3.3.3 Uusi vanhuus	22
3.4 Vanhuspalveluiden haasteita ja mahdollisuuksia	25
3.4.1 Vanhusten asumisen piirteitä	29
3.4.2 Vanhusten palveluasuminen	32
4 YHTEISÖ JA YHTEISÖLLISYYS	37
4.1 Yhteisö ajassamme	37
4.2 Yhteisön käsite	39
4.2.1 Yhteisö – yhteiskunta	39
4.2.2 Yhteisö suomalaisessa keskustelussa	42
4.2.3 Yhteenvetoa yhteisön käsitteestä	45
4.3 Yhteisössä vaikuttavia tekijöitä	47
4.3.1 Sosiaalinen tuki	48
4.3.2 Yhteisöllisyys ja toiminta	51
4.3.3 Arvot	52
4.3.4 Tila, paikka ja koti	53
4.4 Yhteisöön liittyviä ongelmia	55
4.5 Yhteisö, vanhustyö ja asuminen	57
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	59
5.1 Metodologiset valinnat	59
5.2 Tutkimuskohteen kuvaus	61
5.3 Tutkimusmenetelmät	63
5.4 Haastateltavien valinta	65
5.5 Asukashaastattelujen toteutus	69

5.6 Henkilökunnan ryhmähaastattelujen toteutus	72
5.7 Haastattelujen arviointia	73
5.8 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi	76
5.9 Tutkimusetiikasta	81
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET	83
6.1 Yhteisötekijät	84
6.1.1 Yhteisön rakenteelliset tekijät	86
6.1.2 Yhteisön toiminnalliset tekijät	87
6.1.3 Yhteisön emotionaaliset tekijät	93
6.2 Vanhusten palvelutalo yhteisöllisenä tilana	95
6.2.1 Tilat rajoittajana	95
6.2.2 Tilat mahdollistajana	99
6.2.3 Vuorovaikutus ja toiminta tiloissa	99
6.2.4 Yksityinen tila – yhteinen tila	101
6.2.5 Tilat ja toimintakyky	101
6.2.6 Tilat ja yhteisöllisyys – yhteenvetoa	102
6.3 Toiminta yhteisöllisyyden rakentajana	103
6.3.1 Toiminnan muoto	104
6.3.2 Toiminnan sisältö	105
6.3.3 Toiminta ja yhteisöllisyys - yhteenvetoa	107
6.4 Yhteisön henkinen ilmapiiri	108
6.5 Yhteisöllisyyden määrittely ja rakentaminen	111
6.5.1 Yhteisöllisyyden määrittely	112
6.5.2 Yhteisöllisyyden rakentaminen	117
6.6. Henkilökunnan yhteinen käsitys yhteisöstä	119
6.7 Palveluasumisyhteisössä vaikuttava sosiaalinen tuki	122
6.7.1 Sosiaalisen tuen lähteet	124
6.7.2 Sosiaalisen tuen kokemukset	129
6.7.3 Sosiaalisen tuen muodot	130
6.7.4 Sosiaalinen tuki - yhteenvetoa	131

7 POHDINTA	133
7.1 Millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys?	136
7.2 Mitä on palveluasumisyhteisön tarjoama sosiaalinen tuki?	137
7.3 Tutkimusprosessin arviointia	139
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEET	140
LÄHTEET	145
LIITTEET	156

TAULUKOT:

TAULUKKO 1. Väestön kehitys ikäryhmittäin v. 1970-2003 sekä ennuste 2010-2040, 1000 asukasta.	9
TAULUKKO 2. Väestön ikä- ja sukupuolijakauman ennuste 2006-2040 (SVT), 1000 asukasta	10
TAULUKKO 3. Palveluasumisen käyttö 65 ja 75 vuotta täyttäneiden ikäryhmissä, 31.12., lukumäärä ja prosenttiosuus	34
TAULUKKO 4. Yhteisö-määritelmien piirteitä	46
TAULUKKO 5. Haastateltavaksi valittujen palvelutalon asukkaiden taustatiedot	67

KUVIOT:

KUVIO 1. Tutkimusasetelma	7
KUVIO 2. Vanheneminen sosiaalisena prosessina Jyrkämän (2007) mukaan	21
KUVIO 3. Uuden vanhenemisen tunnuspiirteet	24
KUVIO 4. Palvelujen tarpeeseen vaikuttavia tekijöitä	28
KUVIO 5. Ikääntyvien hyvän asumisen kriteerit	32
KUVIO 6. Sosiaalisen tuen tasot	48
KUVIO 7. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön osatekijät	85

KUVIO 8. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön tiloja määrittävät tekijät	95
KUVIO 9. Vanhusten palvelutalon toimintaa määrittävät tekijät	104
KUVIO 10. Yhteisön henkisen ilmapiirin muodostavat tekijät	108
KUVIO 11. Yhteisöllisyyden määrittelijä ja määrittelyn luonne vanhusten palveluasumisyhteisössä	113
KUVIO 12. Yhteisöllisyyden määrittely ja rakentaminen eri toimijoiden välisinä suhteina	118
KUVIO 13. Vanhusten palvelutalon henkilökunnan yhteistä yhteisö-käsitystä määrittävät tekijät	120
KUVIO 14. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön sosiaalinen tuki	123
KUVIO 15. Tilan vaikutus yhteisöllisyyden muodostuksessa	135
KUVIO 16. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön tekijät ja niiden suhde yhteisössä vaikuttavaan sosiaaliseen tukeen	138

1 JOHDANTO

Tämä lisenssiaatin tutkimus käsittelee yhteisöä yhdestä ajankohtaisesta viitekehyksestä eli vanhuudesta katsottuna. Tutkin vanhusten palveluasumisen yhteisöä ja yhteisöllisyyttä yhden palvelutalon asukkaiden ja henkilökunnan kokemana eräässä pohjoissavolaisessa kunnassa. Tutkimuksen aihe on monien yhteensattumien summa. Kun aloitin erikoissosiaalityöntekijän koulutuksen yhteisösosiaalityön erikoistumisohjelmassa keväällä 2004, oli ensimmäisenä kirjallisena tehtävänä kuvata ja analysoida jokin yhteisö. Mielellään kohde piti valita jostain läheltä, omasta elämänpiiristä. Niinpä päädyin kuvaamaan teoreettisorientoituneesti oman kotikerrostaloni yhteisöllisyyttä ja sen ilmene-mismuotoja. Talossa eli vielä tuolloin pääasiassa vanhoja alkuperäisiä asukkaita, joten sitä kautta pääsin sisälle vanhuuden arkielämän tematiikkaan. Tässä on tutkimukseni ensimmäinen näkökulma.

Tehtävä herätti uusia kysymyksiä ja siitä seurasi mielenkiintoinen sukellus ajankohtaiseen aiheeseen; millaista vanheneminen Suomessa on tällä hetkellä määrällisesti ja sisällöllisesti katsottuna. Erityisesti minua tässä tutkimusmatkassa ohjasi Jyrki Jyrkämän ajattelu. Löysin Jyrkämältä (1995) vanhuuden sosiaalisen ulottuvuuden, mikä mielestäni ainakin yleisestä, vanhuutta koskevasta keskustelusta ja argumentoinnista on puuttunut - tai ainakin jäänyt taka-alalle. Vanhuus on nähty useimmiten lääketieteellisenä tai fysiologisena tapahtumasarjana ja sitä on katsottu joko hoito- tai lääketieteen kautta. Vanhuus on vahvasti medikalisoitu, vaikka se on yksi luonnollinen, ihmisen elämänkaareen kuuluva vaihe. Vanhat ja vanhenevat ihmiset ovat osa sosiaalisia verkostojaan sinä missä aktiivielämää elävät. Miksi heidät siis usein unohdetaan oman elämänsä haltijoina? Olen etsinyt vastausta tähän sosiaaligerontologisen näkökulman avulla.

Oma kokemukseni ja käsitykseni vanhuudesta on ollut varsin hatara ja pinnallinen. Lähipiiriini ei kuulu kuin muutama vanhukseksi luokiteltava henkilö. Omassa kotikyläsäni vanhenneet ihmiset jäivät kotimökkeihinsä, seurustelivat samanikäisten kanssa, va-littelivat vaivojaan ja lopulta heidät sijoitettiin vanhainkodin kroonikko-osastolle odot-tamaan kuolemaa.

Heillä ei tuntunut olevan sosiaalista paikkaa omassa yhteisössään sen jälkeen, kun eivät enää pystyneet hyödyllisiin tehtäviin. Toisaalta oma kotiseutu ja -ympäristö olivat heille tärkeitä ja turvallisuutta antavia, josta syystä he eivät elämäänsä muuta kaivanneet. Mutta vaihtoehdot olivat vähissä ja elämässä oli odotushuoneen tunnelma.

Ehkä tästä muistikuvasta johtuen Jyrkämän esille tuoma aktiivinen sosiaalinen elämä vanhuudessa(kin) herätti oman kiinnostukseni. Voisiko tällainen olla mahdollista - tulevaisuudessa ihmisten elinikä yhä pitenee ja todennäköisesti myös toimintakyky lääketieteen ja apuvälineiden kehittyessä säilyy pitempään. Jäljellä olevista vuosista voi saada enemmän irti. Ja jos perusasiat eli fyysinen toimintakyky ja sosiaalinen kapasiteetti ovat kunnossa, eikö energiaa ja kiinnostusta jää myös sosiaaliseen elämään toisella tavoin kuin jos päivät kuluisivat vaivoja laskiessa. Aloin nähdä tulevaisuuden mahdollisuuksia avaavana, siis myös sosiaalisen toimintakentän laajenemista tarjoavana. Tätä ajattelua siivitti ajassa liikkuva keskustelu, jonka mukaan vanhukset tulevat jatkossa tarvitsemaan monenlaisia, yksilölliset tarpeet huomioon ottavia hoito- ja palvelumuu- toja samaan aikaan kun yhä useammalla vanhalla ihmisellä alkaa olla yhä enemmän rahaa niiden hankkimiseen.

Vanhuuden ohella toinen tutkimukseni näkökulma on yhteisö ja yhteisöllisyys. Toimiessani 1990-luvulla sosiaalityöntekijänä yhteisö oli työni perusta. Samoihin aikoihin perehdyin myös ekososiaalisen sosiaalityön orientaatioon, missä yhteisöllinen ajattelu on vahvasti läsnä (esim. Kumpulainen-Väistö 1998). Ehkä näistä perusteista ikään kuin luonnostaan syntyi näkökulma vanhuuden yhden ilmiön tutkimiseen; miten vanhuutta voi elää asuinyhteisössä. Merkkejä yhteisöllisistä vanhuuden elämänvaiheen ratkaisuista on alkanut nousta yhä enemmän muun muassa erilaisten ja eri puolelle maata nousevien senioritalohankkeiden myötä (esim. Salonen 2006, Elo 2004, Liikamaa 2001). Tyypillistä useille näistä hankkeista on, että yhteisöä rakentavat siihen itse asukkaiksi aikovat, siis oletettavasi aktiivisesti sosiaalisen vanhuuden puolesta toimivat. Tästä syntyi kiinnostukseni tutkia sitä, mistä ja miten yhteisö syntyy.

Tutkimusaiheen taustalla olevat näkökulmat ovat saaneet lisävauhtia myös Norjasta. Pääsin vuoden 2000 huhtikuussa opintomatalle Osloon ja sen lähiympäristöön. Tarkoituksena oli tutustua norjalaiseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Vierailimme myös paikallisessa vanhusten palvelutalossa.

Norjassa on viime vuosikymmeninä jouduttu väestön ikääntymisen vuoksi tekemään monenlaisia ratkaisuja, koska ikääntymisen seuraukset ovat siellä alkaneet konkretisoi-
tua ja heijastua palvelujärjestelmään. Kohteena ollut palvelutalo oli todella nimensä mukainen. Asukkaat asuivat omissa, ei niinkään pienissä asunnoissaan ja tarjolla oli itse kunkin hyödynnettävissä sauna, kampaaja, hieroja, ravintola, erilaista käsillä tekemistä ja liikuntaa sekä tietysti terveystalveluja.

Henkilökuntaa oli paljon ja ilmeisesti asukkaat olivat varakkaita, ainakin asunnoissa käydessä tuli tunne ettei tällaista aivan pienillä eläkkeillä kustanneta. Mutta merkille pantavaa oli tunnelma, joka talossa vallitsi. Se oli iloinen, kepeä ja kodinomainen. Asukkaiden omat lemmikit liikuskelivat tiloissa ja ravintolassa oli tarjolla alkoholia - voisiko tällaista kuvitella suomalaisessa vanhustentalossa! Asukkaat tuntuivat viettävän paljon aikaa keskenään, ei vain silloin kun jotain erityistä tapahtui. He myös ottivat vierailijat vastaa avoimesti ja lämpimästi. Kaikenlainen laitosmaisuus puuttui tästä paikasta.

Norjasta mieleeni jäi yhteisöllisyyden tunnelma, sen läsnäolo, iloisuus ja lämpö. Siitä asti olen miettinyt eri yhteyksissä, onko meillä taloudellisia ja käytännön mahdollisuuksia tällaisiin ratkaisuihin ja voidaanko yhteisöllisyys jotenkin tuoda täydentäväksi tekijäksi juuri vanhusten elinolojen järjestelyissä. Pakottaako uusi edessä oleva tilanne eli vanhusten kasvava määrä huomioimaan yhteisöllisyyden yhtenä vaihtoehtona palvelujen suunnittelussa?

Tutkimukseni tarkoitus on tuottaa tietoa siitä, miten tulevaisuuden vanhuutta on mahdollista viettää yhteisössä ja tarjoaako yhteisöllisyys osaltaan jonkin uuden näkökulman, ratkaisutavan kasvavaan palvelujen kysyntään. Tutkimuksessani ”uusi vanhuus” tarkoittaa lähinnä vanhuuden sosiaalisen aspektin huomioimista syvemmissä merkityksessä kuin tähän saakka on tehty. Tässä kohdin yritän mahdollisuuksien mukaan myös avata sitä, miten gerontologinen sosiaalityö voisi toimia yhteisöissä ja yhteisöjen kautta.

2 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimukseni kuuluu sosiaalityön ja vielä erityisesti yhteisösosiaalityön erikoisalaan. Tutkimukseni on myös sosiaaligerontologinen siinä kohdin, missä se tarkastelee vanhuuden yhtä sosiaalista kysymystä eli asumista yhteisöllisyyden näkökulmasta (vrt. Koskinen 1996, 198). Tutkimuksen viitekehyksen muodostavat vanhuuden ja vanhenemisen tarkastelu sekä yhteisöteoriat. Tutkimus kiinnittyy hyvinvointivaltiokeskusteluun siltä osin, missä sen näkökulma on vanhusten ja vanhuuden asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa 2000-luvun alussa.

Kunnissa on jo jonkin aikaa tehty erilaisia ratkaisuja, joilla esimerkiksi vanhuspalvelujen tuottaminen on ulkoistettu kohderyhmään erikoistuneelle palvelun tuottajalle (kts. Eräsaari 2006, 89). Tämä voi olla hyvä asia, jos se tarjoaa vaihtoehtoja palveluja kysyvälle ja jos hänellä on varaa maksaa se, mitä palvelusta pyydetään. Kilpailun sanotaan myös nostavan palvelujen laatua, mutta tästä voidaan olla montaa mieltä; palvelua saa jos siitä on valmis maksamaan. Vaikuttaa kaikkiaan siltä, että vanhusten ja ikääntyvien palveluja tulee olemaan hyvin monentasoisia, monella eri tavalla rajattuja ja monesta eri lähteestä rahoitettuja. Pelättävissä myös on, että kaikista huonoimmin toimeen tulevat joutuvat kaatoluokkaan, joiden palvelut tulevat olemaan todella vain minimitasoa tyyliin ota-tai-jätä; vaihtoehtoja heillä ei juuri ole.

Tällä hetkellä käytävä keskustelu on lukkiutunut asetelmaan, jossa hyvinvointivaltion puolustajat ja palveluja markkinaperusteisesti tuottavat ovat vastakkain (Eräsaari 2006, 97). Keskustelun kahtiajako näkyy esim. kunnallisessa päätöksenteossa, missä asiat nähdään toisensa poissulkevinä; tulevaisuuden hyvinvointipalvelut voidaan turvata vain palvelut ulkoistamalla ja yksityistämällä. Varmastikaan näin ei välttämättä ole, vaan tulevaisuuden kysynnän tyydyttämiseksi tarvitaan vähintään molempia kanavia. Tällä tavoin voidaan turvata myös kaikkein heikoimpaan ryhmään jäävien hyvinvointi. Tätä kautta tutkimukseni pyrkii vastaamaan kysymykseen, miten ja millaisen vaihtoehdon yhteisöllisyys voisi tarjota vanhusten palveluasumiseen. Koska tutkimukseni on ammatillisesti painottunut, pyrin sen avulla tuottamaan tietoa sosiaalityön – erityisesti gerontologisen sosiaalityön – käyttöön.

Tutkimukseen sisältyvä yleisempi näkökulma hyvinvointivaltioon selittyy nykyisellä työorientaatiollani. Käytännön kokemukseni perussosiaalityöstä on jäänyt taakse jo aikaa sitten enkä kovin hyvin tunne siellä vaikuttavia arkisia kysymyksiä. Nykyinen näkökulmani sosiaalityöhön on aikuiskouluttajan. Sosiaalityön ammattilaisten koulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa pitää osata hahmottaa yhteiskunnan laajoja linjoja, jotta pystyy arvioimaan niihin tarvittavan ammatillisen kompetenssin.

Katson tutkimusaihetta edellisin perustein ulkopuolelta ja yhteiskunnallisen keskustelun herättämänä. Sosiaalityöntekijää minussa on edelleen vaikuttamisen tahto. Sosiaalityö on muutostyötä ja sen pitäisi pystyä käyttämään arkityössä kertyvää tietoa myös laajempien näköalojen luomiseen. Tätä nykyä tämä tehtävä tahtoo jäädä ”mopen osille” kun työn kiire pakottaa paneutumaan vain kaikkien perustavimpiin asioiden hoitamiseen. Tällä tutkimuksella pyrin osaltani herättelemään sosiaalityötä suunnitelmallisempaan ja laaja-alaisempaan työn hahmottamiseen.

Tutkimuksen sisältämä sosiaalipoliittinen kiinnostus perustuu paitsi edellä kuvattuun kehitykseen ja sen seuraamiseen myös henkilökohtaiseen ihmetykseen, joka syntyy näitä kehityskulkuja seurattaessa. Mitkä ovat ne vaihtoehdot ja mallit, joilla vanhojen ihmisten yksi perustarve eli asuminen aiotaan tyydyttää? Tämä riippuu tietenkin siitä, millaisia vanhoja ihmisiä ja heidän alaryhmiään tulevaisuudessa meillä on ja siksi tuon vanhuuden viitekehyksen tutkimuskysymyksen yhteisö-tarkastelun pohjaksi.

Tämän lisensiaatin tutkimuksen tarkoituksena on analysoida sitä, miten yhteisö ja yhteisöllisyys vaikuttavat vanhusten palveluasumisessa. Tutkimustehtävän olen jakanut kahteen tutkimuskysymykseen jotka ovat

- millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys?
- mitä on palveluasumis yhteisön tarjoama sosiaalinen tuki?

Kolmas tutkimuskysymykseni on kokoava ja vanhuspoliittisesti orientoitunut

- miten vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys voi parantaa vanhusten sosiaalista arkielämää?

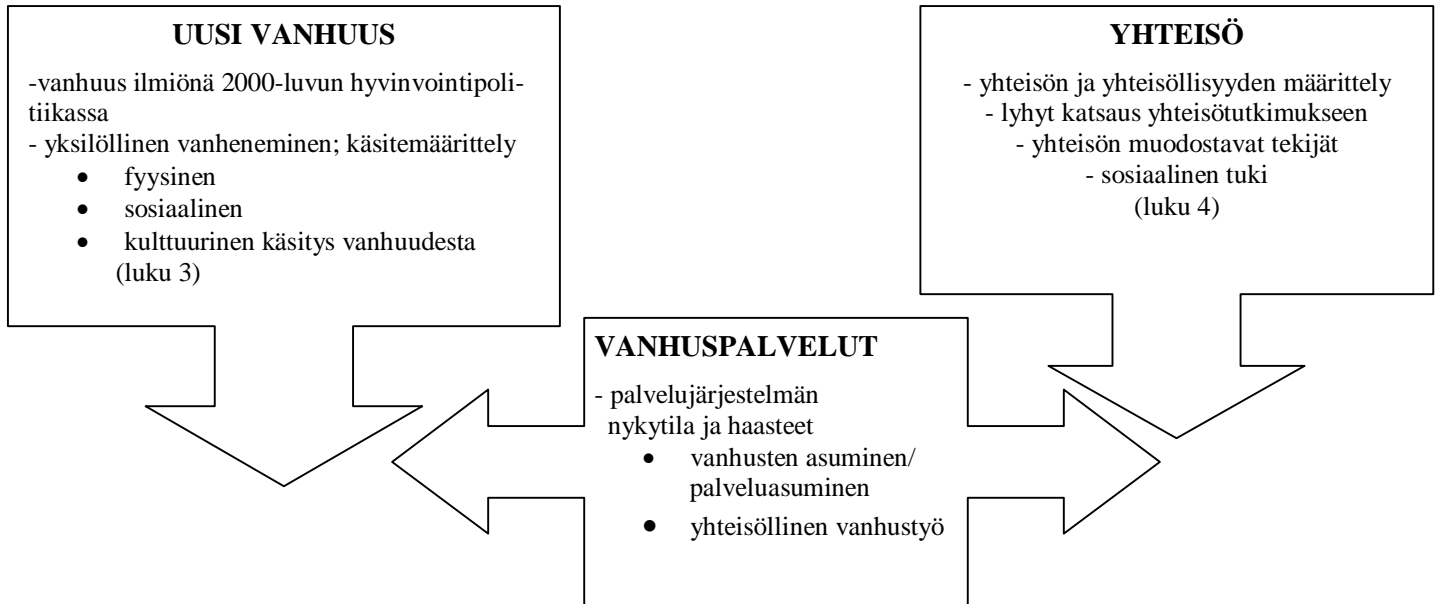
Ensimmäisen kysymyksen avulla pyrin analysoimaan, mitkä tekijät ovat niitä, joiden kautta palvelutalon yhteisöllisyys muodostuu, keiden kautta yhteisöllisyyden muodostuminen tapahtuu ja miten yhteisöllisyys näyttäytyy palvelutalon arjessa. Toinen tutkimuskysymys oikeastaan sisältyy ensimmäiseen, sillä omassa määrittelyssäni sosiaalinen tuki on yksi yhteisöllisyyden osatekijä. Löytyykö tutkimastani asuinyhteisöstä sosiaalista tukea, mitä se on ja keiden välillä sekä miten se vaikuttaa arkielämässä?

Kolmas tutkimuskysymys tulee vastatuksi edellisten kysymysten kautta. Tutkimuskysymyksiini löytämieni vastausten perusteella pystyn toivottavasti päättämään jotain siitä, miten palveluasumisen yhteisöllisyyttä voitaisiin hyödyntää gerontologisessa sosiaalityössä ja lopulta, onko sen avulla mahdollista rakentaa uutta ja mielekästä vanhuuden arkea.

Tutkimusasetelma on kuvattu kootusti kuviossa 1.

Tutkimusaineistoni koostuu yhden palvelutalon asukkaille tehdyistä henkilökohtaisista haastatteluista (8 henkilöä) sekä saman talon henkilökunnan haastatteluista (2 ryhmähaastattelu ja johtajan henkilökohtainen haastattelu). Näistä kahdesta tutkimusaineistosta pyrin etsimään yhtäläisyyksiä ja eroja, kun haastattelut rakentuvat molemmissa ryhmissä samojen teemojen ympärille. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on käsitelty luvuissa 3 (Vanhuus ja vanheneminen) ja 4 (Yhteisö ja yhteisöllisyys). Näissä luvuissa tekemäni taustoituksen ja käsitelmäärittelyjen avulla pyrin johdattamaan tutkimuksen toteutuksen antamaan vastuksia tutkimuskysymyksiini. Tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat vanhuus ja vanheneminen sekä yhteisö, yhteisöllisyys ja sosiaalinen tuki. Tutkimuksen varsinaisen toteutuksen kuvaan luvussa 5. Tutkimuksen tulokset, pohdinnat ja niistä nousevat johtopäätökset on raportoitu tutkimuksen luvuissa 6,7 ja 8. Näissä luvuissa on kuvattu tutkimusprosessin eteneminen; aineiston keruu, analyysi, luotettavuuden arviointi ja tutkimuseettiset kysymykset.

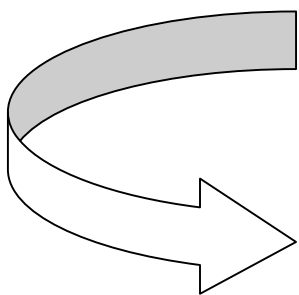
VANHUSTEN PALVELUASUMISEN YHTEISÖLLISET TEKIJÄT

Miten vanheneminen on muuttumassa?

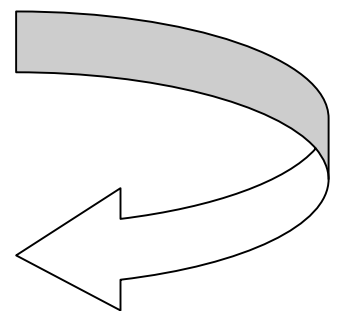
Miten vanheneminen vaikuttaa yksilöön ja hänen tarpeisiinsa?

Mikä yhteisö on ja miten sitä voidaan hyödyntää vanhusten asumispalvelujen toteuttamisessa?

VANHUUS YHTEISÖSSÄ

- miten vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys parantaa vanhusten sosiaalista arkipäivää?
(luvut 6, 7 ja 8)

KUVIO 1. Tutkimusasetelma

3 VANHUUS YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ JA TUTKIMUSKOHTENA

Milloin tullaan vanhaksi? Vanhuus on edessä meillä jokaisella ennen pitkää; siihen johtava prosessi etenee koko elämän ajan. Elämänkaarta ajatellen vanhuus on lopputulos jostain ja samalla lailla elämänvaihe kuten esimerkiksi nuoruus tai työikä. Vanhuus liitetään aikaan ja sitä kautta ihmisen kronologiseen ikään juuri siksi, että iän lisääntyessä vanhuuteen liitettävät tunnusmerkitkin lisääntyvät. Vanhuudessa on kuitenkin useita eri näkökulmia ja niistä katsoen vanhuuden merkitys ja sisältö ovat myös erilaisia. Vanhuuden raja pakenee koko ajan, samoin vanhuuden kulttuurinen raja siirtyy nopeammin kuin ihmisten keskimääräinen elinikä nousee (Airaksinen 2002, 45).

Arvostettu ranskalainen kirjailija ja vaikuttaja Simone de Beauvoir totesi jo 1970-luvulla ilmestyneessä teoksessaan *Vanhuus* vanhuuden alkavan siitä, ”kun puutteet ja rappio jäävät pysyviksi”. Hänen mukaansa yksilön rappio määrittyy yhteiskunnan arvojen kautta, sille löytyy täsmällinen merkitys vain sosiaalisessa yhteydessä (de Beauvoir 1992, 18-20). Timo Airaksisen (2002, 13) paremmin tähän aikaan sopiva käsitys puolestaan on, että niin kauan kuin vanhuudesta ei puhuta, sitä ei ole olemassa. Kumpikin viittaa mielestäni samaan ilmiöön eli siihen, mitä vanhuus kertoo vallitsevasta yhteiskunnasta ja sen kulttuurista.

Molempien käsitykset perustuvat vanhuuden sosiaalisesti ja kulttuurisesti jaettuun ymmärrykseen, joka syntyy kun ilmiötä tarkastellaan eri puolilta. Ainakin Airaksisen toive vanhuudesta puhumisesta on toteutunut, sillä viime vuosina suomalaisessa yhteiskunnassa on herätty huomaamaan vanhuus, vanheneminen ja vanhat ihmiset monestakin eri näkökulmasta katsottuna. Merkittävin syy tähän lienee, että väestöennusteet ja tunnusluvut kertovat vanhuuden ilmiönä yleistyvän ja vanhojen ihmisten määrän kasvavan lähivuosina. Ilmiön laajuus johtaa samalla sen monimuotoistumiseen; vanhuutta ei voida enää kuvata yhdellä samankaltaistavalla tavalla, vaan vanhuuden kuva muuttuu moniulotteiseksi ja monitahoiseksi.

3.1 Tilastollinen vanhuus

Kuten tiedossa on, väestö ikääntyy yhä nopeampaa tahtia. Vuoden 2000 vaihteessa joka seitsemäs henkilö oli yli 65-vuotias ja 2030-luvulla yli 65-vuotiaita odotetaan olevan jo neljännes väestöstä. Lisäksi vanhuus tulee olemaan yhä iäkkäämpien ikäluokkien vanhuutta; kaikkein iäkkäämpien ihmisten eli 80 vuotta täyttäneiden lukumäärä ja osuus väestöstä kasvavat. Taulukko 1 kertoo, miten väestö Suomessa on vanhentunut ja miten se yhä edelleen tulee vanhenemaan; vuoden 2040 ennuste kertoo että eläkkeelle jääneet ikäryhmät ovat lähes kolmannes koko väestöstä. Lisäksi vanhimmat ikäryhmät erityisesti 80-ikävuoden jälkeen ovat suurimmalta osalta naisia.

TAULUKKO 1. Väestön kehitys ikäryhmittäin v. 1970–2003 sekä ennuste 2010–2040, 1000 asukasta

vuosi	0-14		15-64		65-74		75-		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
	1970	1118	24,4	3052	66,3	302	6,6	125	2,7	4597
1990	973	19,3	3362	67,2	390	7,8	283	5,7	5008	100
2000	936	18,1	3468	66,9	437	8,4	340	6,6	5181	100
2003	920	17,6	3487	66,8	445	8,5	368	7,1	5220	100
2010	884	16,5	3532	66,0	507	9,5	434	8,1	5357	100
2020	918	16,5	3352	60,4	720	13,1	556	10,0	5546	100
2030	910	16,1	3278	57,6	678	11,9	817	14,4	5683	100
2040	886	15,5	3295	57,5	612	10,7	936	16,3	5729	100

Lähde: Tilastokeskus, Henkilötilastot: väestö- ja kuolemansyytilastot. 2005; Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2007. SVT, sosiaaliturva; Vaarama ym. 2006, 38.

Vuonna 2000 oli 80 vuotta täyttäneitä väestöstä 3,4 % ja vuoteen 2020 mennessä heidän osuutensa kasvaa yli 5 %:een, mikä merkitsee yli 100 000 henkilön lisäystä. (Helin 2003, 37). Vuonna 2040 yli 85-vuotiaiden määrä Suomessa lähes kolminkertaistuu. Tilastokeskuksen kevään 2007 väestöennusteen mukaan heitä on tuolloin noin 350 000, kun ennusteen laatimisen aikoihin heitä on 94 000 (www.yle.fi 31.5.2007).

Kehitys on tietenkin seurausta yleisen hyvinvoinnin lisääntymisestä; hoito- ja palvelujärjestelmät korjaavat ja tukevat jokapäiväisen toimintakyvyn puutteita, ravitsemus on parantunut ja terveyden edistämisen monipuoliset toimet pyrkivät ehkäisemään sairauksia ennakkoon. Vakavienkin sairauksien hoitomenetelmät ovat parantuneet. Elinajan odote on tätä nykyä 60-vuotiailla miehillä keskimäärin 19 v, naisilla 24 vuotta. Kun elinajan piteneminen on suhteellisesti suurinta yli 80-vuotiaiden keskuudessa, tulee keskuudessamme olemaan entistä enemmän vanhoja ihmisiä. (Heikkinen 2003, 13.)

Suomalainen vanhuus on yhä enemmän naisten vanhuutta; naisten osuus vanhimmassa ikäryhmässä alkaa kasvaa vuoden 2020 tienoilla (taulukko 2).

TAULUKKO 2. Väestön ikä- ja sukupuolijakauman ennuste 2006–2040 (SVT), 1000 asukasta

vuosi	0-14		15-64		65 vuotta täytäneet		
	M	N	M	N	M	N	
	2006	460	441	1773	1734	351	518
2010	445	426	1775	1739	386	538	5 307
2020	448	429	1671	1628	547	689	5 412
2030	437	418	1609	1554	636	784	5 438
2040	417	399	1589	1533	644	784	5 366

Sen selittää jo edellä mainittu naisten ja miesten elinajan odotteen ero; naiset elävät pitempään ja erityisesti yli 85-vuotiaiden ikäryhmä naisistuu. Toisaalta taulukon tiedoista voi päätellä, että miesten ja naisten lukumääräinen ero alkaa kaventua vuoteen 2040 tullessa. Miesten vähemmistöasema näkyi omassa tutkimusaineistossani: tutkimushaastatteluun oli vaikea löytää palvelutalon asukaskunnasta juuri miehiä. Tästä huolimatta ainakaan vielä sukupuolinäkökulmaa ei ole tutkimuksessa liiemmästi huomioitu; näkemys sukupuolettomasta vanhuudesta on ollut yleinen (Vakimo 2001, 22, 46).

3.2 Vanhuus ja hyvinvointivaltion ajatus

Vanhuuden määrällinen yleistymisen johtaa yhteiskunnallisesti monenlaisiin kysymyksiin. Miten vanhuudesta johtuvat kustannukset katetaan? Mistä saadaan työvoimaa pois työelämästä siirtyvien tilalle? Miten yhä kasvavaan vanhushpalvelujen kysyntään vastataan ja millaisilla palveluilla? Kunnissa on tiedostettu vanhushpalvelujen merkitys sekä niiden kustannusvaikutukset ja pyritty ottamaan ongelma haltuun laatimalla strategisia vanhushpoliittisia ohjelmia (esim. Savitaipaleen, 2004, ja Kuopion vanhushpoliittinen strategia 2002). Suomalainen yhteiskunta on noudattanut hyvinvointipolitiikkaa, joka on tähän saakka sulkenut sisäänsä kansalaisten hoivan ja avun tarpeet, myös vanhuudesta johtuvat. Sosiaalipoliittiseen keskusteluun on kuitenkin tullut sävyjä, jotka enteilevät muutosta hyvinvointivaltion roolissa (esim. Julkunen 2006).

Hyvinvointiorganisaatioiden toiminnan tehostaminen ja ulkoistaminen sekä etuuksien ja palvelujen leikkaaminen ja vastikkeellistaminen ovat monin tavoin vaikuttaneet jo nyt erityisesti perusturvan varassa elävien ihmisten turvaverkkoihin ja elämän edellytyksiin (Nummela M 2007). Merkkejä tästä ajattelusta alkoi näkyä 1990-luvun alkupuolen taloudellisen taantuman aikoihin ja tutkijat esittivätkin arvailuja muutoksen luonteesta (Koskinen 1994, 39–40). Kuinka siis käy hyvinvointivaltion lupamaan arvokkaan elämän (”survival with dignity”), jonka toteutumisessa on jo nyt havaittavissa ongelmia? (Helne & Laatu 2006, 25–26).

Tätä tutkimusraporttia kirjoitettaessa on Suomen kunnissa menossa historiallisestikin merkittävä sosiaali- ja terveystalouden uudelleen organisointi yhä suurempiin ja tehokkaampiin yksiköihin (Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007, 3).

Kun hyvinvointivaltion harjoittaman sosiaalipolitiikan perusajatus on ollut tasa-arvoisen kohtelun takaaminen myös niille, jotka eivät välttämättä itse pysty oikeuksiaan ajamaan, tulee humanin tasa-arvoajattelun korvaamaan yhä laajemmin markkinaperusteinen tehokkuus- ja taloudellisuusajattelu. Julkisten palvelujen ensisijaisuus ja erinomaisuus on asetettu kyseenalaiseksi, koska rahalla saa niille vaihtoehtoja. Universaali palvelujärjestelmä - johon koko suomalainen hyvinvointivaltioajatus on rakentunut - ei riitä varsinkaan kaupunkilaiseliitille. (kts. Anttonen & Sipilä 2000, 91, 176.) Samankaltainen kehitys näkyy myös esimerkiksi Ruotsissa ja sillä on ollut selviä eriarvoistavia seurauksia (Blomberg ym. 2000).

Edellisestä seuraa, että palvelun tuottajan etääntyessä yhä kauemmas palvelun varsinaisesta käyttäjästä järjestelmä monimutkaistuu ja avun tarpeessa olevan on yhä vaikeampi itse valvoa käyttämäänsä palvelua; hän jää koneiston alle. (Eräsaari 2006, 87, 91, 93.) Voi vain kuvitella, miten tällainen palvelujärjestelmä kohtaa vanhuksen, jonka jo heikentyneen toimintakykynsä vuoksi on vaikeaa hoitaa asioitaan. Tutkijat ja asiantuntijat ovat nähneet tässä murrostilanteessa aineksia jopa yhteiskunnan kahtiajakoon (esim. Tedre 2007; Konttinen 2007, 261). Seurauksen tästä kehityksestä voi olla myös vanhuuden polarisoituminen niihin vanhuksiin, joilla on varaa, vapaus ja mahdollisuudet ostaa tarvitsemiaan palveluja ja toisaalta niihin, joiden taloudellinen tilanne ei tätä salli (Helin 2003, 41; Jyrkämä 1996, 115). Tämänkaltainen ilmiö on ollut nähtävissä historian pitkässä kehityksessä, jo de Beauvoir (1992, 136, 375) luonnehti vanhusten asemaa ”järkyttäväksi” ja näki siinä jopa poliittisen kysymyksen aineksia.

Julkisen huolenpidon seurauksena ihmiset ovat voineet elää sukulaisistaan ja naapureistaan riippumattomina ja nyt tähän vanhaan ajatteluun ollaan hiljalleen palaamassa. Sosiaalipolitiikka joutuu turvautumaan monenlaisiin toimijoihin ja etsimään uusia, vaihtoehtoisia ratkaisuja. (Anttonen & Sipilä 2000, 146, 181.) Jonkinlaiseksi välimuodoksi hyvinvointivaltion perinteen ja kritiikin väliin on esitetty yhteisöllisyyttä, missä yhteisöllä tarkoitetaan sukua ja perhettä, mutta myös ns. kolmannen sektorin kollektiivisia toimijoita.

Onko yhteisöstä kuitenkin koko potin pelastajaksi? ”Kaikkien hankalinta huono-osaisuutta eivät markkinat eivätkä yhteisöt ole missään moderneissa yhteiskunnissa vielä onnistuneet hoitamaan” (Laurinkari 2006) – siihen tarvitaan perinteistä sosiaaliturvapolitiikkaa ja turvarakenteita sen alkuperäisessä ajatuksessaan. Yhteisöt ovat yksi käytökelpoinen työkalu, joita tarvitaan laaja kirjo. Nekään eivät silti pysty takaamaan yhteiskunnallista turvaa, ellei hyvinvointiajattelu ole perustaltaan voimassa.

3.3 Vanhuus ja vanheneminen eri näkökulmista

Vanhuus on elämänvaihe, joka on kehittymisen väistämätön seuraus; ”elimistöön kuuluu jo lähtöhetkellä vanhuus” (de Beauvoir 1992, 23). Jyrkämä määrittelee vanhenemisen (2007, luento) elämäkulun vaiheeksi, jossa 1) pitkään eletyn elämän jälkeen ruumiilliset ja henkiset voimavarat alkavat heikentyä ja haurastua, 2) johon liittyy pitkäaikaisairauksia, 3) mikä useinkin saattaa lisätä yhtäältä riippuvuutta toisista ihmisistä ja heidän avustaan, toisaalta erilaisista palveluista. Kaikki suurin piirtein tiedämme, mitä vanheneminen ja iän karttuminen tarkoittavat fyysisinä muutoksina. Näiden kanssa samanaikaisesti ihmisen sosiaalisessa toimintakentässä tapahtuu muutoksia, jotka tahtovat jäädä vähemmälle huomiolle.

”Vanhojen ihmisten halutaan sopeutuvan siihen kuvaan, jonka yhteiskunta heistä antaa” kuten de Beauvoir (mt. 136) on todennut. Aiemmin kuvatuilla perusteilla tilanteen on pakko muuttua; määrä tulee pakostakin vaikuttamaan vanhuuteen suhtautumiseen ja asennoitumiseen. Vanhuudesta tulee yksilöllisen elämänvaiheen ja henkilökohtaisen kokemuksen rinnalla yhä enemmän myös yhteinen ilmiö, osa yhteiskunnallista todellisuutta joka vaatii huomiota. Tätä näkökulmaa korostaen tulen seuraavissa luvuissa keskittymään enemmän vanhuuteen sosiaalisena ja kulttuurisena kuin biologisena ilmiönä.

3.3.1 Kulttuuriin sidottu vanhuuskäsitys

Arkipuheessa käytetään sen tarkemmin määrittelemättä rinnakkain termejä vanhus, vanha, ikääntyvä, iäkäs, ikäihminen, vanheneva (henkilö), seniori, eläkeläinen ym. Tämä kuvastaa hyvin sitä vanhenemisilmiön monimuotoista maailmaa, jota ylläpitävät julkisessa keskustelussa kulloinkin esille nostetut painotukset.

Riippuen siitä, halutaanko vanhasta ihmisestä ja tämän elämästä antaa positiivinen ja aktiivinen kuva (esim. palvelujen ostajana) vai nähdä hänet kurjistuvana, syrjään työnnettynä ja unohdettuna (esim. vaalipuheissa) joka ei pysty itse omista asioistaan huolehtimaan, käytetään eri tavoin värittyneitä termejä. Vanhoista ihmisistä käytetyt käsitteet ovat kontekstisidonnaisia. Vanhuus määritellään yhteiskunnallisesti ja vielä eri tarkoituksiin eri tavoin. Määrittelyt ovat usein myös ristiriidassa keskenään, minkä voi todeta vaikka päivittäin lehtiä lukiessaan. (vrt. Kaskiharju 2004, 279–280.)

Jyrkämän (1995) mukaan ikääntyvien joukko on hyvin heterogeeninen ja siksi myös kuva vanhenemisesta saa olla moninainen. Tätä moninaista käsitystä konkretisoi hyvin esimerkiksi v. 1989 peruskoulun yhdeksäsluokkalaisille tehty kyselytutkimus vanhuudesta ja vanhenemisesta (Jyrkämä 1996, 114), josta saatiin kokoon varsin tyhjentävä lista vanhusta kuvaavia termejä: eläkeläinen, fossiili, gubbe, homekorva, isomutteri, kääkkä, kääpä, kalkkis, kände, kántty, käppänä, käppyrä, käpy, korinttiaivo, mämmutti, muinaisjääne, mummeli, mummu, muori, mussitti, nyyrikki, pappa, papparainen, patu, ruuhi, seniili, ukko, vaari, vanha kurppa, vanha patu (mies), vanhus. Voi vain arvailla, mistä nuoriso on nämä kuvaavat termit kehittänyt.

Voidaan sanoa, että on hyvä jos eri vanhenemisen tilanteille ja asteille on eri käsitteet, kunhan niitä käytetään tietoisina niiden sisältämistä arvolatauksista. Käsitteiden monenkirjaisuudesta voi päätyä myös ajatukseen, että käsitteet vaihtuvat ajan hengen mukaisesti ja niistä voidaan päätellä, mistä yhteiskunnallinen tuuli käy; ovatko vanhat ihmiset sillä hetkellä välttämätön paha vai käytettävissä oleva voimavara. Tässä tutkimuksessa käytän termiä ”vanhus”, kun puhun vanhoista ihmisistä ja tutkimuksessani haastatelluista henkilöistä. Käsite ei tässä tarkoituksessa sisällä arvovarausta, vaan perustuu todellisuuteen: tutkimani henkilöt ja se elämänvaihe, jota tutkimukseni koskee, täyttävät vanhusikää määrittävät kriteerit kalenteri-ikänsä, elämäntilanteensa ja toimintakykynsä puolesta. (vrt. Rintala 2003, 15).

Käsitteet saavat merkityksensä ajassa ja paikassa ja ovat näin ollen myös muuttuvia. Käsitteillä muodostetaan kuvaa asiasta yleisessä keskustelussa. Käsitteisiin perustuva yleinen puhe tuottaa ajassa elävää laajempaa mielikuvaa.

Ylönen (1994, 9) viittaa vanhuskuvan ja vanhuskäsityksen eroihin: vanhuskuva tarkoittaa kokemusperäiseen tutkimukseen perustuvaa kuvaa, vanhuskäsitys taas uskomuksiin ja arvostuksiin pohjautuvaa käsitystä vanhuksesta. Vanhuskuva on merkityksellinen; se syntyy fyysisten, psyykkisten, persoonallisten, kognitiivisten ja sosiaalisten tekijöiden yhdistelmästä (Rantala 2003, 204).

Tutkimuksessani käytän myös termejä vanhuus ja vanheneminen. Nämä viittaavat iän karttumisen sosiaaliseen luonteeseen; ihmisen sosiaalinen vanheneminen pitää sisällään tiettyjä muutoksia, jotka tapahtuvat biologisen, psykologisen ja sosiaalisen toiminnan alueilla ja joiden seuraukset toteutuvat sosiaalisessa toiminnassa (Jyrkämä 1995, 16–19). Vanhuus on siis tietyn, luonteeltaan muutosprosessin kaltaisen kokonaisuuden nimi. Vanhuuden voidaan katsoa alkavan em. 65 vuoden iässä (esim. Uutela ym. 1994). Tämä on yleisesti käytetty kronologinen vanhuusikä, jota sovelletaan erilaisiin tilastollisiin ja hallinnollisiin tarpeisiin; vanhuuseläkkeen 65 vuoden ikä on yksi tilastoissa vaikuttava ikäraja. Tilastollinen vanhuus siis alkaa tuossa iässä.

Iän sosiaalista vaikutusta kuvaavat paremmin 65–75-vuotiaista käytetty termi ”ikäkääntyneet” ja vasta 76–85-vuotiaita voisi kutsua vanhuksiksi. (Jyrkämä 1996, 111–112; Voutilainen ym. 2007, 161–162.) Viime aikoina tätä viimeistäkin ikävaihetta on alettu käsitellä muuna kuin vanhus-vaiheena, sillä vanhuuden raihnaisin vaihe siirtyy yhä edemmäs ja samalla lyhenee. Puhe kolmannesta, neljännessä ja tätä nykyä jopa viidennestä iästä kuvaa mielestäni sitä, miten ihmisen sosiaalinen toiminta vaikuttaa ikäkäsityksissä. Vanhuus on jaettu vähintäänkin kahtia: kolmannen ja neljännen iän raja kulkee jossain 80–85 ikävuodessa (Marin 2005, 21).

Vanhuus on sosiaalisesti ja kulttuurisesti konstruoitu käsite (Rantamaa 2005, 58). Vakimo (2001, 37–40) puhuu vanhuuden tuottamisesta vanhuuspuheena ja vanhuustekoina. Yksilön vanhenemiselle annetuista merkityksistä neuvotellaan arkisissa vuorovaikutustilanteissa eli puheen kautta. Vanhuuspuheilla rakennetaan omia ikäidentiteetin rajoja, mutta niillä voidaan määritellä myös toiset vanhoiksi. Puheessa ikä tarkoittaa yleensä kronologista ikää, mikä on yksinkertaistava oikotie vanhuudesta puhuttaessa.

Kronologisen iän ja iän subjektiivisen kokemisen välillä ei kuitenkaan ole suoraa suhdetta; ihmiset eivät kysyttäessä pidä itseään vanhana, vaikka niin esim. syntymävuoden perusteella voisi päätellä. (Jyrkämä 1996, 110.) Kronologisen iän sijasta käytetty suhteellisen ajan käsite toisi ikääntymiskeskusteluun ymmärtämisen aspektin – ja samalla mahdollisuuden nähdä se varioivana prosessina. Tämä murtaisi myös ikääntymisen ongelmallista kuvaa pelkkänä vanhenemisen hoitotaakkana. (Baars 1997, 35–37.) Kun vanhojen ihmisten omakin käsitys identiteetistään on muuttunut aktiivisemmaksi haluaisivat he ilmentää käsitteiden kautta vanhuuden moninaista kuvaa. (Vaarama ym. 1999, 4-5; Karisto & Konttinen 2004.)

3.3.2 Fyysinen ja sosiaalinen vanheneminen

Vanhetessa ihmisen fysiologia muuttuu. Aistit heikkenevät, liikuntakyky vaikeutuu, monenlaiset ikääntymisen mukanaan tuomat tekijät heikentävät yleistä terveyttä. Elimistön vanhetessa ja elintoimintojen rappeutuessa myös yhä useammat vakavat sairaudet uhkaavat. Iän karttuessa ja fysiologisten muutosten seurauksena henkilön ulkonäkö muuttuu, mihin perustuen teemme päätelmiä hänen iästään (de Beauvoir 1992, 24). Olemme tottuneet ymmärtämään vanhuuden juuri raihnaisuuden ja vaivojen aikakauteena. Pessimistinen suhtautuminen vanhuuteen on seurausta tästä vanhuuden sairauslähtöisestä paradigmasta ja siitä syntyneistä vakiintuneista käsityksistä.

Nykytekniikka ja kehittynyt lääketiede on tarjonnut vanhuuden vaivoihin apuaan, mutta teknologia puuttuu vanhuksen elämän ristiriitaisella tavalla, joka sivuuttaa vanhuuden kulttuurisen kuvan ja yleensä vanhuuden myöntämisen (Airaksinen 2002, 50). Sairauskeskeinen vanhuuden näkeminen on toki suotavaa silloin, kun kehittyneiden menetelmien ja hoidon avulla voidaan helpottaa vanhenemisestä johtuvia vaivoja. Mutta kun normaalista vanhenemisestä aiheutuvat ilmiöt aletaan nähdä sairautena, johtaa se vanhuuden medikalisoitumiseen.

Pidentyvän eliniän vaikutuksista on olemassa lisäksi eri koulukuntia. Optimistit katsovat, että eliniän pidentymiseen vaikuttavat (elintaso)tekijät vaikuttavat suoraan myös toimintakykyyn eli että toimintakykyisten elinvuosien osuus elinajasta kasvaa sekini.

Pessimistit puolestaan ovat päinvastaista mieltä eli että tekniikan ja lääketieteellisten keinojen avulla voidaan ihmisen elinikää pitää yllä, jolloin varsinaisten toimintakykyisten vuosien osuus vähenee vaikka elinikä pitenee. Näiden kahden näkemyksen välissä on käsitys, jonka mukaan elinikä pitenee kun sairauksien etenemistä ja voimakkuutta voidaan lieventää. Tästä voisi päätellä, että myös toimintakykyinen aika lisääntyy tiettyyn rajaan saakka. (Vertio 1998, 11.)

Nämä noin kymmenen vuotta sitten esitetyt käsitykset korostavat fysiologislähtöisesti toimintakyvyn merkitystä. Näkemykset jättävät kuitenkin vähemmälle tai sivuuttavat kokonaan sen, mitä toimintakyvyn paranemisesta seuraa: antaako se vanhukselle mahdollisuuden aktiiviseen sosiaaliseen elämään vuorovaikutukseen, verkostoissa toimimiseen – vai vain paremman fyysisen kunnon pysyä hengissä pitempään? Tästä näkökulmasta katsoen Jyrkämän (2007) uusi toimijuus-käsite ja sen kuvaaminen eri ulottuvuuksista koostuvaksi kokonaisuudeksi huomioi vanhuksen sosiaalisen toiminnan tarpeet ja edellytykset.

Sairauslähtöinen paradigma ja mekaaninen ihmiskäsitys on ollut omiaan johtamaan terapeuttista toimintaa suhteellisen passiiviseen suuntaan, mm. lääkaineiden runsaaseen käyttöön ja ehkäisevien toimien liian vähäiseen huomiointiin. Uudenlaisen ihmiskäsityksen tuominen vanhustenhoitoon ottaisi huomioon myös vanhuksen oman toiminnan. (Heikkinen 2003, 23, 32.) Tähän samaan vanhuuden yksipuoliseen kuvaan viittaa Sulkava (2007), joka perää hyvän vanhuuden ymmärtämistä kokonaisuutena. Ihmisellä on vanhuudessakin samoja tarpeita kuin nuoremmilla ja kunhan fyysisen kunnon riskitekijöihin kiinnitetään huomiota, voi elämä jatkua lähes entisenlaisena.

Sosiaalisen vanhenemisen kannalta naisistuva vanhuus on kiinnostava ilmiö, koska vanhat naiset ovat usein sosiaalisesti miehiä aktiivisempia. Toisaalta vanhat naiset joutuvat yhteiskunnallisesti toisarvoiseen asemaan sukupuolensa vuoksi, kuten naiset yhteiskunnassa tavallisestikin. Vanhat naiset ovat syrjässä poliittisen ja taloudellisen vallan ytimestä (Vakimo 2001, 45–48). Lisäksi vanheneminen leimaa erityisesti naista fyysisyyden kautta; naiseen liitetty ”hyvännäköisyys” ja nuoruuden ihannointi sitoo naista sukupuoleensa vanhuudessakin paljon vahvemmin kuin miestä.

Vanhenemisen kaksoisstandardi (Rantamaa 2005, 56) koskee nimenomaan naista: nainen marginalisoituu ensin sukupuolensa vuoksi menettämällä ulkoisen viehättävyytensä ja biologisesti menettämällä hedelmällisyytensä. Sen lisäksi nainen muuttuu toisarvoiseksi ikänsä vuoksi. Naiselle vanheneminen on leimaava tapahtuma, joka pitää sisällään itsensä nuorentamisen pakon. Vanhat naiset joutuvat taistelemaan saavuttaakseen kulttuurisen paikkansa mummona, hiljaista tietoa kantavana ammattilaisena ja sosiaalisten verkostojensa toimijana. (Vakimo 2001, 75.) Tämähkö pitää naiset sosiaalisesti aktiivisina vielä vanhuudessakin?

Toimintakyvyn käsitettä käytetään kuvaamaan ihmisen selviytymistä jokapäiväisestä elämästä. Toimintakyky sopii hyvin myös vanhuuden tarkasteluun juuri sen moniulotteisuutensa vuoksi. Toimintakyky on resurssi, joka vaikuttaa ihmisen toimintamahdollisuuksiin elämän eri alueilla. Käsitteellä tarkoitetaan useimmiten ihmisen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten ominaisuuksien ja valmiuksien kokonaisuutta, jota tarvitaan arkipäivän toimintaan (Väisänen 1995, 41). Kun toimintakykyä käytetään resurssina aktiivisesti oman toiminnan hyväksi, voidaan puhua toimijasta; henkilöstä, jonka toiminnalla on suunta ja tarkoitus (Jyrkämä 2007, 200).

Toimintakyvyn osa-alueista fyysinen ja psyykkinen toimintakyky ovat ne, jotka perinteisesti on mielletty toimintakyvyksi ja sosiaalinen toimintakyky on jäänyt vähemmälle tarkastelulle. Kuitenkin sosiaalista toimintakykyä ei voi sivuuttaa, sillä se on juuri se toimintakyvyn osa-alue, jossa yksilö voi toteuttaa itseään toimiessaan fyysisten ja psyykkisten voimavarojensa turvin. Esimerkiksi kun vanhan ihmisen kuulo iän myötä oleellisesti heikkenee, hän ei pysty seuraamaan keskustelua eikä osallistumaan siihen. Tämän seurauksena hän alkaa vältellä sosiaalisia tilanteita. Fyysinen muutos aikaansaa sosiaalisen haitan, kun yksilö ei voikaan toimia sosiaalisessa ympäristössään kuten ennen.

Toimintakykyä tarvitaan siis kokonaisvaltaiseen toimintaan eri tasoilla (vrt. Kinni 2007, 220–223). Sosiaalisen toimintakyvyn merkitys on nyttemmin tunnustettu ja siihen on alettu kiinnittää huomiota. Sosiaalinen on vahvasti läsnä ikääntyneiden kuntoutuksessa (Kinni 2005, 14; Karjalainen & Vilkkumaa 2004) ja gerontologisen sosiaalityön paikka löytyy juuri yksilön ja hänen ympäristönsä rajapinnasta.

WHO:n toimintakykyluokitus jakaa ikääntyneiden toimintakykyyn vaikuttavat tekijät terveydentilaan (vrt. fyysinen toimintakyky), muihin yksilötekijöihin (vrt. psyykkinen toimintakyky) ja ympäristötekijöihin (vrt. sosiaalinen toimintakyky) (Vaarama ym. 2006, 39). Terveydentilaa pidetään tässä tarkastelussa toimintakyvyn rajoitusten keskeisenä selittäjänä, mutta myös ikääntyneen psyykkinen toimintakyky ja sosiaaliset verkostot ovat tärkeitä.

Jyrkämä puhuu toimintakyvyn sijaan vanhuuden toimijuudesta ja toimijuuden modaaliteeteistä (Jyrkämä 2007, 206–208). Modaaliteetti voidaan tässä kääntää toimijuuden laaduksi tai tyyppiä; Jyrkämä itse käyttää ulottuvuus-termiä. Toimijuus koostuu kuudesta eri ulottuvuudesta, joista osa on toimijan sisäisiä, hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan johtuvia ja osa toimijan ympäristöstä nousevia ulottuvuuksia. ”Osata”, ”kyetä”, ”haluta” ja ”tuntea” ovat toimijuuden ulottuvuuksia, jotka syntyvät henkilöstä itsestään ja joihin vaikuttavat esimerkiksi henkilön tiedot ja taidot sekä fyysiset ominaisuudet. ”Täytyä” ja ”voida” taas ovat ulottuvuuksia, joihin vaikuttavat voimakkaasti ympäristöstä ja sosiaalisista verkostoista tulevat vaatimukset, esteet ja mahdollisuudet.

Toimijuuden eri osat ovat kontekstuaalisia siinä mielessä, että niiden ilmenemiseen ja toteutumiseen vaikuttavat paikka ja tila, henkilön ikä ja ikäryhmä sekä ajankohta, missä niitä tarkastellaan. Iän karttuminen tuottaa erilaista osaamista tai toisaalta osaamisvajetta. Ajankohta, paikka tai tila missä toimijuus toteutuu, asettavat erilaisia vaateita toimijuudelle ja ovat luonteeltaan sosiaalisia. Toimijuuden ulottuvuuksista ja sen kontekstuaalisuudesta voidaan päätellä, että ei ole olemassa yhtä vanhenemisen mallia tai tapaa, vaan sen kiinnittyminen erilaisiin sosiaalisiin ympäristöihin ja tilanteisiin tekee kokemuksesta hyvin vaihtelevan.

Koskinen (1994, 17) määrittelee vanhuuden sosiaalisuuden muutostapahtuman kautta. Ikääntymisen eli iän karttumisen myötä ihmisen ja hänen ympäristönsä välisessä suhteessa muuttuu jotain, koska

- 1) yhteiskunta kokonaisuutena luo puitteet vanhenemiselle ja vanhana olemiselle
- 2) yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat siihen, miten vanheneminen tapahtuu ja millaista vanhuus on

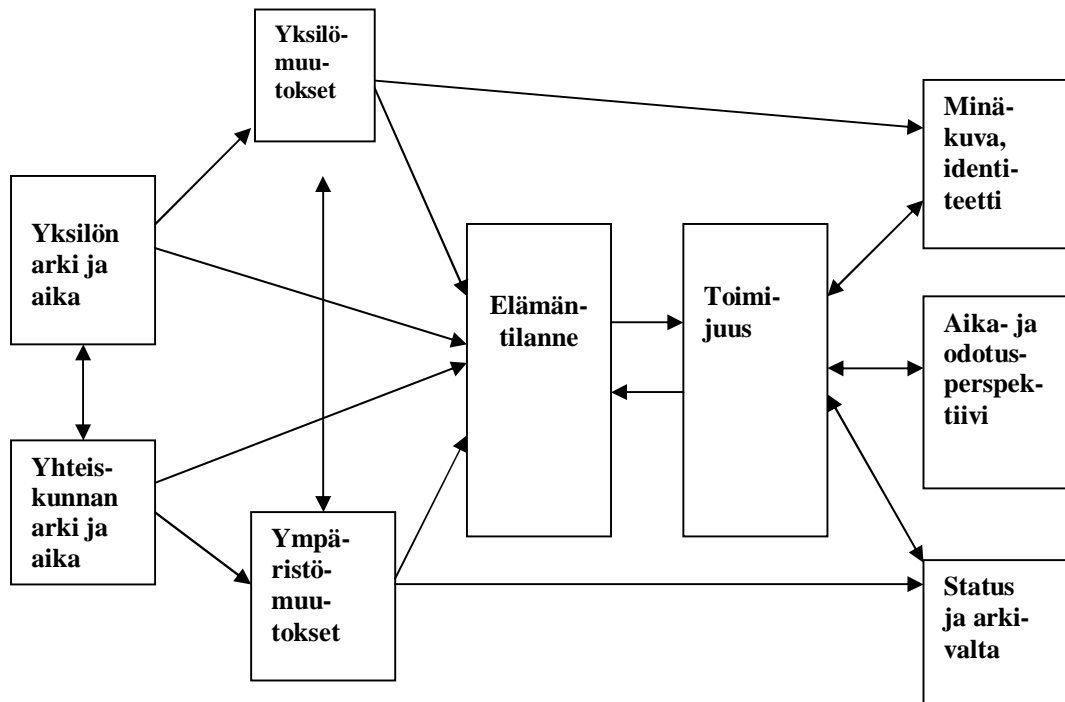
- 3) vanhenevien ihmisten ja vanhusten käsitys itsestään ja omasta vanhenemisen prosessistaan saa aikaan toimintaa suhteessa ympäristöön ja arkielämään
- 4) vanhenemistä tarkastellaan historiallisesti suhteessa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen muutokseen.

Määrittely kertoo sen, että vanheneminen ja vanhuus on erilaista eri yhteiskunnissa ja eri aikoina. Koska yhteiskunta ja sen henkisen toiminnan perustana oleva kulttuuri muuttuvat varsin hitaasti, myös vanhuuden käsitys on suhteellisen pysyvä; samanlainen vanhuuskäsitys voi olla yhteiskunnassa vallalla hyvinkin pitkiä aikoja.

Vanhat ihmiset voivat itse vaikuttaa siihen, millainen käsitys vanhuudesta yhteiskunnassa vallitsee. Jos vanhuus koetaan kustannuseränä ja yleisen tuottavuus- ja tehokkuusajattelun mukaisesti vanhukset pyritään jättämään mahdollisimman vähälle jaettaessa yhteistä hyvää, seuraa siitä hyvinvointivaltion turvan murentuessa taloudellista epävarmuutta. Tämän epävarmuuden poistamiseksi ja myönteisen aktiivisen sosiaalisen vanhuuden varmistamiseksi tulevat vanhussukupolvet joutuvat tekemään taloudellisia ratkaisuja. On mahdollista, että vanhuudesta tulee kauppatavaraa.

Koskisen kuvaamien tekijöiden valossa sosiaalinen vanheneminen näyttäytyy vanhan ihmisen kokemuksina niin yksilönä kuin perheen ja muiden lähiyhteisöjen jäsenenä. Vanhenemisen sosiaalisuus on tällöin myös niitä ilmiöitä, joita ikävaiheeseen liittyy ja joiden kautta ihmisen sosiaalinen rooli muuttuu; työstä eläkkeelle irrottautuminen, toimintakyvyn rajoitukset joiden seurauksena sosiaalinen toimintaympäristö kaventuu, leskeytyminen yms. Sosiaalisen vanhenemisen käsitteeseen tulevat tällöin mukaan mikro- ja makrotasojen väliset suhteet. (Koskinen 1994, 18.)

Myös Jyrkämän käsitys vanhenemisestä sosiaalisena prosessina pitää sisällään sekä mikro- että makrotason (kuvio 2). Prosessin toisella puolella ovat elämäntilanteeseen vaikuttavat tekijät, jotka vaihtelevat esim. historiallisina aikoina ja elämänkaaren vaiheissa eri tavoin. Sen sijaan prosessiin sisältyvät yksilötason kokemukset, jotka syntyvät toimijuudesta, voivat yksilön kannalta olla perimmältään samankaltaisia, mutta saavat eri aikoina ja eri yhteiskunnissa erilaisen luonteen ja merkityksen. Yksilö siis käy reflektiota näiden kahden kokemustason välillä.

KUVIO 2. Vanheneminen sosiaalisena prosessina Jyrkämän (2007, luento) mukaan

Tässä tutkimuksessa käyttämäni sosiaalisen vanhenemisen käsite on hyvin samankaltainen edellisiin käsitteisiin (Koskinen 1994; Jyrkämä 2007) verrattuna. Tarkoitan tässä tutkimuksessa *sosiaalisella vanhenemisella*

sitä iän karttumisen seurauksena tapahtuvaa muutosten kokonaisuutta, joka:

- a) tapahtuu henkilölle tietyssä kontekstissa eli ajassa, paikassa ja sosiaalisessa verkostossa ja joka vaikuttaa hänen sosiaaliseen rooliinsa*
- b) henkilön omaa subjektiivista kokemusta tästä muutoksesta; miten se vaikuttaa henkilön arkielämään, vuorovaikutussuhteisiin ja haluun ja kykyyn olla vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin.*

Määrittelyssä ymmärrän vanhan ihmisen perustaltaan aktiivisena, muiden kanssa vuorovaikutukseen pyrkivänä toimijana. Hän on sosiaalisten verkostojen jäsen, joka toimii sekä itsestä ulospäin ja vastavuoroisesti reflektoi verkostojen kautta saamiaan kokemuksia muuttuakseen. Keskityn kuitenkin tässä tutkimuksessa ensisijaisesti vanhojen ihmisten henkilökohtaisiin kokemuksiin ja niiden kautta syntyvään kuvaan vanhuudesta yhteisöllisessä kontekstissa.

3.3.3 Uusi vanhuus

Nykyisen maailman sanotaan elävän postmodernissa ajassa. Postmoderni maailma perustuu pirstaloituneeseen maailmankuvaan, jatkuvaan liikkeessä olemiseen ja muutoksen myrskyyn sekä yhä enemmän yksilöllisyyttä korostavaan elämäntapaan ja - tyyliin (kts. Bauman 2002, 12–20). Muutos tähän suuntaan on ollut huikaiseva viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Jos ajatellaan, että vanhenevan ihmisen elämässä vaikuttavat pysyvyyden, paikkasidonnaisuuden ja jatkuvuuden periaatteet, voi hän kokea elävänsä vallan vieraassa maailmassa nykyisen turbulenssin keskellä.

Aistittavissa on, että puhuttaessa ”uudesta vanhuudesta” sillä tarkoitettaisiin juuri saman aktiivisuuden ja muutoksen pyörteen ulottamista vanhenevien ihmisten maailmaan. Saman yksilöllisiä valintoja ja valinnanmahdollisuuksia, oman mielihyvän ja tarpeentyydytyksen ensisijaisuuden ja elämän areenoiden jatkuvan vaihtumisen pitäisi toteutua työelämästä eläkkeelle siirtyvien keskuudessa – ja mielellään vielä niin, että he kuluttaisivat ”uudessa vanhuudessaan” rahaa palveluihin.

Olisiko kuluttaminen siis aktiivisen vanhuuden mittari? Sodan jälkeen syntyneiden ja puutteeseen tottuneiden ikäluokkien lapset ja varsinkin lastenlapset voivat tällaista postmodernia vanhuutta viettääkin (kts. Santalainen 1997), mutta ennen sitä heidän vanhemmilleen ja isovanhemmilleen pitäisi tarjota pysyvyyteen ja yhteisiin kokemuksiin perustuva vanhuuden maailma. Ainakin Jyrkämän tutkimustuloksista on luettavissa, että sosiaalisella kiinteydellä ja kulttuurisilla tekijöillä on (sosiaalisen) vanhenemisen näkökulmasta paljonkin merkitystä; tutkittujen maaseutupaikkakuntien vanheneminen välittyy lukijalle jotenkin mutkattomampana ja luonnollisempana tapahtumaketjuna. (Jyrkämä 1995, 107, 211–219.)

Sama pysyvyyden kokemus on vielä monella vanhalla ihmisellä tälläkin hetkellä. Postmodernin elämän luonteen omaksuminen voi siis vielä ottaa aikaa. Jos Santalaisen kuvaus vanhuudesta vuonna 2064 toteutuu, yhteisöllisyydellä lienee siinä sijaa hyvin vähän – pihatalkoita tuskin enää pidetään – ja tätä nykyä rakennetut vanhusten palvelutalot kärsivät asukaspulasta. Toisaalta voihan olla, että uusi vanhuus tarkoittaa yhä useampia vaihtoehtoja, siis sekä yhteisöllisiä että ääri-individualistisia mahdollisuuksia.

Lienee kuitenkin niin, ettei postmodernikaan kehitys voi estää ihmisen vanhenemiseen liittyviä toimintakyvyn ja -areenoiden muutoksia, jotka on aina otettava huomioon. Väestön vanhimman ikäryhmän kasvaessa yhä erikoistuneempia sosiaali- ja terveyspalveluja tarvitaan yhä enemmän esimerkiksi yleistyvän dementian ja muiden muistihäiriöiden hoitoon (Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen 2006, 22).

Postmoderni yhteiskunta korostaa kaikilla alueilla yksilöllisiä eroja, sitä että jokaisen on saatava toteuttaa itseään ja tehdä omat valintansa. Toinen perusajatus on, että kaiken pitää olla nuorta ja tehokasta ja tällaisen vastainen korvataan jollakin, joka tähän pystyy (esim. vanhan työntekijän tilalle tulee uusi, joka sopeutuu paremmin tulevaisuuden vaatimuksiin) (Airaksinen 2002, 112). Samaan ajatukseen perustuen esimerkiksi terveydenhoidossa otetaan käyttöön yhä uusia ja tehokkaampia hoitokeinoja, joilla luonnostaan vanhuuteen kuuluvat vaivat yritetään estää tai ainakin siirtää tuonnetmas. Tätä tukee nykykulttuurin suosima yhdenikäisyyden normi, jossa nuoruuteen liittyvien ominaisuuksien arvostus voimistuu ja ne tunkeutuvat muidenkin ikäkausien osaksi (Rantamaa 2005, 69; myös Vakimo 2001, 74).

Heli Vaaranen (2005, 117–118) kuvaa nuorten ennakoimasta uudesta työn tulevaisuudesta sitä, kuinka vanhemmat ihmiset haluavat jäljitellä tämän päivän nuorten helppoa ja rentoa otetta elämään. Vanhuus siirtyy nuoruuden suuntaan ja omaksuu tapoja, jotka eivät ole perinteisesti vanhoille ikäluokille ominaisia. Airaksinen puolestaan puhuu samasta asiasta nimellä "postmoderni ikäkausileikki" (Airaksinen 2002, 166); se on leikitelyä nuoruudella, eletään eri maailmaa kuin minkä ikäisiä ollaan.

On siis kysymys elämäntyylin muutoksesta. Airaksinen johdattelee ajattelemaan postmodernin ajan vanhuudesta, että siellä vanhuutta ei ole olemassa (mt. 128). Tällöin vanhalle ihmiselle jää kolme vaihtoehtoa: elää postmodernia elämää edistyvässä organisaatiossa (voi olla mahdotonta niille, jotka ovat eläneet oman aktiiviaikansa perinteisessä yhteiskunnassa), osallistua oman vanhusten kulttuurin ja elämäntavan rakentamiseen (tätä on jo nyt nähtävissä) tai luopua elämästä maan päällä. Realistinen vaihtoehto lieene oman kulttuurin rakentaminen. Tätä ajatusta tukee myös Ikihyvä-tutkimuksen raportti (Karisto & Konttinen 2004), missä nostettiin esille "kolmannen iän" uusi mahdollisuus.

Jos vanhuksen terveys ja taloudelliset resurssit sallivat, hän voi tehdä viimeisistä vuosistaan niin yksilölliset ja rikkaat kuin itse haluaa. Siis vastustaa kenties nuoruuden ja aktiiviajan elinvuosien traditionaalista kaavaa siitä, miten hänen ikäluokkansa henkilöiden toivottiin elävän ja esiintyvän.

Koskinen ja kumppanit hahmottelivat uuden vanhuuden kuvaa jo 1990-luvun loppupuolella (kuvio 3). Vanhuuden voi nähdä muuttuvan avoimemmaksi ja mukautuvammaksi yhteiskunnan eri prosessien mukaan (esim. globaalisuus ja kansainvälisyys). Se ei enää ole jyrkkärajanen, selkeästi hahmotettavissa oleva vaihe elämänkaaren loppupäässä ja ennen muuta siinä on mukana vanhenevan ihmisen itsensä osuus; hän voi vaikuttaa uuden vanhenemisen muotoon ja sisältöön. Tämä osaltaan vaikuttaa siihen, mikä paikka vanhuksilla ja vanhoilla ihmisillä tulee olemaan yhteiskunnan jäsenenä. Ennen kaikkea uudessa vanhuudessa on mielestäni merkittävää se, ettei sitä enää voida sivuuttaa yhteiskunnassa vaikuttavana voimana – se vaatii paikkansa.

UUDELLE VANHUDELLE TUNNUSOMAISTA

- ikäkäsitykset muuttuvat
- vanhenemisen prosessinomaisuus
- elämänkulunäkökulma
- monitahoinen toimintakyky
- vanhenemisen suhteellisuus
- vanhenemisen historiallisuus ja kulttuurisidonnaisuus
- vanhenemisen globaalisuus, kansainvälisyys ja paikallisuus
- vanhenemisen yksilöllisyys ja kokemuksellisuus

KUVIO 3. Uuden vanhenemisen tunnuspiirteet (Koskinen ym. 1998, 18)

Tässä tutkimuksessa *uusi vanhuus* tarkoittaa ennen muuta monimuotoista ja monien mahdollisuuksien vanhuutta vastapainona perinteiselle yhden käsityksen vanhuudelle. Vanhuus on tällöin polveileva, monenlaisia vaiheita sisältävä prosessi. Uuteenkin vanhuuteen sisältyy vanhenemisen tosiasian hyväksyminen, mutta niin ettei se aiheuta pelkkää vaivaa ja rasitteita.

Uuden vanhuuden sukupolvi on entistä aktiivisempi, ja heidän elämässään tärkeitä ovat kodin ja läheisten lisäksi myös oma hyvinvointi, sosiaaliset suhteet ja elämä kodin ulkopuolella (Vaarama ym. 1999, 66).

Uusi vanhuus on nähtävä muuttavana ja kehittyvänä, avoimena erilaisille elämän ja yhteiskunnan ilmiöille. Kansainvälistyvässä maailmassa esimerkiksi palvelutalon asukaskunnassa on mahdollisesti ikääntyneitä, aikanaan maahan muuttaneita tai henkilökunnassa työskentelee syntyperältään ulkomaalaisia. Uutta vanhuutta voidaan katsoa myös resurssinäkökulmasta, kun tiedetään, että tulevaisuudessa vanhoilla ikäluokilla on enemmän koulutusta, rahaa ja terveyttä käytettäväksi viimeisinä vuosinaan. Kaikki nämä ilmiöt tulevat muuttamaan vanhuuden kulttuurista kuvaa ja ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia siitä. Uuden vanhuuden muutosten yhteinen foorumi voisi olla yhteisö ja yhteisöllisyys, joka antaisi pysyvyyden tunteen tarjoamalla kiinnittymispinnan tällekin yhteiskunnalliselle ilmiölle.

3.4 Vanhuspalveluiden haasteita ja mahdollisuuksia

Vanhusten palvelut koostuvat pääosin terveys- ja sosiaalipalveluista. Keskityn omassa tutkimuksessani sosiaalipalvelujen näkökulmaan. Sosiaalipalveluilla tarkoitan tässä julkisia ja yksityisiä palveluja, joiden rahoitus kuuluu kuntien ja/tai valtion sosiaalitoimen budjettiin. Nämä palvelut on useimmiten rakennettu elämänkaaren mukaan; alkupäässä ovat lapsiperheitä ja lapsia koskevat palvelut (esim. päivähoito) ja loppupäässä ikääntyneiden palvelut (esim. asumispalvelut). Lisäksi elämänkaaren eri vaiheisiin tasaamaan elämän kriiseistä aiheutuvaa avun tarvetta on sijoitettu erityispalvelut kuten vammaispalvelut, päihdepalvelut tai toimeentulotuki. (Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007.)

Sosiaalipalvelujen osalta keskityn vanhusten asumispalveluihin ja gerontologisen sosiaalityön näkökulmaan. Koska asuminen myös vanhuudessa on pitkälti sosiaalinen kysymys, on se mielestäni myös sosiaalityön kysymys. Olen kiinnostunut aineistoni ja tutkimuskysymysteni pohjalta päättelemään jotain siitä, miten gerontologinen sosiaalityö voisi toimia asumiskysymysten kanssa.

Terveyden ja sairauden korostuminen vanhenemisprosessissa on johtanut vanhuuden medikalisoitumiseen ja tästäkin syystä vanhenemisen sosiaalinen ulottuvuus on jäänyt vähemmälle huomiolle (esim. Tedre 2007, 108). Terveyspainotteisuudessa vaarana on, että vanhuus nähdään yksilön henkilökohtaisena ongelmana, ei sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Tällöin myös ongelma ratkaisu voidaan säilyttää yksilölle itselleen (vrt. Zeleznik 2007, 12). Vanhuuden sosiaalipalveluissa subjektiivinen elementti eli itse vanhus ja hänen kokemuksensa on läsnä uudella tavalla; ihminen on kaikissa suhteissa yksilöllisempi vanhana kuin nuorena tai keski-ikäisenä (Koskinen ym. 1998, 18).

Sosiaalipalveluissa liikutaan osittain hoivan alueella, missä asiakkaan omat kokemukset, arvot ja odotukset ovat hyvin erilaisia johtuen kunkin omasta henkilökohtaisesta historiasta. Vanhuspalvelujen tavoitteeksi asetettu ikääntyneiden henkilöiden elämäntilanteen, itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukeminen kotiin tuoduilla palveluilla korostaa asiakkaan yksilöllisyyttä; koti kuuluu "itselle". (Tedre 1999, 62–64.) Mutta entä jos asiakkaan resurssit eivät tue kotona selviämistä? Huono-osaisten vanhusten turvaksi tarkoitettujen järjestelmien laajentamista ei voida perustella vain "hyväosaisten" vanhusten tarpeilla, ellei huomioida myös laitoshoidon tarvitsevien henkilöiden palveluiden tarve. (Rintala 2003, 20, 24, 215; Koskinen ym. 1998, 37.)

Vanhuutta on totuttu pitämään elämänkaaren sellaisena vaiheena, johon universaali hyvinvointivaltio tarjoaa apuaan. Luvussa 3.2 kuvasin sitä, miten hyvinvointivaltion perusta on muuttumassa ja se puolestaan heijastuu myös vanhuuden kysymyksiin (Julkinen 2006, 47–49, 53). Hyvinvointivaltio-projektissa on nähtävissä, miten naiset hallitsevat iäkkäiden palveluissa tehtävää työtä; sosiaalihuollon työntekijöistä 95 % on (edelleen) naisia. Valtaosa hoivaa ja apua tarvitsevista vanhuksista on naisia samoin kuin heidän hoitajistaan. (Muuri 2007, 221–222; Anttonen & Sipilä 2000, 68.). Hyvinvointivaltiota koskevat ratkaisut vaikuttavat siis pitkälti naisten arkeen.

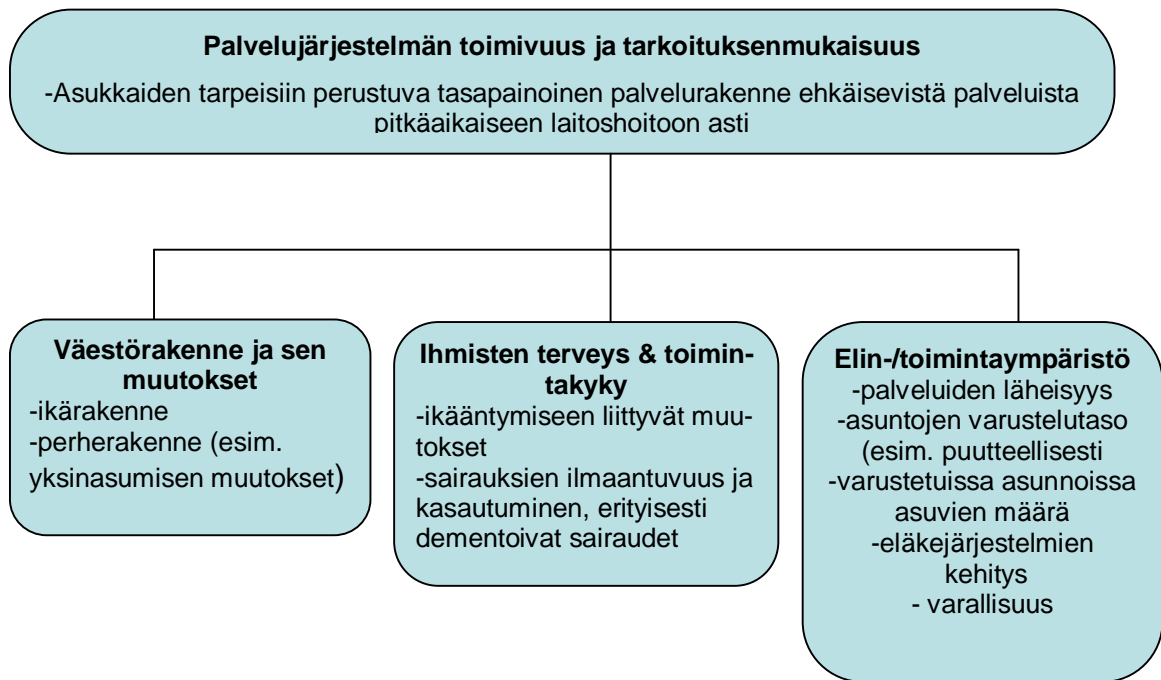
Kun aikuisten lasten velvollisuus huolehtia iäkkäistä vanhemmistaan korvattiin yhteiskunnan järjestämällä hoivapalveluilla, vapautti se naiset ansiotyöhön. Hyvinvointivaltion sosiaalipalveluissa on näin muodoin pitkälle kysymys naisten oikeuksista äiteinä, omaisina, ammattilaisina ja ikääntyneinä asiakkaina (Anttonen & Sipilä 2000, 13, 112; Blomberg ym. 2000, 162). Vanhuus naisia marginalisoivana elämänvaiheena voitaisiin tehdä inhimillisemmäksi hyvinvointivaltion takaamalla palveluilla, millä on merkitystä oikeudenmukaisen sosiaalisen vanhenemisen toteutumisessa.

Jos vanhuspalvelut nähdään vähempiarvoisiksi ja niiden resursseja leikataan, koskee sekin naisia – niin palvelun antajana kuin vastaanottajana. Vanhuskysymys muuttuu silloin hoivakysymyksestä ammatillisen vanhustyön kysymykseksi. Ratkaistavana olisi, missä muodoissa ja miten hoivapalvelut järjestetään, millä hinnalla ja mistä saadaan ammattitaitoista työvoimaa. Keskustelussa on tunnistettavissa paitsi pyrkimys oikeudenmukaisuuteen myös valta-aspekti.

Kulloisellakin yhteiskunnassa vallitsevalla vanhuskuvalla on merkitystä vanhustenhuollon ja -palvelujen muotoutumiselle. Vanhuskuva on sosiaalinen konstruktio ja sillä voi nähdä olevan myös poliittista luonnetta. Vanhuskuvassa tapahtuvat muutokset voivat olla seurausta politiikan tason muutoksista (Rintala 2003, 17) tai politiikka voi joutua muuttumaan aikaisemmasta poikkeavan vanhuskuvan vuoksi. Kun vanhuspalvelujen järjestämistä ja vastuuta vanhimmista ikäryhmistä ollaan halukkaasti siirtämässä omaisille ja muille epävirallisille hoitotahoille, pidetään yllä vanhuskuvaa terveistä, toimintakykyisistä ja vauraista vanhuksista.

Vanhuspalvelujen järjestelmän tulee vastata tarpeeseen. Siihen vaikuttavat kysynnän määrä ja rakenne (väestömuutokset sekä vanhusväestön terveys ja toimintakyky) ja elinympäristön tekijät. (kuviot 4). Erityisesti 75–vuotta täyttäneiden ja yli 85–vuotiaiden ikäryhmä tulevat asettamaan haasteita palvelujen järjestämiselle. Samoin puutteellisissa asunnoissa asuminen sekä asuinympäristön ongelmat yleensä, sosiaaliset verkostot ja informaalin avun saatavuus on ratkaistava lähitulevaisuudessa. (Voutilainen ym. 2007, 158.)

Miten esimerkiksi syrjäseutujen vanhusten palvelut hoidetaan, kun välimatkat ovat pitkiä ja palveluyksiköitä keskitetään yhä suurempiin ja kauemmas? Varsinkin, kun vanhushpalvelujen peruslinjauksiksi on valittu kotona asumisen tukeminen ja avopalvelujen ensisijaisuus sekä riittävien ja oikea-aikaisten palvelujen turvaaminen (Voutilainen ym. 2007, 154). Kotiin annettavien avopalvelujen toteuttaminen voi muodostua niin hankalaksi, että hyvä tarkoitus alkaa toimia itseään vastaan.

KUVIO 4. Palvelujen tarpeeseen vaikuttavia tekijöitä (Voutilainen ym. 2007, 158)

2000-luvulle tultaessa on toteutunut se rakennemuutos, että vanhusten laitoshoido on vähentynyt. Vanhainkodeissa ja tehostetussa palveluasumisessa hoidetaan yhä huonokuntoisempia ja dementoituneiden määrä on lisääntynyt. Palveluasuminen on lisääntynyt selvästi, mikä tukee kotona asumisen tavoitetta. (Voutilainen ym. 2007, 162–164). Vanhojen ihmisten itsensä toiveissa kotona asuminen palvelujen turvin on ollut ensisijainen ja palveluasumista kannatti vain noin joka viides. Tosin tämä osuus on ollut kasvussa. (Vaarama ym. 1999, 61). Vanhuksen arkielämän kannalta asuminen on kuitenkin olennainen tekijä.

3.4.1 Vanhusten asumisen piirteitä

Vanhuudessa asuminen saa erilaisia sisältöjä ja merkityksiä asukkaasta riippuen, mutta myös laajemmasta ympäristöstä katsottuna. Asunnon kautta vanhan ihmisen toiminta liittyy muuhun rakennettuun ympäristöön. Henkilön asuinympäristö luo puitteita ja mahdollisuuksia, mutta myös rajoja ja esteitä; koti tulee tärkeäksi, jos sieltä ei pääse ulos. Asunnon ominaisuuksilla on vaikutusta ikääntymisen mukanaan tuomiin sosiaaliin muutoksiin ja niiden kokemiseen. (Jyrkämä 1995, 107, 121.) Asunto tai koti tukee itsenäistä selviämistä ja ehkäisee laitokseen joutumista.

Vanhuudessa asuinympäristön merkitys korostuu, koska esim. toimintakyky ja aistit heikkenevät. Kyky hahmottaa ympäristöä, toimia ja liikkua siinä ovat keskimääräistä heikompia, joten tuttu ja esteetön ympäristö auttaa arjesta selviytymistä. Se tarjoaa myös tärkeitä sosiaalisia kontakteja sekä tartuntapintaa menneisyyteen, jolla puolestaan on merkitystä ihmisen identiteetille. (Kyllönen & Kurenniemi 2003, 13.) Asunnon lähellä olevat palvelut ja vuorovaikutus niin omien verkostojen kuin muiden ikäryhmien kanssa lisäävät viihtymistä ja turvallisuuden tunnetta. Palvelujen ja sosiaalisen tuen läheisyys ovat niin tärkeitä, että ne on todettu asunnon vaihdon motiiviksi (Kopomaa 1990, 101).

Ikäihmisten (65 vuotta ja sitä vanhempien) asumisen huomattava ilmiö on yksinasuminen; se on yleistynyt dramaattisesti sotien jälkeen ja huomattavasti vielä 1970-luvulta 2000-luvulle (Nihtilä & Martikainen 2004). Asumistavan kehitys noudattelee vanhuuden määrällistä kehitystä ja siinä on nähtävissä myös ilmiön sukupuolittunut luonne; iältään vanhimmassa ikäryhmässä naisten yksinasuminen on yleisempää kuin miesten. Tämän selittyy paitsi naisten pitemmällä eliniällä myös sillä, että tuon ikäluokan naiset ovat usein naimisissa itseään vanhempien miesten kanssa ja heillä on siten suurempi todennäköisyys jäädä leskeksi. (mt. 136.)

Ilmiö noudattelee siis fysiologisen vanhenemisen linjaa. Yksinasuminen on yhteydessä myös sosio-ekonomiseen asemaan sekä siviilisäätöyn. Yhteyttä on pyritty selittämään sillä, että tulotason kasvu mahdollistaa yksinasumisen ja/tai ihmisten ja yhteiskunnan arvot ovat muuttuneet; ilmiötä voi tulkita yhdestä näkökulmasta postmoderniksi. Kehityksen taustalla voi olla myös terveyden ja toimintakyvyn paraneminen, mikä on tullut mahdolliseksi uusien hoitomenetelmien seurauksena.

Uuden vuosituhaten alussa yksinasuvien vanhusten määrän kehitys on saavuttanut jonkinlaisen suvantovaiheen, mutta se ei edelleenkään poista edessä olevaa tarvetta kotona asumista tukevista palveluista sekä erimuotoisten asumispalvelujen järjestämisestä. (Nihtilä & Martikainen 2004, 143–144; Parpo & Kautto 2007, 215.) Laitoskeskeisen vanhustenhuollon jäädessä taka-alalle ja kotihoidon noustessa palveluajattelun kärkeen kodista on tullut vanhustyön keskipiste. Missä muualla vanheta niin, että autetuksi ja hoidetuksi tuleminen antaa kokemuksen turvasta, jatkuvuudesta ja eheydestä?

Vanhusten arkielämän sujumisessa ja hoivassa koti näyttäytyy usein vastakohtaisena laitokselle ja siellä saatavalle avulle. Siihen sisältyy siis arvovaraus; koti (yksityinen) nähdään parempana kuin laitos (julkinen) ja näin muodoin myös kotona/kotiin annettava hoito parempana kuin laitoshoido. Kodissa vanhenemisestä on tehty normi ja kysymys kodista vanhenemisen paikkana on jossain määrin politisoitunut. (vrt. Vilkkonen 2003.)

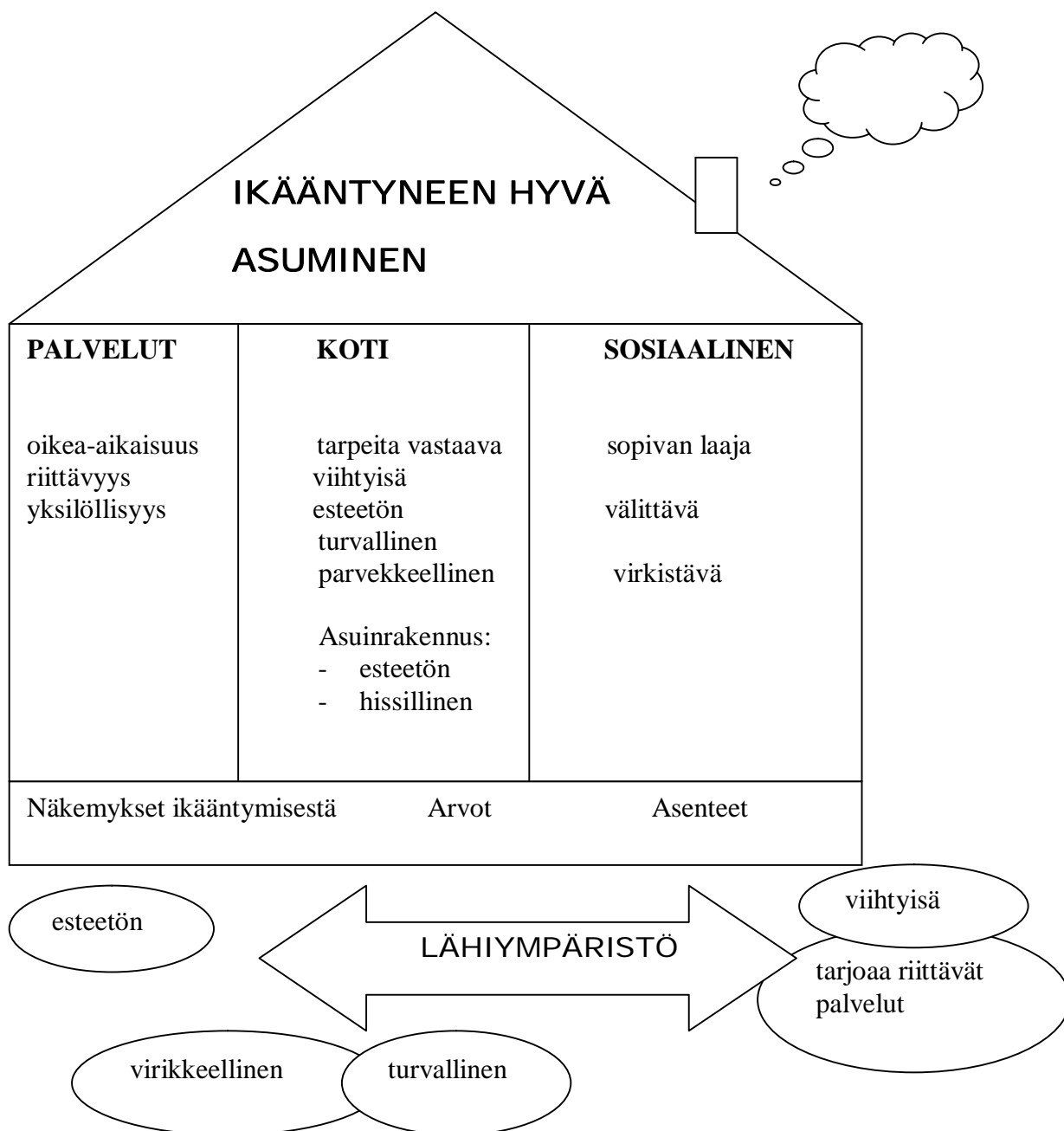
Kodin ensisijaisuus on kaiketi perusteltavissa sillä, että "oman" ja yksilöllisyyden alue säilyy kotona kaikissa tapauksissa. Toisin kuin laitos koti on merkitty omalla ja yksilöllisellä. Kodinomaisuus ja kodikkuus ovat vanhustenhuollon kehittämiskeskustelussa muotitermejä, missä kodikkuus saattaa tarkoittaa juuri ihmisen arkielämän rutiineja, sitä että voi tehdä asiat omalla tavallaan. (Tedre 1999, 37,46,143.)

Koti saattaa kuitenkin joissakin tapauksissa olla asukkaalle vankila. Kun henkilön toimintakyky heikkenee ja tämä sitoo häntä yhä enemmän kodin seinien sisälle, jää ainoksi elämisen paikaksi koti. Vaikka se olisi kuinka rakas ja turvallinen, ei se pelkkänä tilana riitä täyttämään ihmisen sosiaalisuuden tarpeita.

Ainoaksi sosiaalisiksi kontaktiksi saattaa jäädä kotipalvelun käynti joka sekin nykyisessä tilanteessa voi olla vain pistäytyminen. Koti ei enää tässä tapauksessa ole mahdollisuus, ellei sieltä pääse halutessaan ulos. (Tedre 2006.)

Vanhuuden sosiaalinen toteutuminen edellyttää mahdollisuuksia olla yhteydessä muihin ja se puolestaan edellyttää itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuutta tehdä haluttuja asioita. Jyrkämän toimijuus- aspektin kautta katsottuna (kuvio 2, s.21) tämänkaltaisessa tilanteessa vanhus ei voi käyttää arkivaltaa tavanomaisiin asioihin, mikä vaikuttaa hänen statukseensa ja sitä kautta omaan minäkuvaan. Näin toimijuuden täysivaltainen toteutuminen jää tapahtumatta. Koti voi siis olla myös syrjäyttävä elementti, ellei huolehdita siitä, että sieltä pääsee pois.

Kuviossa 5 on koottuna yhteen ikääntyneen hyvän asumisen tekijöitä. Asumisen keskipiste on koti, josta toimitaan ulospäin ja jonne tuodaan palveluja tarpeen mukaan. Lisäksi kokonaisuuden kokemiseen vaikuttavat yhteiskunnan ja yksilön arvot, asenteet ja näkemykset vanhenemisestä. Kuvio osoittaa, että hyvään asumiseen tarvitaan useita tekijöitä ja jos joku niistä jää pois tai on puutteellinen, asumisen laatu kärsii.

KUVIO 5. Ikääntyvien hyvän asumisen kriteerit (Kokkonen 2005, 64)

3.4.2 Vanhusten palveluasuminen

Vaikka vanhuspolitiikka korostaakin vanhuksen mahdollisimman pitkään jatkuvaa kotona asumista, ei riitä, että kotiin annettavan avun turvin vanhus asuu toimintakyvyn salliessa normaalikodissaan siihen saakka kunnes siirtyy laitoshoitoon. Väliin tarvitaan asumismuotoja, jotka mahdollistavat välivaiheen omatoimisuuden.

Pienen, läheltä saatavan avun turvin vanhus pystyy pitkäänkin elämään suhteellisen tavallista elämää. Palveluasuminen on vaihtoehto silloin, kun vanhus ei enää selviydy omassa asunnossaan edes avopalveluiden turvin, mutta ei halua tai tarvitse ympärivuorokautista laitoshoidoa. (Koskinen ym. 1998, 242.)

Palveluasumisella tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua ja tukea asunnon ja asumisen järjestämisessä (Andersson 2007, 9). Palveluasumista ohjaa sosiaalihuoltolaki (1982/710) sekä laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (1992/733). Vammaisten palveluasumisesta on säädetty omissa laeissaan (laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987/380, laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519). Tässä tutkimuksessa palveluasumisella tarkoitetaan vanhusten palveluasumista palvelutalon itsenäisissä palveluasunnoissa. Vanhuus on palveluasumisen tarpeen syy.

Palveluasumisella tarkoitetaan sitä, että se sisältää aina sekä asumisen että erilaisia palveluja. Palveluja ovat tavallisesti välttämättömät peruspalvelut kuten ateriapalvelut, hygieniapalvelut, siivouspalvelut, asiointiapu sekä välitön avunsaannin mahdollisuus ympäri vuorokauden. Palveluasuminen edellyttää yhteisöllisyyttä ja tätä varten palvelutaloihin rakennetaan yhteisiä tiloja. Palveluasunnossa asuminen perustuu vuokra- tai omistussuhteeseen. Asukas maksaa asumisesta ja lisäksi palveluista käytön mukaan. (Andersson 2007, 9 sekä liite s. 51–57; Koskinen ym. 1998, 241) Uusimman palveluasumisen määritelmän (Andersson 2007, 9) mukaan palveluasuminen tarkoittaa seuraavaa:

”Vanhusten palveluasuminen on tarkoitettu ikäihmisille jotka tarvitsevat apua asumisensa järjestämisessä ja tukea itsenäisessä suoriutumisessa. Palvelutalo tai ryhmäkoti tarkoittaa kunnan tai muun tahon omistamaa kohdetta, joka mahdollistaa palveluasumisen tarjoamalla asunnon ja yhteisiä tiloja ja jossa asukkaalla on saatavilla palveluja. Tehostettu palveluasuminen tarkoittaa, että palvelutalossa on henkilökuntaa paikalla ympäri vuorokauden ”

Palveluasumisen järjestäminen kuuluu kunnan perustehtäviin. Vanhuksille suunnatuista sosiaali- ja terveyspalveluista ei ole erillistä lainsäädäntöä, mutta esim. sosiaalihuoltolain (1982/710) 12 a §:ssä mainitaan erikseen vanhukset palvelujen järjestämisen kohderyhmänä. Palveluasumisen kunta voi hoitaa itse perustamalla palveluasuntoja tai – kuten useimmiten tapahtuu – hankkia tai muuten varata paikallista tarvetta vastaavan määrän palvelu- ja tukiasuntoja (Sosiaalihuoltolaki 1982/710, 27 §).

Palveluasuminen jaetaan yleensä tavalliseen ja tehostettuun palveluasumiseen. Ero syntyy henkilökunnan saatavilla olon mukaan: tavallisessa palveluasumisessa henkilökunta on paikalla päivällä, kun tehostetussa palveluasumisessa henkilökunta on paikalla ympäri vuorokauden. Vanhuspalvelut muodostuvat kotiin annettavasta kotihoidosta, palveluasumisesta sekä laitoshoidosta vanhainkodeissa tai sairaaloissa. Laitoshoidon vähentäminen palveluasumisen suosio on kasvanut. Taulukosta 3 käy ilmi, miten palveluasumisen käyttö on lisääntynyt 2000-luvulla.

TAULUKKO 3. Palveluasumisen käyttö 65 ja 75 vuotta täyttäneiden ikäryhmässä.

31.12., lukumäärä ja prosenttiosuus (lähde: Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007, s. 162)

ikäryhmät	65 vuotta täyttäneet				75 vuotta täyttäneet			
	palveluasuminen		siitä tehostettu palveluasuminen		palveluasuminen		siitä tehostettu palveluasuminen	
vuosi	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
1990	...	*	...	**	...	*	...	**
1995	13 990	1,9	...	**	10 197	3,4	...	**
2000	21 205	2,7	6 799	0,9	17 226	5,1	5 857	1,7
2001	21 658	2,8	9 055	1,2	17 911	5,1	7 791	2,2
2002	22 758	2,8	10 646	1,3	19 015	5,3	9 127	2,6
2003	24 068	3,0	12 091	1,5	20 270	5,5	10 393	2,8
2004	24 548	3,0	13 551	1,6	20 900	5,5	11 760	3,1
2005	24 782	2,9	15 639	1,9	21 125	5,4	13 554	3,4

* tiedot puuttuvat, koska palveluasumista ei tuolloin vielä tilastoitu.

** tehostetun palveluasumisen tilastointi alkoi vuoden 2000 alusta.

Palveluasumisen tarve kasvaa lähivuosina voimakkaasti koska väestön ikärakenne muuttuu. Erityisesti vanhimpien ikäryhmien kasvu ja siihen liittyvät dementoivat sairaudet ovat suurin vanhusten palveluasumistarvetta lisäävä tekijä. (Andersson 2007, 13–14).

Palveluasumisen asukkaiden profiili on muuttumassa samasta syystä. Palvelutaloihin tulevat uudet asukkaat ovat hoidon suhteen vaativampia kuin taloissa jo pidempään asuneet. Tämä saattaa osaltaan romuttaa palveluasumisen yhteisöllisyyden tavoitteen. Vaikeahoitoisten ja heikkokuntoisten asukkaiden osallistuminen yhteiseen toimintaan on rajoittunutta ja yhteisöllisyyden rakentaminen jää yhä enemmän henkilökunnan tai muutamien siihen kykenevien asukkaiden harteille. Omassa tutkimusaineistossani tämä kuului suoraan haastateltujen asukkaiden kokemuksista; pitkään asuneet ja yhteistä asuinyhteisöä luoneet asukkaat olivat pettyneitä siihen, että yhteisöllisestä asuinpaikasta olikin tullut hoitolaitos.

Yhteisöllisyyden puute voi olla palveluasumisen turvattomuutta lisäävä tekijä. Jos asukkaiden toimintakyky heikentää vuorovaikutusta ja yhteistä toimintaa, vähentää se yhteisiä kokemuksia, yhteisöllisyyttä ja myös asukkaiden kokemaa turvallisuuden tunnetta. Tietoisuus turvattomasta asuinyhteisöstä puolestaan johtaa fyysisen aktiivisuuden vähenemiseen, minkä seurauksena vanhuksen fyysinen kunto alenee edelleen ja sosiaalinen eristäytyminen lisääntyy. (Kivelä 2003, 136.) Pelkkä fyysisten puitteiden rakentaminen turvallisiksi ja yhteistä toimintaa edistäviksi ei riitä yhteisöllisen ilmapiirin syntymiseen, elleivät yhteisön jäsenet kykene olemaan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.

Palveluasumisen käsite olisi syytä selkiyttää (vrt. Andersson 2007, 9). Jo vuoden 2005 Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsauksessa tähän kiinnitettiin huomiota, koska asiakkaiden valikoituminen palveluasumiseen ja tehostettuun palveluasumiseen vaikutti epäselvältä (Vaarama ym. 2006, 56). Palveluasuminen tarkoitti eri asioita riippuen käytötarkoituksesta, käyttäjästä ja asian lähestymiskulmasta. Palveluasumistyöryhmän muistiosta (1996) sai käsityksen, että palveluasuminen-termiä käytetään tarkoittamaan laitosmaista hoitoa; asukkaat luokitellaan huonokuntoisiksi ja paljon apua tarvitseviksi.

Joissakin yhteyksissä (esim. Vanhusten laitoshoidon ja palveluasuminen...2005) palveluasuminen ja laitoshoidon asiakkaat voidaan rinnastaa. Vaikuttaa siltä, että palveluasuminen ja tehostetun palveluasuminen käsitteet menevät sekaisin. Palveluasuminen ottaa vastaan yhä enenevässä määrin asukkaita, jotka eivät juurikaan poikkea vanhainkoteihin ohjattavista asukkaista. Jos näiden kahden palvelun käsitteet sekoitetaan keskenään, saattaa siitä seurata vanhuksen sijoittaminen väärään paikkaan ja vääränlaisen avun piiriin. Saati jos palvelutalon asukas rinnastetaan laitoshoidon asiakkaaseen. Aina-kin omatoimisen, itsenäisen selviytymisen ja yhteisöllisen vanhuuden tavoitteen toteutumiselta nämä syövät pohjaa.

Palveluasuminen tulevaisuuden tarvetta on vastikään pyritty arvioimaan erilaisten vaihtoehtojen avulla (Andersson 2007, 18–21). Kehitysskenaarioiden valossa seuraavan viidentoista vuoden kuluessa palveluasuntoja tarvittaisiin lähes 40 000 kappaletta. Palveluasuminen kokonaistarve ei kuitenkaan välttämättä kasva samassa suhteessa kuin vanhusten määrä ja tarpeeseen voivat vaikuttaa kunnissa tehtävät sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutokset. Nähtävissä on kuitenkin, että palveluasuminen tarve painottuisi tehostetun palveluasuminen suuntaan dementoivien sairauksien yleistymisen vuoksi. Tämä on jäänyt tulevaisuudenarvioissa vaille huomiota. Kuntien on omilla suunnitelmissaan otettava huomioon omat paikalliset erityistekijät, jotka vaikuttavat palvelutarpeen taustalla. (mt. 47).

Palveluasuminen ei ole huono vaihtoehto. Myös palvelutaloon on mahdollista rakentaa vanhuuden elämänvaihetta palveleva koti asukkaan omien tavaroiden, muistojen ja kokemusten ympärille. Kodin ytimen lisäksi palvelutalo tarjoaa laajemman, toisin muodostuvan sosiaalisten suhteiden ja toiminnan piirin kuin aikaisempi koti. (Vilkko 2000, 215.) Näin palveluasunto täyttäisi yhden paikan vanhusten asumispalveluissa, joihin tarvitaan jatkossa erilaisia variaatioita. Tarvitaan hoivakoteja raskasta, jatkuvaa hoivaa tarvitseville, palveluasumista silloin kun kyseessä on ensisijaisesti asumistarve ja senioriasumista toimintakykyisille, jotka kaipaavat yhteisön turvaa. Vaihtoehtoja tulisi olla eri tasoille ja eri tarpeille. Erityyppiset yksiköt voisivat profiloitua ja erikoistua tarjoamaan hoitoa erilaisissa vanhuuden vaiheissa olevien vanhusten hoitoon (Vanhusten laitoshoidon ja palveluasuminen...2005, 27).

4 YHTEISÖ JA YHTEISÖLLISYYS

4.1 Yhteisö ajassamme

Keskustelu yhteisöistä kuuluu ja näkyy juuri nyt. Yhteisönäkökulman esilläolo kertonee jotain ilmiön taustalla vaikuttavista kehityskuluista. Postmodernin, yksilöllisyyden vaaraan rakennetun ja aineellisen hyvinvoinnin kasvua korostavan kehityksen pää alkaa olla käsillä ainakin, jos julkisten palvelujen kustannusten rahoitusta ajatellaan. Yhteisöt aletaan nähdä tämän kehityssuunnan vaihtoehtona tai jopa ratkaisuna. Niissä on jotakin, joka tuo turvaa epävarmassa yhteiskunnassa; uusi paikallisuus on syntynyt vastarinnaksi globalisaatiolle (Saastamoinen 2002). Baumanin (2002, 201–204) mukaan yhteisöllisyys on reaktio aikamme epätasapainoon, joka vallitsee yksilönvapauden ja turvallisuuden välillä. Kun yksilön oikeuksia ja ensisijaisuutta on korostettu, on kollektiivisuus jäänyt syrjään. Tästä taas on seurannut syrjäytymistä ja heitteillejättöä eri muodoissa, mitkä vaativat yhä uusia ratkaisumalleja.

Yhteisödiskurssissa on havaittavissa eri vaiheita. Keskustelu sai vauhtia erityisesti 1990-luvun alun lamasta, jonka vaikutukset näkyivät työelämän rakennemuutoksena. Epävarmuus levisi koko yhteiskuntaan. Tuolloin yhteisökeskustelu painottui virallisen ja epävirallisen suhteiden tarkasteluun hyvinvoinnin sekatalouden hahmottamiseksi. Oli tarvetta löytää vaihtoehtoisia ratkaisuja kansalaisten ongelmien avuksi. Yhteisöt olivat kansalaistoiminnan areenoita ja välittäviä organisaatioita (esim. Matthies 1996).

Toisaalta yhteisöissä nähtiin myös poliittista luonnetta; ne toimivat kansalaisten osallistumisen väylänä, jota sitäkin tarvittiin syrjäytymisen ehkäisemiseksi (Mikkola 1996). Tähän näkökulmaan on tuonut oman lisänsä lähinnä Yhdysvalloista muualle levinnyt kommunitarismi. Sen kulkeutuminen myös suomalaiseen yhteisöajatteluun onkin suora jatke kolmannen sektorin kysymyksille, koska kolmannen sektorin ja vapaaehtoistyön pohdinnoista löydettiin välineet kommunitarismiin ”markkinoimiseen”.

Kommunitarismi tarkoittaa yhteisöllisyyden ymmärtämistä konservatiivisella, perinteisellä tavalla kuten esimerkiksi Etzioni (1996) tekee. Korostamalla suvun ja perheen vastuuta yhteiskunnallisena toimijana, jonka tukena on vapaaehtoinen kolmas sektori, voidaan perustella esim. hyvinvointipalveluihin sisältyvien tehtävien siirtäminen yksityisille ihmisille ja yhteisöllisille organisaatioille. Taustalla on halu palauttaa vastuuta ihmisten hyvinvoinnin organisoinnista ihmisille itselleen (Saastamoinen 2002, 8). Tämä ajatus taas sopii hyvin yhteen hyvinvointivaltion alasajon pyrkimysten kanssa .

2000-luvulle tultaessa yhteisöistä on alettu puhua pääomana. Sosiaalisen pääoman käsite on tuotu kuvaamaan sitä ihmisten sosiaalisissa suhteissa ja verkostoissa kumuloituvaa voimaa, joka kehittyy ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja sitä kautta syntyvästä luottamuksesta. Sosiaalinen pääoma voi edistää suoraan tai välillisesti ihmisten hyvinvointia ja elämänhallintaa (esim. Sinkkonen-Tolppi 2005; Hyypä 2002). Tämä puolestaan voi lisätä yhteiskunnan toimivuutta ja yksittäisten kansalaisten selviämistä.

Sosiaalisella pääomalla on yhteys keskusteluun kolmannesta sektorista; kommunitaristisen ajatuksen mukaisesti ihmisille voidaan palauttaa vastuu omasta hyvinvoinnista käyttäen apuna kolmannen sektorin yhteisöllisyyttä. (Saastamoinen 2002, 10.) Verkotot voidaan nähdä tätä kautta sosiaalisten ongelmien ratkomisen ja sosiaalityön apuna (Nylund 2004); kansalaisten epävirallisen toiminnan ja arjen elämän foorumeina niillä voi olla elämänhallintaa vahvistava vaikutus. Palaan näiden keskustelusuuntausta taustalla oleviin käsitteisiin tarkemmin seuraavassa luvussa.

Yhteisö on sana, josta meillä jokaisella on oma mielikuvamme. Käsitteeseen sisältyy ymmärrys jostakin yhteisestä, yhteisesti jaetusta. Elämme erilaisissa asuin- ja elämis-yhteisöissä; kaupunginosissa, kylissä, perheissä. Teemme työtä työyhteisöissä. Liitymme yhteisöihimme erilaisin sitein. Yhteisön käsitteeseen liitetään yleensä myönteisiä asioita; se tarkoittaa useissa yhteyksissä huolenpitoa. Sitä on käytetty jopa metaforana menetetyistä paratiisista (Saastamoinen 2002, 4). Yhteisöt eivät ole kuitenkaan auvoisia apu-automaatteja, joten niihin kohdistuvat odotukset voivat olla ylimitoitettuja. Yhteisöjen olemassaolo ei enää perustu konkreettiseen työnjakoon, vaan se on luonteeltaan enemmänkin symbolista. (Helminen & Karisto 2005, 16.)

Tässä piileekin vaara, joka nykyisessä keskustelussa on sisään kirjoitettuna. Yhteisöjä huudetaan apuun, kun julkisen sektorin kuormittunutta palvelujärjestelmää halutaan ”keventää”. Ajatellaan, että ihmisen lähiyhteisö voisi ottaa hoitaakseen ne arkisen hoidon tehtävät, jotka suomalaisessa yhteiskunnassa ainakin toistaiseksi kuuluvat instituutioiden hoidettaviksi. Tästä hyvä esimerkki on vanhusten hoiva ja erityisesti omaishoito.

Aina kun vastuuta halutaan siirtää yhteisölle, on pohdittava minne vastuuta tarkkaan ottaen siirretään - ettei ratkaisusta tulisi itsessään ongelma. Jos yhteisöllisyyttä käytetään julkisten kustannusten pienentämiseen, voi siitä olla seurauksena lisää ongelmia ja syrjäytymistä. (Eräsaari 2007; Etzioni 1996; Helminen & Karisto 2005, 17.) Yhteisökeskustelu on ”käsitteellinen hetteikkö” (Korkiamäki ym. 2008, 17); yhteisön paikka ja tarkoitus on alati muuttuva sen mukaan mihin kukin argumentoija näkemyksensä pohjaa. Vahvaa, pysyvää perustaa ei tahdo löytyä. Yhteisöllisyydestä puhuttaessa on mielestäni ymmärrettävä yhteisö-käsitteen luonne ja sisältö. Seuraavassa tarkastelenkin yhteisön käsitteen sisältöä lähemmin avatakseen sen monitahoista luonnetta.

4.2 Yhteisön käsite

Koska yhteisö-käsitettä kovin halukkaasti käytetään eri yhteyksissä, saa se hyvinkin erilaisia sisältöjä ja merkityksiä. Yhteisön ja yhteisöllisyyden määrittelyn tekee hankalaksi juuri käsitteistön laaja-alaisuus ja monimerkityksellisyys. Yhteisön käsitettä on jopa pidetty niin kehnosti määriteltynä, ettei siitä voida käyttää yksiselitteistä nimitystä (esim. Etzioni 2000, 1). Määrittelen – tai lienee realistisempaa todeta, että yritän määrittellä – tässä luvussa yhteisön käsitteen yleensä ja erityisesti omassa tutkimuksessani sekä kuvaan tekijöitä, joista yhteisö muodostuu ja jotka siinä vaikuttavat.

4.2.1 Yhteisö – yhteiskunta

Yhteisö mielletään yleensä positiivisesti värittyneeksi käsitteeksi. Kuten Bauman (2001, 1-2) kuvaa hyvinkin runollisesti, ”*Yhteisö (community) on lämmin paikka, kodikas ja mukava. Se on kuten katto, jonka alle suojaudumme rankkasateessa, kuin takka jonka ääressä lämmittelemme käsiämme pakkaspäivänä... Yhteisössä kaikki ymmärrämme toisiamme, luotamme siihen mitä kuulemme, olemme turvassa suurimman osan aikaa...*”

Emme ole koskaan vieraita toisillemme...Yhteisössä voimme luottaa toistemme hyvään tahtoon.” Yhteisö-sana johdetaan luvatusista ja usein saavuttamattomiksi jäävästä mielihyväästä.

Yhteisöön on totuttu liittämään sellaisia ominaisuuksia kuten kiinteys, harmonia ja yhteenkuuluvuus (Suhonen 2004, 2). Yhteisö mielletään joksikin yksilön ympärillä olevaksi, jossa yksilö on osallinen ja jota hän osaltaan rakentaa. Yhteisön olemassaololla on siis jonkinlainen suunta. Kun Baumanin määritelmä edellä luonnehtii yhteisöä hyvin miellyttäväksi paikaksi ja tavoittelemisen arvoiseksi, tuo hän kuvaan mukaan aikaelementin. Menneisyydestä saatujen kokemusten perusteella yhteisö on jotain, joka on tulevaisuudessa odottamassa. Yhteisö on siis mennessä ja tulevassa, mutta ei tässä. Sitä tavoitellaan sen myönteisten puolien vuoksi, mutta kun se kerran hajoaa, ei sitä voi koota uudelleen (mt. 15). Yhteisöllä näyttäisi olevan kuin jokin abstrakti henki, ei paikannettavissa oleva näkymätön luonne, ”sielu”. (Bauman 2001, 3, 15.)

Klassinen käsitepari *Gemeinschaft – Gesellschaft* löytyy saksalaiselta sosiologilta Ferdinand Tönniesiltä jo 1800-luvun puolelta. Käsitteitä on pidetty yhteisöteorian yhtenä lähtökohtana (Roivainen 2004). Käsite *Gemeinschaft* (eng. community) on lähimpänä yhteisön positiivista mielikuvaa. Yhteisössä vallitsee tällöin ”inhimillisten halujen täydellinen yhteneväisyys”. Esimerkkiyhteisönä voidaan pitää perhettä ja sukua, missä yhteenkuuluvuus syntyy tunnesiteistä, mielihyväästä ja tarpeentyydytyksestä. Muisti toimii näiden tunteiden ruokkijana ja ylläpitäjänä. (Tönnies 2001/1887, 22–24; Bauman 2002, 205.) Tällaisessa yhteisössä jäsenten roolit ovat spesifejä ja pysyviä, yhteisön työnjako on selkeä. Yhteisössä vaikuttaa auktoriteetti- tai arvojärjestelmä työnjaon ylläpitämiseksi. (Roivainen 2004; Tönnies 2001, 26–27.) Perheen lisäksi tähän yhteisötyyppiin kuuluvat myös naapurisuus- ja ystävyys-suhteisiin perustuvat yhteisöt. Jaetut yhteiset kokemukset vahvistavat luottamusta ja uskollisuutta, jotka pitävät yhteisön koossa. Tätä yhteisötyyppiä voidaan pitää myös perinteisesti ymmärrettynä, sisäänpäin kääntyneenä yhteisönä. (Tönnies 2001, 29-30; Saastamoinen 2002, 3.)

Gemeinschaft-tyyppisen pysyvän ja homogeenisen yhtenäiskulttuurin organisoituminen tapahtuu ikään kuin sisäkkäin. Yksityisten perhe- ja sukuyhteisöjen ympärille kehittyy aatteellisuudelle ja hengellisyydelle perustuvia yhteisöjä sekä institutionaalisia yhteisöjä kuten ammattiliittoja tai harrasteyhteisöjä. Näistä muodostuu maantieteellisesti laajempi yhteisö eli kylä, alue tai valtio. Nämä erilaiset rakenteet liittyvät toisiinsa työnjaon kautta; kaikilla tasoilla on tarkoituksensa ja tehtävänsä. (Tönnies 2001, 35–36.)

Gesellschaft-käsite yhteisöstä puhuttaessa on jossain määrin vastakohta edelliselle yhteisökäsitteelle. Gesellschaft vastannee englanninkielistä termiä ”association”, mutta mielestäni sitä kuvaa paremmin society-käsite; se tekee paremmin ymmärrettäväksi tällaisen yhteisön virallisuuden. Käsite viittaa laajaan joukkoon epäpersoonallisia ja sopimuksellisia sidoksia. (Roivainen 2004.) Se tarkoittaa ihmisryhmää, joka elää rauhaisasti yhdessä ilman, että olisi varsinaisesti liittynyt yhteen mistään erityisestä syystä.

Käsitteiden eroja kuvaa hyvin Tönniesin vapaasti käännetty lause ” Gemeinschaft ´issa pysytään yhdessä huolimatta kaikesta mikä voi erottaa; Gesellschaft ´issa pysytään erillään huolimatta kaikesta mikä voisi yhdistää”. Jälkimmäisessä yhteisömuodossa yksilölliset tavoitteet korostuvat kuitenkin omalla tavallaan; yhteisön jäsenet hyötyvät toistensa toiminnan tuloksista ja sosiaaliset suhteet syntyvät vaihdon seurauksena. (Tönnies 2001, 52–54.) Gesellschaft-tyyppinen yhteisö muistuttaa perusteiltaan yritystä tai yhteiskuntaa. Kootusti voisi todeta, että Gemeinschaft on yhteisönä intiimi, yksityinen ja sitä kautta kestävä kun Gesellschaft on pinnallinen, tilapäinen eikä perustu läheisiin siteisiin jäsenten välillä. Yhteisöstä puhuttaessa tarkoitetaan useimmiten juuri Gemeinschaft-yhteisöä.

Etzonin (1996, 6) kommunitaristisen yhteisöajattelun mukaan yhteisö voidaan määritellä ryhmäksi ihmisiä, jotka jakavat tunnesiteet ja kulttuurin. Yhteisön määrittelyssä vaikuttaa kaksi piirrettä. Ensinnäkin yhteisö edellyttää tunnepitoisia suhteita jonkin ihmisryhmän kesken. Toiseksi ollakseen yhteisö tällaisen ryhmän on oltava sitoutunut jaettuihin arvoihin, normeihin ja merkityksiin. Yhteisö siis edellyttää perustaltaan samoja psykologisia piirteitä, joilla taustaltaan erilaiset ihmiset saadaan liittymään yhteen tai joiden avulla ihmisten välille syntyviä eroja voidaan ratkoa. (mt. 10.)

Etzionin havainnon mukaan tällainen yhteisön määrittely jättää avoimeksi yhteisössä mahdollisesti syntyvät konfliktit. Sen sijaan se korostaa yhteisön ei-alueellisuutta; yhteisö ei ole maantieteelliseen rajaukseen sidottu, mistä esimerkkinä voidaan mainita etniset tai ammatilliset yhteisöt. (Etzioni 2000, 2.)

Yhteisön tunneperustaan viittaa myös Mason (2000, 20–28), kun hän erottaa ”tavanomaisen” ja ”moraalisen” yhteisön. Tavanomaisessa yhteisössä vaikuttavat yhteisön muodostumiseen samat elementit kuin useimmissa yhteisömäärittelyissä: ihmisryhmä, joka jakaa arvot, elämäntavan ja yhteisen identiteetin. Moraalisessa yhteisössä ihmisten välille syntyy tunneside, vastuu toisista, joka aikaan saa sitoutumisen yhteisöön.

4.2.2 Yhteisö suomalaisessa keskustelussa

Suomalaisessa yhteisökeskustelussa Heikki Lehtosen määrittely lienee jo klassinen. Lehtonen määritteli yhteisön vuonna 1990 ilmestyneessä kirjassaan seuraavasti: ”yhteisöstä on kysymys silloin kun ihmiset ovat liittyneet yhteen ja ryhtyneet yhteistoimintaan elinehtojensa parantamiseksi samalla, kun päätösvalta toiminnasta ja käytössä olevista toimintaresursseista on yhteisöllä, jonka hallintaan kaikki yhteisön jäsenet osallistuvat jäsenyytensä myöntämällä oikeuksilla” (Lehtonen 1990, 29).

Lehtosen määrittelyissä yhteisö muodostuu konkreettisesti havaittavissa olevista ulkoisista rajoista (maantieteellinen alue esim. kylä), sosiaaliseen vuorovaikutukseen perustuvasta toiminnasta (sukuyhteisö, naapurusto) tai jonkin tavoitteen tai tarkoituksen aikaan saamasta yhteenkuuluvuudesta tai symbolisesta yhteisyydestä (esim. ammatilliset ja aatteelliset yhteisöt). Yhteisöllä on käsitteenä useita eri merkityksiä. Yhteisöstä voidaan puhua ryhmämuodostelman merkityksessä.

Yhteisöä voidaan lähestyä sen perusteiden kautta (esim. taloudelliset tai poliittiset) tai yhteisön tavoitteiden mukaan (hoitoyhteisö, työyhteisö mm.). Yhteisön tarkastelukulmana voi olla myös vuorovaikutuksen luonne (aatteelliset yhteisöt). Yhteisö voi rakentua yhden tai useamman edellä mainitun tekijän varaan. Useamman tekijän vaikuttaessa yhteisön luonne tarkentuu. Voisi siis todeta, että yhteisö muodostuu näkyvien ja/tai näkymättömien ulottuvuuksien varaan, mutta yhteisön jäsenillä on oltava jotain yhteistä. Yhteisyys voi olla toiminnallista tai symbolista. (Lehtonen 1990, 15, 17–20, 23–24.)

Lehtonen näkee yhteisön ainutkertaisena pienryhmänä, yksityistapauksen. Jos näin on, mitä siitä voidaan yleistää koskemaan muita vastaavia tapauksia? Hän asetti jo tuolloin 1990-luvun taitteessa yhteisöllisyydestä kaksi edelleen esillä olevaa kysymystä: pidetäänkö yhteisöllisyyttä yhteiskuntapoliittisena keinoina, joilla pyritään korvaamaan esim. valtiollista sosiaalipoliittista toimintajärjestelmää ja voidaanko modernia yhteiskuntaa ylipäätään yhteisöllistää? (Lehtonen 1990, 12–13). Lehtonen näki edessä olevan modernin yhteiskunnan ja julkisen ja yksityisen palvelujärjestelmän kaksijakoisen maailman jo tuolloin.

Kymmenen vuotta myöhemmin Martti Siisiäinen ottaa yhteisön määritelmän Conwaylta, jonka määritelmän mukaan

- "yhteisö on mikä tahansa joukko yksilöitä, jotka

- 1) jakavat toistensa kanssa kokonaan tai osittain yhteisen elämän tai elämänmuodon;
- 2) liittävät luontaisen arvon tuohon yhteiseen elämään tai elämänmuotoon;
- 3) tuntevat tai ovat taipuvaisia tuntemaan korostunutta arvonantoa toisiaan kohtaan;
- 4) toimivat yhteistyössä, tai ovat taipuvaisia toimimaan, toistensa kanssa säilyttääkseen yhteisen elämän tai elämänmuodon ja ruokkiakseen sitä" (Siisiäinen 1999, 14).

Tässä määritelmässä korostuu yhteisen toiminnan arvopohja, sen merkitys yksilölle. Yhteisöä ei niinkään nähdä tavoitteellisena toimintayksikkönä, vaan jonain joka palvelee henkilökohtaisia pyrkimyksiä. Onko siinä siis aistittavissa postmodernin yksilöllisyyden sävy? Hautamäki toteaa (2005b, 49–50), että "*moderneja yhteisöjä leimaavat pikemminkin erot kuin identiteetti, pikemminkin satunnaisuus kuin varmuus ja pikemmin moninaisuus kuin ykseys.*"

Postmodernin tavan mukaan yksilöt vaihtavat liittymisiään yhteisöihin sen mukaan, mikä kulloinkin palvelee heidän tarpeitaan parhaiten. Identiteetti syntyy usean yhteisön kautta ja samalla yhteisöjen antama turvallisuus syntyy siitä, kuinka hyvin yhteisö kullakin hetkellä voi tarjota kiintopisteitä pirstaloituvassa maailmassa.

Yhteisö ja yhteisöllisyys saa postmodernissa nykyyhteiskunnassa uudenlaisia painotuksia, vaikka tietyt peruselementit säilyvät. Kuten Hautamäki toteaa, yhteisöllisyys on erottamaton osa ihmisen historiaa. Yhteisöllisyys on vanha ja pysyvä asia, mutta se ilmenee jatkuvasti uusissa, yllättävissä muodoissa. (Hautamäki 2005a, 13.) Tänä päivänä yhteisöstä on tullut enemmän yksilön tavoitteita palveleva kuin ihmisjoukon yhteisiin pyrkimyksiin tähtäävä. Liittymistä yhteisöön yksilö arvioi sen mukaan, mitä hyötyä siitä on hänelle henkilökohtaisesti.

Yhteisökeskustelun suomalaisessa historiassa yhtenä tärkeänä kehitysvaiheena on yhdyskuntatyö ja siihen sisältyvä yhdyskunnan käsite. Yhdyskunta viittaa johonkin teknisempään, fyysistä rakennettua asuinympäristöä koskevaan. Yhdyskunnan jäsenistä puhutaan tässä yhteydessä lähinnä asukkaina. Yhdyskuntatyössä yhteisöstrategiaa sovelletaan jonkin asuinalueen asukkaiden toiminnan tukemiseksi. Kun järjestöjen ja kolmannen sektorin rooli yleisemminkin 1990-luvun alussa alkoi vahvistua, astuivat kuvaan sosiaaliset verkostot. Tällöin yksilöt alettiin nähdä aktiivisina osallisina omien verkostojensa toiminnassa ja heidän panostaan voitiin hyödyntää asiantuntijatyön apuna. Yhteisön käsitteeseen sisältyi yhdyskunnan käsitettä enemmän tunne- ja moraalisia siteitä. ”Yhteisö” on tämän myötä yhä enemmän alkanut tarkoittaa samaa kuin ”sosiaalinen”. (Koskinen 2003, 227–228.)

Niin yhdyskunta- kuin yhteisötyönkin taustalla on nähtävissä tarve tarkastella ihmisten arkielämän ongelmia lähimmän elinpiirin kautta. Uskotaan mahdollisuuksiin löytää yhteisöistä elämän mielekkyyttä, turvallisuutta ja sitä kautta ratkaisuja sosiaalisiin ongelmiin. Tähän ajatukseen tukeutuu viimeisin suomalaisen yhteisökeskustelun suuntaus eli yhteisösosiaalityö (Roivainen ym. 2008.)

Viimeisimmät suomalaiset yhteisömäärittelyt puhuvat hyvin yhdenmukaisesti yhteisöstä. Yhteisössä ensimmäinen edellytys on, että siihen kuuluvat ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa tai ainakin ovat läsnä toisiaan varten. Tarvitaan siis vuorovaikutusta. Vuorovaikutukselle on oltava aikaa, se ei synny hetkessä eikä väkisin. Jotta yhteisöön kuuluvat voivat tavata toisiaan, tulee siihen olla tila tai paikka. Tila voi olla rajattu alue, rakennettu tila tai henkinen tila, kuten etnisten ryhmien ollessa kyseessä. (Suhonen 2004, 2; Koskinen 2003, 229; Eräsaari 2007.)

Vuorovaikutus ja tila eivät vielä kuitenkaan riitä. Yhteisön syntymiseen tarvitaan tunne pysyvyydestä tai muuttumattomuudesta. Se saa aikaan kiintymyksen, sitoutumisen ja yhteenkuuluvuuden tunteen, josta syntyy luottamus. Yksittäinen yhteisön jäsen kokee itsessään kuuluvansa johonkin eli hänelle kehittyy identiteetti, jonka voimin hän jatkaa yhteisön olemassa oloa. (Suhonen 2004, 2; Koskinen 2003, 229; Eräsaari 2007.)

4.2.3 Yhteenvetoa yhteisön käsitteestä

Olen koonnut taulukkoon 4 edellä mainittujen teoreetikkojen yhteisö-käsitteistä oleellimmat elementit. Ensimmäisessä sarakkeessa on henkilön käyttämä alkuperäinen käsite. Suomen kieleen näiden kääntäminen tuottaa pulmia; käänöksessä menetetään jotain oleellista, joka on sisään kirjoitettuna käsitteeseen. Erityisesti tämä näkyy Tönniesin käsitelmäärityksessä.

Käännös saksankielisistä alkuperäistermeistä englannin kieleen jättää merkityksestä jotain matkan varrelle. Kun englantilaiset termit tuodaan edelleen suomen kielelle, määrittely latistuu entisestään. Meillä puhutaan ”yhteisöstä” ilman vivahteita erityyppisten yhteisöjen välillä. Tämä selittää mielestäni hyvin sitä, miksi yhteisöä on niin vaikea määrittellä. Se on kulttuurisidonnainen käsite – samaan tapaan kuin vanhuus – ja riippuvainen määrittelijästä.

Koostetaulukon toisessa sarakkeessa olen luetellut ominaisuuspareja, joita kukin teoreetikko käyttää määritellessään yhteisöä. Kolmanteen sarakkeeseen olen sijoittanut yhteisön muodostumista määrittäviä tekijöitä, joita kunkin määritelmän sisältä on löydettävissä. Taulukon antamien työkalujen avulla lukija voi muodostaa oman käsityksensä yhteisöstä, jota ei ole mahdollista tyhjentävästi määrittellä. Ei siis ihme, että yhteisöä on käsitteenä helppo käyttää erilaisissa yhteyksissä ja vielä muokata siitä erilaisiin tarkoituksiin sopiva käsitteellinen työkalu.

TAULUKKO 4. Yhteisö- määritelmien piirteitä

	KÄYTETTY KÄSITE	YHTEISÖN LUONNE - millä ominaisuuksilla yhteisöä voi kuvailla	YHTEISÖÄ MÄÄRITÄVÄT TEKIJÄT
Tönnies (1887/2001)	Gemeinschaft / Gesellschaft	- virallinen/epävirallinen - sisään-/ulospäin suuntautunut - henkilökohtainen/taloudellinen	- roolit, työnjako, toiminnan tarkoitus, tunneside
Bauman (2001)	Community / Society	- suljettu/avoin - myönteinen/kielteinen - mennyt/tuleva	- jäsenyys, yhteenkuuluvuus, samankaltaisuus, henkilökohtainen hyöty
Etzioni (1996, 2000)	Community / Society	- henkilökohtainen, positiivinen, henkinen	- tunnepohjainen yhteenliittymä, jaetut arvot ja normit
Mason (2000)	Community / Association - tavanomaisen/moraalinen yhteisö	- henkilökohtainen/virallinen - solidaarisuus, etäisyys	- arvot, elämäntapa, ryhmäidentiteetti, sitoutuminen
Koskinen (2003)	Yhteisö	- yhteenliittyminen, tavoitteellinen	- alueellinen rajaus, vuorovaikutus, symboliset merkitykset, identiteetti
Lehtonen (1990)	Yhteisö, yhteisyys	- vapaaehtoinen, yhteenliittyminen, tavoitteellinen	- rajattu alue, vuorovaikutukselliset suhteet, tarkoituksen synnyttämä yhteenkuuluvuus

Edellä läpi käymäni yhteisö-käsitteen määrittelyt eivät ole kattava kooste käsitteen rakentumisen historiasta. Olen tässä halunnut lähinnä esitellä joitakin käsitteen kehitykseen vaikuttaneita tärkeimpiä teoreetikkoja ja sellaisia käsiterakenteita, jotka ovat vie-neet yhteisö-käsitettä ja - ajattelua eteenpäin. Käsitteen moniulotteisuuden vuoksi lienee mahdotonta antaa tyhjentävää kuvaa sen sisällöstä, sen voi jokainen itse arvioida oman tarpeensa mukaan.

Tässä tutkimuksessa käytän yhteisö-käsitettä tarkoittamaan community- tai gemeinschaft-tyyppistä yhteisöä; yhteisöä joka perustuu vapaaehtoisuuteen, henkilökohtaisiin suhteisiin ja yksilön yhteenliittymisen tarpeen tyydytykseen.

Yhteisöllä tarkoitan tutkimuksessani

- *joukkoa ihmisiä jotka liittyvät yhteen (palvelutalon asukkaat)*
- *kaikkia yhdistävän elämäntilanteen vuoksi (vanhuus ja asumistarve palvelutalossa)*
- *fyysisesti rajatussa tilassa (palvelutalo), missä yhteinen toiminta katsotaan hyödylliseksi, jotta elämä palvelutalossa olisi miellyttävää ja se hieman helpottaisi vanhuuden arkea*
- *ja missä yhdessä eläminen ja yhteinen toiminta edellyttävät yhteisesti sovittuja pelisääntöjä.*

Yhteisö on moniaineksinen ja muuntuva sosiologinen käsite, joka soveltuu moneen tarkoitukseen. Vaikka yhtä yhteisöteoriaa ei olisikaan (Etzioni 2000,1), näyttäisi yhteisön perustekijöistä vallitsevan jonkinlainen yksimielisyys. Oman tutkimukseni kysymykset lähtevät siitä, että yhteisötekijät muodostavat peruskehikon, johon ihmisten inhimillinen toiminta rakentaa pinnan. Pintakerros on erilainen riippuen siitä, mihin yhteyksiin kehikko tuodaan. Vanhuus luo yhteisön perusidean ympärille yhden kansalaisryhmän yhdestä elämänvaiheesta piirtyvän yhteisökuvan, jota tarkastellaan yhden yhteiskunnallisen ajan kautta. Toisessa ajassa, paikassa ja toimintaympäristössä yhteisön kuva olisi toisenlainen.

4.3 Yhteisössä vaikuttavia tekijöitä

Seuraavissa luvuissa kuvaan tutkimuskysymysteni kannalta tärkeimpiä yhteisössä vaikuttavia tekijöitä. Näitä ovat sosiaalinen tuki, toiminta, arvot ja tila. Tekijät löysin yhteisö-käsitteen määrittelyn kautta. Yhteisötekijöiden avulla pyrin hahmottamaan oman tutkimusaineistoni antamaa yhteisön kuvaa.

4.3.1 Sosiaalinen tuki

Sosiaalinen tuki voidaan määrittellä usealla eri tavalla. Määrittelyyn vaikuttaa tuen lähteiden tarkastelu, tuen vaikutukset ja tuen eri tasot. Lisäksi sosiaalisen tuen käsite rajautuu eri tavoin eri tieteenaloilla. Käsitettä on käytetty ainakin lääketieteessä, psykologiassa, sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä yleensä, mutta myös teologiassa (Hyvönen 2006, 22). Sosiaalinen tuki on 1990-luvun lopulla noussut keskusteluun yhteiskuntapoliittisessa mielessä hyvinvointiyhteiskunnan rapautumisen kritiikistä.

Sosiaalinen tuki voi syntyä eri tasoilla ja sen tuottajana voivat olla erilaiset organisaatiot. Perinteisesti sosiaalinen tuki on totuttu jakamaan viralliseen ja epäviralliseen, lähiyhteisöjen ja muodollisten yhteisöjen antamaan. Kuviossa 6 on kootusti kuvattu sosiaalisen tuen eri tasoja. Sosiaalinen tuki muodostuu niissä toimintakäytännöissä, joita eri tasoilla kansalaisten jokapäiväisten elämysyhteisöjen piirissä toteutetaan (Kinnunen 1998, 30).

KUVIO 6. Sosiaalisen tuen tasot (Cassel Kumpusalon 1991, 15 mukaan)

Sosiaalisen tuen eri määrittelyissä on löydettävissä tietyt yhteiset tekijät. Jo edellä mainitun virallisen ja epävirallisen sosiaalisen tuen jaottelun lisäksi useimmissa määrittelyissä käsitteelle annetaan positiivinen sisältö (esim. Kumpusalo 1991, 13; Gothoni 1990, 11-12; Shu-Chuan J.Y. & Sing K.L. 2004; McCamish-Svensson ym. 1999, 164).

Määrittelyistä on löydettävissä sosiaalisen tuen ulottuvuudet, joista yksi on rakenteellisuus. Sosiaalinen tuki voidaan nähdä rakenteellisena käsitteenä, jolloin rakenteella tarkoitetaan sosiaalisia verkostoja ja niissä tapahtuvaa vuorovaikutusta (Kinnunen 1998, 27, 29, 42; Penninx ym. 1997; Marin 2000, 37; Fratiglioni ym. 2000, 1318; Fernández-Ballesteros 2002, 645). Verkostoilla tarkoitetaan yleensä pysyvimpien ihmissuhteiden verkostoa (Gothoni 1990, 11).

Sosiaalisessa tuessa vaikuttaa myös muita ulottuvuuksia kuten yksilön kokemus saastaan emotionaalista tuesta tai sen toiminnallisen vaikutuksen merkitys tuen saajalle (Penninx ym. 1997, 517; Fernández-Ballesteros 2002, 645). Pelkästään verkostojen laajuudella ei ole merkitystä, vaan yksilön tulee myös tuntea tyytyväisyyttä niiden toimintaan (Foxall ym. 1994). Yksilöllisemmällä sosiaalisen tuen kokemuksen tasolla tuella saattaa olla keskeinen merkitys yksilön identiteetille (Gothoni 1990, 11).

Tässä tutkimuksessa tarkoitan sosiaalisella tuella samaa kuin Kumpusalo (1991, 14):

”sosiaalinen tuki on ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he antavat ja saavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea”

Määrittely vastaa omaa käsitystäni sosiaalisesta tuesta tutkimukseni viitekehityksessä sillä osin, että vuorovaikutus on tässä ensisijaisesti epävirallista, emotionaalista ja toiminnallista. Lisäksi se tapahtuu yhden elämysyhteisön eli vanhusten palvelutalon sisällä, jolloin se on tutkimuskysymysten mukaan siellä muodostuvien yhteisötekijöiden sisään rakennettua ja niiden kautta syntyvää.

On argumentoitu sosiaalisen tuen merkityksestä virallisen järjestelmän paikkaajana, mutta nähty myös, että sosiaalinen tuki ja kansalaisten hyvinvointi yleisemminkin edellyttävät yksilöllisten elämänhallinnan mahdollisuuksien ja lähiyhteisöjen lisäksi hyvinvointipalvelujärjestelmän turvaavaa perustaa. Yksityinen ja julkinen eivät ole vaihtoehtoja, vaan toistensa mahdollistajia. Palvelujen ammattilaiset ja niiden käyttäjät tarvitsevat toisiaan, jotta aito vastavuoroinen riippuvuus olisi mahdollista. (Kinnunen 1998, 21, 41–42; Matthies 2008, 78.)

Sosiaalisen tuen merkitystä vanhojen ihmisten elämässä on tutkittu useissa lähinnä terveyttä koskevissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Hong Kongissa tutkittiin 60 vuotta täyttäneitä (Chi & Chou 2001) ja havaittiin, että kaikenlaisella sosiaalisella tuella on depressoitua ehkäisevä vaikutus. Erityisesti omalta perheeltä saatu materiaallinen apu ehkäisi ikääntyneiden kiinalaisten masennusta. New Havenissa tehdyssä tutkimuksessa (Oxman ym. 1992) saatiin samankaltaisia tuloksia. Ikääntyneiden (65 vuotta täyttäneiden) mielenterveyden edistämisen ja kuntoutumisen kannalta sosiaalisen tuen ja henkilön omien verkostojen huomioiminen havaittiin merkittävämmäksi kuin yleiset hoitotoimenpiteet. Ruotsissa puolestaan sosiaalisten siteiden ja dementiaan kehittymistä selvittäneessä seuranta-tutkimuksessa (Fratiglioni ym. 2000) havaittiin, että laaja sosiaalinen verkosto ehkäisee iäkkäiden ihmisten dementiaa. Erityisesti lähiverkoston vaikutus näkyi yksinasuvien ryhmässä.

Sosiaalisen tuen merkitystä vanhojen ihmisten yksinäisyyden kokemuksiin on tutkittu myös. Yli 80-vuotiaiden ruotsalaisten psykososiaalisten ja terveystietojen sekä virallisen ja epävirallisen tuen yhteyksiä selvittäneessä tutkimuksessa (McCamish-Svensson ym. 1999, 174) yksinäisyys selitti kaikkein selvimmin sekä virallisen että epävirallisen tuen tarvetta. Yksinäisyys syntyi tyydyttävien sosiaalisten suhteiden puutteesta. Huomattavaa oli tuloksissa lisäksi se, että vanhat naiset turvautuvat miehiä todennäköisemmin kummankin tyyppiseen tukeen. Niin ikään Taiwanissa tehdyssä tutkimuksessa (Shu-Chuan & Sing 2004) tulokset olivat samansuuntaisia. Sosiaalinen tuki oli merkittävä yksinäisyyden tunteen ehkäisijä 65 vuotta täyttäneiden kokemuksissa. Yksinäisyys muuttui ongelmaksi, jos sosiaalista tukea ei ollut käytettävissä.

Sosiaalisen tuen vaikutuksia vanhuuden loppupäässä on tutkittu kuolleisuuden näkökulmasta. Hollantilainen tutkimus (Penninx ym. 1997, 518) osoitti, että sosiaalisen tuen luonne oli ratkaiseva kuolleisuuden ehkäisijä; sosiaalisen verkoston laajuus ei ollut oleellista, vaan henkilön siitä saama elämänhallinnan ja yhteenkuuluvuuden tunne olivat yhteydessä pienentyneeseen kuolleisuusriskiin.

Suomessa puolestaan havaittiin, että saatu sosiaalinen tuki oli merkitsevä terveyttä ja elinikää ennustava tekijä vanhojen naisten ja kaikkein vanhimpien tutkittujen kohdalla (Lyyra 2006). Kaiken kaikkiaan sosiaalisen tuen merkitys fyysiselle hyvinvoinnille on ollut tiedossa pitkään.

Vaikutus tulee joko suoraan elämän kaikinpuolisen helpottumisen kautta tai välillisesti, jos puuttuva sosiaalinen tuki aiheuttaa esim. syrjäytymistä ja siitä seuraa erilaisia ongelmia (vrt. Kumpusalo 1991, 18–19).

4.3.2 Yhteisöllisyys ja toiminta

Jos yhteisö on vaikeasti määriteltävä käsite, on sitä myös yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys voi paikoin tarkoittaa samaa kuin yhteisö ja niitä käytetään synonyymeinä. Erona näyttäisi olevan se, että ”yhteisö” mielletään enemmän konkreettiseksi, rajatuksi ilmiöksi kun ”yhteisöllisyys” on henkisempi, mielen tilaa tai ilmapiiriä tarkoittava käsite. Yhteisöllisyys syntyy yhteisön jäsenten välille jonkin toiminnallisen tai emotionaalisen siteen kautta (Törrönen 2006, 135). Yhteisöllisyyden tapaan voidaan puhua myös ”yhteisyydestä”. (Lehtonen 1990, 23–24; Hautakangas ym. 2006.)

Yhteisön perusta on, että sen jäsenillä on oltava jotain yhteistä. Se voi olla toimintaa, tunnetta tai ominaisuuksia. Yhteisöllisyys voi olla seurausta vuorovaikutuksesta, joka toteutuu mainitunlaisen toiminnan tai tunnesiteen ylläpitämisessä. Tällainen vuorovaikutus tuottaa useimmiten selkeitä, havaittavia tuotoksia, esimerkiksi viihtyisän asuinalueen. Yhteisöllisessä toiminnassa yksilöistä muodostuva ryhmä on muiden toimijoiden tunnistama ja saa näin vuorovaikutuksellisen täysivaltaisuuden ja statuksen. Tällöin yhteisöllisyys viittaa sosiaalisen vuorovaikutuksen ominaisuuteen, tapaan tai toimintaperiaatteeseen. Toiminnallisen vuorovaikutuksen kautta syntyy yhteisöllisyyttä voidaan kutsua myös yhteistoiminnaksi. (Lehtonen 1990, 24–25; Saastamoinen 2002, 1.) Tällainen yhteisöllisyys voi olla neuvoteltua ja koskea yhteisön toimintatapoja tai normeja (Törrönen 2006, 132).

Yhteisöllisyys voi olla toisaalta symbolista, enemmän tunnetta kuin tekemistä. Tunne voi perustua aatteeseen, maailmankatsomukseen, suhtautumiseen johonkin ilmiöön tai asiaan. Symbolinen yhteisöllisyys ei ole rajoihin sidottua, mutta normatiivista se on. Se määrää symbolisen yhteisöllisyyden jakavien ihmisten suhtautumisen johonkin asiaan ja vaikuttaa näin ihmisen käyttäytymiseen ja vuorovaikutukseen. Yhteisöllisyys perustuu tällöin samankaltaisuuteen (Bauman 2001, 13).

Hyvä esimerkki symbolisesta yhteisöllisyydestä ovat Karjalan evakot; yhteisöllisyys ei perustu rajattuun asuinalueeseen, koska sitä ei enää ole, vaan yhteisö elää kulttuurissa ja tavoissa, joita siirretään sukupolvien kautta eteenpäin. Yhteisöllisyyden tunne syntyy näin samaa elämystä elävien ihmisten yhteisestä kokemuksesta. (Lehtonen 1990, 26–25; Saastamoinen 2002, 12.)

Yhteisön olemassaolo perustuu työnjaolle. Työnjako tähtää yhteisön tavoitteen tai tarkoituksen saavuttamiseen toiminnan avulla niin, että toiminta on jaettu osiin yhteisön jäsenten kesken. Yhteisöllisyys syntyy, kun yksittäinen jäsen ymmärtää paikkansa ja vastuunsa toiminnan suorittamisessa; osallistumalla toimintaan ja kantamalla vastuunsa sen toteuttamisessa yhteisön jäsen voi kokea olevansa merkityksellinen osa yhteisöä. Kiinnittymällä yhteisön tarpeelliseksi ja tärkeäksi määrittelemään toimintaan yhteisöön kuuluva voi omaksua yhteisön normit, koska ne konkretisoituvat toiminnassa. Oman kokemuksensa avulla yhteisön jäsen voi arvioida toiminnan hyötyä itselleen sekä sitä, sitoutuuko hän yhteisössä vallitseviin arvoihin ja niitä toteuttavaan toimintaan. (vrt. Katter 2008, 294.) Yhteisöllisyys on tästä lähtökohdasta katsottuna aktiivisesti vuorovaikutuksessa tuotettu yhteisten asioiden tila.

4.3.3 Arvot

Ollakseen yhteisö tulee siihen kuuluvien yksilöiden sitoutua yhteisesti jaettuihin arvoihin, normeihin ja merkityksiin. Kaikki yhteisöt ovat ryhmiä, mutta kaikki ryhmät eivät ole yhteisöjä (Mason 2000, 21) – vasta yhteisesti arvokkaaksi koettu tekee ryhmästä yhteisön. Tämä yhteisen arvostuksen periaate on jo sinänsä arvovalintojen tulosta; se nähdään tarpeelliseksi yhteisön olemassaolon kannalta. Yhteisön moraalinen ymmärrys viime kädessä todentaa sen, mitkä ovat ja miten toimivat yhteisössä vallalla olevat arvot; sallivatko ne eri tulkintoja ja kuinka yhteisön jäsenet ovat sisäistäneet niiden käytännön merkityksen. Kysymyksessä on siis näkymätön, julkilausumaton yhteinen käytäntö. (Korkiamäki 2008, 177; Etzioni 2000, 5; Mason 2000, 40–41.)

Arvot voidaan erottaa välineellisiin ja ei-välineellisiin (suoriin) tai sisäisiin ja ulkoisiin arvoihin. Oikeudenmukaisuus ja toisten huomioiminen ovat ei-välineellisiä, koska niillä on (yhteisöelämässä) arvoa itsessään.

Välineellinen arvo on esimerkiksi itsetietoisuus; henkilö tarvitsee muiden huomiota ja arvostusta omanarvontunteen vuoksi ja tätä yhteisö palvelee hyvin vastavuoroisuuden kautta. (Mason 2000, 43, 50–52.)

Yhteisössä vallitsevat arvot ovat yleensä pitkän kehityksen tulos ja niitä siirretään yhteisön uusille jäsenille sosialisoinnin kautta. Yhteisön arvojärjestelmä muotoutuu sellaiseksi kuin se on yhteisön jäsenten välisessä keskustelussa, jossa arvoja punnitaan. Tässä dialogissa luodaan samalla yhteisön moraalijärjestystä - puhalletaan henki yhteisiin arvoihin. Juuri vuorovaikutus muokkaa arvo- ja normiyhteisyyttä. Arvoista on yhteisössä tästä syystä hyödyllisempää keskustella kuin ottaa ne annettuna, sillä moraalit eli sisäistetyn arvot on parempi arvot määrittäjä kuin esimerkiksi laki. (Etzioni 2000, 6–8; Lehtonen 1990, 239.) Moraalijärjestykseen perustuvat yleensä yhteisön toimintaa ohjaavat säännöt, joista Hyypä (2002, 50) käyttää nimitystä moraalikoodi. Tällainen moraalikoodi tai -järjestelmä ohjaa yhteisön jäseniä toimimaan yhteisön hyväksymällä tavalla ja se toimii myös vuorovaikutuksen aktivoijana.

Arvoista lähtevän moraalijärjestelmän vaikutus yhteisön toimintaan on voimakas, koska sen perusta on yhdessä punnittu ja yhteisön jäsenet ovat siihen sitoutuneet. Tätä kautta moraalijärjestelmä tuottaa me-henkeä ja yhteisöllisyyttä, kunhan yhteisön jäsenillä on sama, jaettu merkityksen tunne kaikista ponnistelun arvoisista asioista. (Vaisey 2007, 864–865.) Moraali voi siis olla positiivinen käyttövoima. Negatiiviseksi moraalin paine muuttuu silloin, kun yksilö on liian sitoutunut tai sidottu moraalijärjestykseen. Yhteisön ”yleinen mielipide” (public opinion; Durkheim 1952, 317) voi aiheuttaa sosiaalista painetta toimia yhdenmukaisella tavalla. Ellei yksilö kykene sopeutumaan yhdenmukaisuuden vaatimukseen, suljetaan hänet yhteisön ulkopuolelle. Yhteisölliset suhteet voivat siis samanaikaisesti murtaa tai kieltää yksilölliset erot, mikä on yhteisöllisten arvojen hinta. (Mason 2000, 56; Korkiamäki 2008, 189.)

4.3.4 Tila, paikka ja koti

Yhteisökäsittelyn määrittelyyn sisältyy jossain muodossa tilan tai paikan rajaaminen. Yhteisö on yhteisö rajallisena, konkreettisesti havaittavana tai mielen tilana. Tilan rajallisuus mahdollistaa kontrollin ja ”muiden” poissulkemisen (Bauman 2002, 122).

Omassa tutkimukseni tila rajautuu palvelutalon seinien sisälle, missä on erilaisia arkielämän tiloja niiden käyttötarkoituksesta syntyvän merkityksen mukaan.

Yhteisöllisyyden syntyyn tarvittava vuorovaikutus edellyttää paitsi samanlaisuutta, myös fyysistä läheisyyttä – se on kontaktikäyttäytymisen välttämätön, mutta ei riittävä ehto (Sarola 1996, 72). Ihmiset liittyvät toisiinsa esimerkiksi asuessaan ja työskennellessään yhdessä (Törrönen 2006, 135). Voi siis päätellä, että rajatun tilan sisällä olevien kesken vuorovaikutus on todennäköistä.

Yhteiskuntatieteilijänä olen kiinnostunut tilasta sosiaalisena tilana (Strassoldo 1993, 3; Päivärinta 1998, 218; Marin 2003, 23), kun tila ulottuvuutena liitetään ihmisen käyttäytymisessä sosiaalisiin ilmiöihin. Tilat voivat olla yksilöllisiä (yksityisiä ja subjektiivisia) tai symbolisia (kollektiivisia, julkisia, objektiivisesti käsitettäviä), jolloin niillä on muitakin merkityksiä kuin käyttötarkoituksen määrittelemiä (Strassoldo 1993, 15,25). Tilat voivat olla imagon luoja esimerkiksi jonkin palvelun tilana; miltä ne näyttävät ja millaisia ovat niiden tekniset ja rakenteelliset ratkaisut.

Vanhusten palvelutalo on tästä hyvä esimerkki; viihtyisänä, uudenaikaisena ja houkuttelevana sen tilat luovat mielikuvaa miellyttävästä vanhuudesta juuri sitä varten rakennetuissa tiloissa. Asukkaiden yhteistä toimintaa edistävien tilojen kautta pyritään häivyttämään klassisen vanhainkodin valtarakenteita. Hierarkian ja kontrollin hallitsemasta tilasta on päästy kodinomaisuuteen, joka on jakanut tilat pienempiin kokonaisuuksiin. (Päivärinta 1998, 221–222.)

Henkilökohtaiseen, yksityiseen tilaan liittyy tunne; tilalla on jokin erityinen merkitys henkilölle. Tilaan liittyy myös mahdollisuus vetäytyä yksityisyyteen eli etäisyyden säätely muihin on tilan haltijan päätettävissä (Strassoldo 1993, 26). Tärkein henkilökohtainen tila jokaiselle lienee koti. Erityisen tärkeä koti on vanhalle ihmiselle, sillä vanhetessa elämä keskittyy yhä enemmän kotiin. Koti tilana on erityisen merkityksellinen vanhuksen itsemääräämisoikeudelle ja identiteetille. Elämän kaventuessa asuinympäristö ja koti limittyvät yhteen naapuruston asukkaiden ja tuttujen tilojen kanssa; yksilö suhteutuu yhteisöön kodista käsin ja oman minuutensa avulla. (Näslindh-Ylispangar 2005, 147–148; Percival 2002.)

Koti-termiin yhdistyvät konkreettisen tilan lisäksi kanssakäyminen ja tunne kodista, ”mielen koti”. Kodin tuntuun sisältyvät esineympäristö, se minkä tunnistaa kodikseen, turvallisuuden tunne (fyysiset puitteet, sosiaaliset suhteet) ja toiminnallinen vapaus tehdä kodissa itselle merkityksellisiä asioita persoonallisella tavalla. Koti muokkautuu elämänkaaren eri vaiheissa ja taitekohdissa, jolloin vanhan ihmisen koti on erilainen ulkoasultaan ja haltuunotoltaan kuin lapsuuden oma paikka. Voidaan siis puhua ikävaihesidonnaisesta kodista (Vilkko 1997,172 ja 2000, 214–215, 220).

Arkiset askareet ja selviytyminen tutussa ympäristössä lisäävät vanhuksen omanarvontuntoa, kun hän kokee selviytyvänsä jokapäiväisistä toimistaan. Vanhuuden mukanaan tuomaa toimintakyvyn heikkenemistä pyritään kompensoimaan tilojen varustelulla, jotta vanhuksen oman elämän hallinta säilyisi mahdollisimman pitkään. Tämän on katsottu edistävän autonomian kannalta oleellisen sosiaalisen roolin säilymistä myös vanhuudessa. (Sarola 1996, 59.)

Autonomian lähtökohdasta katsottuna koti on yhteisöllisyyden alkulähde, paikka missä opitaan tunnistamaan ja rajaamaan omaan minään kuuluvia osasia. Näiden osien avulla ihminen pystyy toimimaan vuorovaikutuksessa ulkomaailman kanssa. Kotoa meistä kustakin tulee ”minä” ja verkostoissamme, yhteisöissämme tästä muodostuu ”me”. Näin koti tuottamalla persoonallisuutta ja tarvittavia vuorovaikutuksen taitoja uusintaa henkilön yhteisöllisen toimintakyvyn. Yhteisöllinen toimintakyky pitää sisällään myös elämistilan, yksityisen ja yleisen tilan arvioinnin ja rajankäynnin (Strassoldo 1993, 27), joka on vanhusten palvelutalon kaltaisessa asumisyhteisössä jatkuvasti arjessa tapahtuvaa.

4.4 Yhteisöön liittyviä ongelmia

Vaikka yhteisö mielletään positiiviseksi ja perustaltaan hyväksi käsitteeksi, on sillä kääntöpuolensa. Yhä monimutkaisemmaksi muuttuvassa maailmassa yhteisöstä tulee utopia, jonka saavuttaminen sellaisenaan on mahdotonta. Yhteisöön liittyy aina myös valtaa, jolla on omat ääripäänsä. Yhteisöllisyyden muodot voivat palvella väärää tarkoituksia, jos niillä pyritään vääränlaiseen vallankäyttöön. Yhteisöllä on tietty yhdenmukaisuuden vaatimus jäseniinsä nähden ja sillä on myös valtaa sulkea ulos ne jotka eivät täytä näitä vaatimuksia. (Canetti 1998).

Yhteisön toimintaan liitetään yleensä jonkinlainen demokraattisuuden periaate; päätökset ja käytännöt perustuvat enemmistövaltaan, jota vähemmistöön jäävien tulee noudattaa. Tämä valta-asetelma saattaa kuitenkin vääristyä varsinkin, kun yhteisö postmodernissa ajassa palvelee hyvinvoivan luokan tarkoituksia; menestyvät eivät tarvitse yhteisöä, vaan jättäytyvät sen ulkopuolelle. Yhteisöllisen jakamisen periaate ei voi olla voimassa siellä, missä menestyneiden ja voimakkaiden harvainvalta vaikuttaa. (Bauman 2001, 50–51, 59.)

Yksilönä olemiseen ihminen tarvitsee yhteisön rajat (Etzioni 1996, 4). Nämä rajat opitaan yhteisöön liittymisen vaiheessa, kun yhteisön elämää ohjaavat arvot ja niistä kumpuavat käytännöt omaksutaan. Yhteisöön aikovan pitää hyväksyä yhteisön arvot tai muuten hän jää yhteisön ulkopuolelle. Juuri tämä ”jäsenten yhteisesti jakama ymmärrys” (kollektiivinen tietoisuus; Durkheim 1952, 15) erottaa yhteisön yhteiskunnasta; yhteisyys perustuu tällöin samankaltaisuuteen (Bauman 2001, 9-13). Yhteisesti jaettu ymmärrys ei kuitenkaan ole pysyvä, vaan se voi vaihtua toiseksi toisenlaisten tarpeiden myötä. Yksilö voi vaihtaa yhteisöä kuin takkia tilanteen mukaan (vrt. Bauman 2002, 237-239).

Yhdenmukaisuuden vaatimus on yksi yhteisön perusajatus. Sitoutumalla yhteiseen arvojärjestelmään yksilö sitoutuu myös yhteisön identiteettiin. Identiteetti perustuu laajasti yhteisön sisällä jaettuun sopimukseen (Bauman 2001, 65) ja se näyttäytyy nimenomaan yhteisöstä ulospäin. Identiteetin perusteella yhteisön jäsenet jaetaan ”meihin” ja ”heihin”. Tässä kahtiajaossa on yhteisön rakentumista edistävä vaikutus; erilaisuus koetellaan ja neuvotellaan yhteisön sisällä tapahtuvassa dialogissa. Prosessin seurauksena yhteisön rajat täsmentyvät; tunkeilijoita ei päästetä sisälle yhteisöön, muttei jäseniä myöskään ulos. Kaikki jäsenikseen hyväksyvä yhteisö on näin ollen käsitteellinen mahdottoisuus (mt. 206).

Onko yhteisöllisyydestä tullut tämän ajan ”heikkojen filosofiaa” (Bauman 2001, 58; Eräsaari 2007; Matthies 2008, 65)? Voidaanko yhteisöllisyydestä puhua enää silloin, kun yksilöllä ei ole valinnan mahdollisuutta sen suhteen, millaiseen yhteisöön ja miten hän liittyy (Korkiamäki ym. 2008, 10)? Jos yksilö on sidottu ympäröivään maailmaansa fyysisten tai taloudellisten rajoitteiden vuoksi eikä voi siksi muuttaa elämäänsä, mistä syntyy hänen yhteisöllinen kokemuksensa?

Bauman (2001, 22) näkee ilmiön saman janan eri päinä: toisessa päässä on yksilön vapauden ja riippumattomuuden edistäminen ja toisessa kasvava epävarmuus. Heikompien pelastukseksi yhteisö voi tulla vain silloin, jos se pystyy turvaamaan tasapainon näiden ääripäiden välillä. Tällöin yhteisö on kompromissi menetettyjen ja saavutettavissa olevien toiveiden välillä. Yhteisöstä ei ole ongelmien ratkaisijaksi sinällään, mutta toiminnan foorumiksi se soveltuu. Tällä toiminnalla ja yhteisesti jaetulla kokemuksella voi olla ihmisen elämää keventäviä vaikutuksia.

4.5 Yhteisö, vanhustyö ja asuminen

Yhteisön ja yhteisöllisen työn merkitys vanhusten parissa on kasvanut sitä mukaa kuin vanhuspalveluissa on ensisijalle asetettu kotiin annettava apua ja vanhusten kotona asuminen. Kotona selviämisen tueksi on katsottu tarvittavan vanhuksen lähiyhteisöjen tuoma turvaa eli niitä virallisen ja epävirallisen tukiverkon toimijoita, jotka vanhuksen kotona asumisen kannalta ovat tärkeitä. Yhteisöt ovat vanhuuden elämänvaiheessa täydentämässä julkisen vallan, yksityisten palvelumarkkinoiden ja sukuverkoston tuottamaa apua. (Jokinen & Malin 2000,12,10.) Näin niillä on myös vanhuksen osallisuutta ja yhteiskunnallista näkyvyyttä edistävä merkitys. Yhteisöllisyyden ajatusta on sovellettu esimerkiksi vanhusten palveluasumisessa. Tällainen asuminen perustuu kodin ja laitoksen hyvien puolien yhdistämiseen sekä vapaaehtoisen ja ammatillisen vanhustyön hyödyntämiseen.

Vanhuuden erityisyydestä johtuvien kysymysten avuksi tulee vanhustyö. Se on virallisesti ja ammatillisesti toteutettua toimintaa, jonka tarkoituksena on edistää vanhuksen hyvinvointia ja elämänlaatua, lisätä hänen elämänhallintaansa ja turvallisuuttaan sekä luoda edellytyksiä mielekkäälle toiminnalle ja osallisuudelle kansalaisena. Perusteiltaan vanhustyö ei siis oleellisesti eroa esimerkiksi sosiaalityöstä. Se on ihmistyötä, jossa vaikuttavat tekeminen, asiakkaan mukana eläminen ja tunteet. (Koskinen 1994, 28; Koskinen ym. 1998, 122.)

Kodin ja laitoksen väliin on alkanut Suomessakin muun Euroopan tapaan syntyä yhteisöllisyyteen perustuvia vanhuusvaiheen asumismuotoja. Esimerkiksi Tanskassa eläkeikää lähestyvät ja sitä vanhemmat ovat halunneet jo kauan asua yhteisöissä, mutta nimenomaan ei sukunsa kanssa.

Asuinyhteisöiltä toivotaan myös, että niissä asuisi kaikenikäisiä, ei pelkästään kahdeksankymppisiä. Syynä näihin ratkaisuihin on pidetty hyvinvointivaltion suomaa turvaa; ihmiset eivät halua jäädä sukulaisten ja perheen vaivoiksi. Toisaalta ilmiö on seurausta yksinasumisesta, mikä siis myös Suomessa alkaa olla vanhimmissa ikäryhmissä kovin yleistä. Tanskassa yhteisöasumista ovat suosineet myös viranomaiset, sillä se vähentää kotihoiton ja pitkäaikaishoidon tarvetta. (Oksanen 2006.)

Suomessakin on alkanut viritä vastaavanlaisia ns. senioritalo-rakennushankkeita. Näille näyttää olevan yhteistä se, että asukkaiksi haluavat ryhtyvät itse toimeen ja luomaan asuinyhteisöä alusta alkaen. Yhteisöllisyys näissä taloissa tarkoittaa yhteisissä tiloissa yhteisesti hoidettuja asioita (esim. Mikkeli 2006; Salonen 2006; <http://www.aktiivisetseiniorit.fi>). Myös muulla tavoin toteutettuja yhteisöpohjaisia vanhuuden asumisratkaisuja on Suomessa kokeiltu ainakin Oulussa ja Ristijärvellä (Laurinkari ym. 2005, 19).

Varsinaisesti senioritalolla tarkoitetaan tavallista harkitummin esteettömäksi suunniteltua asuintaloa, jonka asukkaat tulevat toimeen ilman apua tai ainakin suhteellisen vähäisen ulkopuolisen avun turvin. Itsenäistä toimintakykyä edellyttävinä senioritalot on tarkoitettu nuoremmille kuin vanhusikäisille eivätkä ne voi toimia esimerkiksi palveluasumisen korvikkeena. Kuitenkin senioritalossa on ajatuksena muunneltavuus; asukkaan iän karttuessa ja tarpeiden muuttuessa asunto muuttuu mukana. Senioritaloon muutetaan yleensä hyväkuntoisena, mutta toimintakyvyn heiketessä palveluja aletaan tarvita yhä enemmän. Tämä asettaa haasteita paitsi asumisyhteisölle myös ympäröivälle asuinalueelle ja sen palveluvarustukselle. (Özer-Kemppainen 2005, 22; Laurinkari ym. 2005, 10,14.)

Hankkeista saa sen käsityksen, että ne on tarkoitettu aktiivisille, varakkaille ja toimintakykyisille vanhoille ihmisille. Tyypillistä asukaskunnalle on, että he ovat heränneet vanhuutensa järjestämiseen vielä työelämässä ollessaan. Tämän tyyppisille asumisratkaisuille näyttäisi olevan tilausta; vanhusten määrän lisääntyessä yhteiskunnalle tulee yhä kalliimmaksi järjestää riittävästi asumispalveluja ja toisaalta yhä useammalla ikäihmisellä on edessään monta vireää eläkevuotta, joita ei välttämättä halua viettää omissa nurkissaan (Liikamaa 2001).

Hankkeista ei kuitenkaan vielä voi päätellä mitään siitä, kuinka niiden asukkaat pärjäävät yhteisössä sitten kun karttuva ikä alkaa heikentää toimintakykyä. Kuinka mahtaa käydä, kun kaikki yhteisön asukkaat alkavat olla samassa tilanteessa?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvaan tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät metodologiset valinnat, tutkimusmenetelmät, tutkimuskohteen sekä aineiston keruun toteutuksen. Lisäksi arvioin aineiston keruun toteuttamista sekä tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.

5.1 Metodologiset valinnat

Tutkimukseni kohteena oli vanhusten palvelutalo ja sen asukkaat. Tutkimuskohteen avulla pyrin lähestymään sosiologista ilmiötä nimeltä yhteisö. Tarkemmin sanottuna tutkin sitä, millainen yhteisö tutkimuskohteeni on ja millaisia yhteisöllisiä piirteitä palvelutalon yhteisössä on.

Yhteisö on sosiaalisesti konstruoitunut käsite, joka muodostuu ajasta, paikasta ja kulttuurista riippuen erilaiseksi (Hirsjärvi & Hurme 2000, 22–23) ja siksi haluttujen tutkimustulosten etsiminen ei onnistunut määrällisen tutkimuksen keinoin; määrällinen tutkimusote tuli avuksi joissakin tutkimuksen vaiheissa. Näin tutkimukseni oli luonteeltaan laadullista yhteiskuntatutkimusta; yhteisön ja sen eri puolien hahmottamiseksi, kuvaamiseksi ja osin selittämiseksi tarvitaan ensisijaisesti laadullista tietoa.

Tutkimukseni voi sanoa olevan joltain osin tapaustutkimustakin, koska kyseessä oli yhden tietyn vanhusten palvelutalon asukkaiden kokemukset. Tapaustutkimuksen kaltaista tutkimuskohteessani oli, että keräsin yksityiskohtaista tietoa pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia (asukkaat) (Hirsjärvi ym. 2001, 123; Hirsjärvi & Hurme 2000, 58). Näillä perusteilla tein ensimmäiset tutkimuksen metodologiaa koskevat valinnat.

Laadullisen tutkimuksen toteuttaminen kysyy myös tutkijalta omakohtaista orientoitumista tutkimusprosessiin. Martti Grönfors (1982) on todennut lohdullisesti, että kvalitatiivinen tutkimus on suurelta osin varsin henkilökohtaista. Tutkimuksen tekemiseen liittyvät valinnat perustuvat tutkijan omiin käsityksiin ja elämäkokemuksiin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on oma tutkimusvälineensä. Tähän näkemykseen nojaten omat kokemukseni tutkimuksen tekemisestä ja tutkimustulosten etsimisestä ovat yrityksen ja erehdyksen, mutta myös systemaattisen ajattelun tulosta (vrt. Eskola & Suoranta 2005, 20). Valinnat, jotka ovat johtaneet tutkimuksen tieteellisempään ilmiasuun, perustuvat paitsi tutkimusmenetelmäkijallisuuden ja aikaisempien tutkimusten antamiin vihjeisiin, pitkälti omaan kokemukseen ja maalaisjärkeen. Tutkijana teen aineistostani tulkintoja pitäen samalla mielessä sen, mitä tieteelliseltä tutkimukselta vaaditaan mm. objektiivisuuden ja luotettavuuden suhteen.

Seuraava metodologinen valinta syntyi tutkimukseni tiedonintressistä. Tutkimukseni on perustutkimusta siinä mielessä, että se pyrkii tuottamaan tietoa yhteisön perustekijöistä sovellettavaksi tässä tapauksessa yleisesti vanhuuden ja erityisesti vanhusten asumis- palvelujen viitekehykseen. Sovellettavan tiedon keräämiseksi piti yhteisön perustekijät kartoittaa ja näin saadun tiedon avulla päätellä jotain yhteisön ominaisuuksista. Näistä lähtökohdista tutkimukseni tiedon hankintaa ohjasi tekninen tiedonintressi ja tutkimusmetodi oli empiirinen.

Oma paikkani suhteessa tutkimukseeni syntyi yhteisön näkökulmasta (Silverman 2000, 52). Vanhuutta on tutkittu viime aikoina paljon fyysisenä tapahtumana ja elämänvaiheena, mutta hyvin vähän yhteisöllisenä ilmiönä. Tässä on siis uuden tiedon paikka, jota tutkimukseni yrittää täyttää. Joiltakin osin tutkimukseni tiedonintressi on selvästi myös praktinen, kun se pyrkii yhteisön luonteen ymmärtämiseen kuvaamisen lisäksi. Tästä syntyy tutkimuksen tuottaman tiedon sovellettavuus. Tutkimusaiheen valinnan ja sen luonteen myötä tein käytännön ratkaisun tutkimusmenetelmistä. Päätin käyttää tutkimusmenetelmänä haastattelua, jolla keräsin empiiristä tietoa kokemuksista tarkasteltavaksi tutkimuskysymysten valossa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 16).

Empiirisen tutkimuksen tiedon keruun kautta olen tutkijana itsekin osa tutkimusprosessiani ja tutkittavieni elämää. Olemalla mukana tutkimusaineiston keruussa ja tutkimuksen kohteessa pystyn omalta osaltani tuottamaan tietoa, joka ei tutkittavien suulla ehkä olisi tullut ilmi. Omalla kokemuksellani on tulkintaan vaikuttava ja sitä täydentävä merkitys. Valitsemalla empiirisen tutkimustavan olen sitonut itseni tutkimuksen toteuttamiseen vahvasti. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 23–24.)

5.2 Tutkimuskohteen kuvaus

Tutkimuskohteeni oli vanhusten palvelutalo eräässä pohjoissavolaisessa kunnassa. Tutkin yhteisön ja yhteisöllisyyden muodostumista yhden palvelutalon tapauksessa ja sen asukkaiden kautta. Tutkimuksen kohteena olevan palvelutalon valitsin ensisijaisesti käytännön seikkojen vuoksi; se oli haastattelujen toteuttamista ajatellen helposti saavutettavissa, henkilökunta suhtautui tutkimushankkeeseen myönteisesti ja talon historia oli sellainen, että se loi maaperää tutkimuskysymykselle. Totesin, että tutkimus on näiden reunaehtojen mukaan mahdollista toteuttaa.

Talo on noin kymmenen vuotta vanha, joten se on ulkoisilta puitteiltaan hyvässä kunnossa ja sitä rakennettaessa on otettu huomioon palveluasumista koskevat säädökset. Se on asuinympäristönä suhteellisen uudenaikainen. Talossa on erilaisia yhteistä toimintaa mahdollistavia tiloja, mm. ruokasali, kokoushuone, iso seurusteluauula, kerhohuone ja kuntosaliksi kaavailtu ikkunaton tila, joka tutkimuksen aikoihin oli vielä askartelutilana. Lisäksi talossa on sauna ja molemmissa sisääntulokerroksissa varastot ulkona liikkumiseen tarkoitetuille välineille (rollaattorit, pyörätuolit, potkukelkat). Taloa hallinnoi paikallinen palvelutaloyhdistys, ja sen tarjoamat palvelut on ostopalvelusopimuksella sovittu kyseisen kunnan vanhuspalvelujen kokonaisuuteen.

Palvelutalon ruokasalin ja kokoustilan käyttö ulkopuolisten ryhmien toimintaan on vilkasta talon keskeisen sijainnin vuoksi. Ruokasalissa voivat käydä arkisin lounastamassa myös paikkakuntalaiset. Talo sijaitsee keskeisellä paikalla vilkkaassa taajamassa, joten niille asukkaille, jotka pystyvät itsenäisesti asioimaan, kaupat ja pankit ovat lähellä.

Samoin terveyskeskus ja vanhainkoti ovat aivan näkömatkan päässä. Talon keskeinen sijainti vaikuttaa yleisten tilojen käyttöön; niissä kokoontuu eri järjestöjen ryhmiä ja niitä vuokrataan ulkopuolisille. Palvelutalon asukkaiden kontaktit ympäristöön ja muuhun väestöön ovat talon sijainnin vuoksi luontevia.

Talossa on asuntoja kaikkiaan neljässä kerroksessa. Talo on rakennettu rinteeseen ja pohjakerroksessa on näin ollen muutama asunto erillään muista. Näihin on sisäänkäynti suoraan ulkoa eli muuta kautta kuin yleisesti käytetystä sisäänkäynnistä. Tämä aiheuttaa selvästi pohjakerroksen asunnoissa asuvien eriytymistä muusta talon toiminnasta. Varsinaiseen sisääntulokerrokseen on kaksi käyntiä, pääovesta etupihalta ja toisesta pienemmästä ovesta talon länsipäädystä. Tämän oven edessä on talvisin ikävä liukas ylämäki, joka vaikeuttaa asukkaiden kulkua.

Yleisissä tiloissa liikkumista helpottavat avarat käytävät, joissa on kaiteet, sekä hissi johon mahtuu pyörätuoli. Ylemmissä kerroksissa on pienet, viihtyisäksi sisustetut seurustelunurkkaukset. Niissä on asukkaiden käyttöön televisiot, joita kerrosten asukkaat jonkin verran katselevat. Talon etupihalla on mahdollisuus oleskeluun ja esimerkiksi makkaranpaistoon kesäisin.

Talon neljässä kerroksessa on asuntoja kaikkiaan 30, joista yksi on ns. intervallikäytössä äkillisten tilanteiden varalta. Useimmat asunnoista ovat pieniä kaksioita (tupakeittiö, makuuhuone, kylpyhuone) ja niissä on parveke tai terassi ulos pihalle. Suuremmat asunnot ovat pariskuntien käytössä. Valtaosa talossa tutkimushetkellä asuneista oli yksinäisiä naisia; yksinäisiä miehiä asui vain kolme ja pariskuntia samoin kolme (toukokuu 2006). Tämä asukasrakenne ymmärrettävästi rajoitti haastateltavaksi valittavia asukkaita.

Palvelutalossa työskentelee sekä päätoimista että ns. tuntityössä olevaa henkilökuntaa. Toiminnanjohtaja vastaa yleisestä hallinnosta, kiinteistön isännöinnistä, palvelukeskustoiminnasta (aik. päiväkeskustoiminta). Vastaavan ohjaajan vastuulla on kotihoitotyön organisointi ja käytännön työn johtaminen. Palvelutalon arkitoimintoja pyörittää yhdeksän ohjaajaa, joista neljä on tuntityöläisiä. Ohjaajilla on pääosin lähihoitajan koulutus paitsi kahdella, jotka tekevät siivous- ja muuta laitoshuoltotyötä.

Henkilökunnan ikärakenne on suhteellisen nuori. Yhdistys on saanut lisäksi RAY:n rahoitusta kehittämissuunnitelmiin. Tutkimusaikaan meneillään oli Ennalta ehkäisevien kotikäyntien projekti (v. 2004 – 2006) ja siihen tehtävään oli palkattu projektityöntekijä.

Palvelutalon asukkaaksi hakeutuminen tapahtuu hakemuksella. Asumaan haluava tekee asuntohakemuksen, jonka hakija palauttaa tarvittavine liitetietoineen (tulo- ja varallisuusselvitykset, verotustiedot, terveydentilaan liittyvät selvitykset) toiminnanjohtajalle. Yhdistys pitää rekisteriä hakijoista. Varsinainen asukasvalinta tapahtuu yhteistyössä kunnan ja terveydenhuollon kuntayhtymän kanssa. Kunnassa toimii Vanhustenhuollon työryhmä (Vahu), joka tekee palvelutaloyhdistyksen hallitukselle esitykset asukasvalinnoista varsinaista valintapäätöstä varten. Asukasvalinnat valmistellaan ja hakijoiden palveluasumisen tarve selvitetään ennen Vahu-työryhmä käsittelyä.

Yleisin syy hakeutua palvelutalon asukkaaksi on joko hakijan itsensä tai puolison terveydentilan heikentyminen, mikä tekee nykyisessä asunnossa asumisen mahdottomaksi. Toiseksi yleisin palveluasumisen syy ovat asunto-olot; hakija asuu esimerkiksi hissittömässä talossa tai haja-asutusalueella, mihin palvelujen järjestäminen heikkokuntoiselle henkilölle on hankalaa. Kolmas palveluasumisen tarpeen aiheuttaja on selkeästi yksinäisyys ja turvattomuus. Tämä voi olla joko hakijan subjektiivinen, oma tarve tai omaisten kokema.

5.3 Tutkimusmenetelmät

Haastattelumenetelmää käytin tutkimuksessani kahdella tavalla. Tärkeimmän osan muodostavat palvelutalon asukkaiden yksilöhaastattelut (8) ja niiden rinnalla vertailtavaa tietoa antavat henkilökunnan haastattelut (2 ryhmähaastattelua sekä palvelutalon johtajan oma erillinen haastattelu).

Tutkimuksessani oli siis kyse aineistotriangulaatiosta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 39). Tutkimuskysymyksen ohjaamana oli selvää, että haastattelu on tutkimuksessani ensisijainen tiedon keruun menetelmä. Halusin analysoida palvelutalon asukkaiden omia, henkilökohtaisia kokemuksia, jolloin niitä oli kysyttävä heiltä itseltään.

Haastattelun vuorovaikutustilanteessa pystyin mahdollisesti ennakkoon mietittyjen kysymysten lisäksi hankkimaan tietoa muistakin yhteisöllisyyteen liittyvistä seikoista (esimerkiksi havainnot haastateltavan omasta käyttäytymisestä), jotka vaikkapa kyse-lyssä olisivat jääneet pimentoon. (Eskola & Suoranta 2005, 85; Hirsjärvi ym. 2001, 191.)

Asukashaastattelut tein yksilöhaastatteluina yhtä kertaa lukuun ottamatta (pariskunnan haastattelu) ja kaikki palvelutalon asukkaiden kodeissa. Haastattelu tapahtui yhden ker- ran. Talon vanhusten ryhmähaastattelua harkitsin jossain vaiheessa, mutta päätin jättää sen toteuttamatta. Useimmat haastateltavistani olivat sen verran huonokuuloisia tai muistamattomia, että ryhmässä olisi saattanut tulla sekaannusta eikä olisi saanut ryhmä- tilanteesta irti sitä, mitä tavoittelin. Ryhmähaastattelun etu toisaalta olisi ollut se, että olisin sen kuluessa pystynyt havainnoimaan asukkaiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Tässä tutkimusasetelmassa ryhmätilanteen merkitys olisi voinut olla sekä hyvä että huono (Hirsjärvi ym. 2001, 197–198).

Haastatteluja suunnitellessani pohdin sitä, auttavatko ne todella avaamaan tutkimus- kysyksiäni. Entä minkä orientaation niiden sisältöön otan analyysivaiheessa? Käsitte- lenkö haastattelujen antamia vastauksia suorana kokemuksena kyseisestä asiasta vai ko- kemuksen kuvauksena? (vrt. Silverman 2000, 32, 34). Koska käytän haastattelua saa- dakseni selville henkilöiden subjektiivisia kokemuksia palvelutalon yhteisöllisyydestä, ymmärrän myös vastaukset kokemuksina – sitä ne mielestäni haastattelutilanteista välit- tyneen kuvan perusteella ovat. Ehkä pitäisikin huomioida, että vastaukset ovat haastatel- tavien antamia kuvauksia haastattelijalle tutkimustarkoituksessa, eivät suoraan autentti- sia kokemuksia. Vastaukset voivat olla erilaisia jollekin toiselle, esim. naapurille tai palvelutalon johtajalle kerrottuna (Silverman 2000, 36).

Kuhunkin tilanteeseen vaikuttavat sen tarkoitus, ympäristö, sen hetkiset tunteet, jotka värittävät vastauksia. Tässä mielessä muiden tutkimusmenetelmien antama täydentävä tieto olisi voinut parantaa tulosten yleistettävyyttä luomalla kokonaisempaa ja eheämpää kuvaa tutkittavana olevasta ilmiöstä.

Asukashaastattelujen rinnalle keräsin henkilökunnan haastatteluaineiston focus ryhmähaastattelumenetelmällä. Päädyin henkilökunnan ryhmähaastatteluun, koska halusin selvittää saman työyhteisön jäsenten yhteistä yhteisön käsitystä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61; Valtonen 2005, 229). Haastattelukertojen teemat noudattelivat asukashaastattelujen teemoja, sillä ajatukseni oli näin saada myös vertailtavaa tietoa palvelutalon yhteisön toimijoiden käsityksistä ja kokemuksista. Haastatteluteemojen valinta tapahtui henkilökunnankin kohdalla yhteisön käsitteen tuottaman teoreettisen tiedon perusteella (Hirsjärvi & Hurme 2000, 66).

Tutkimusaineiston keruun suunnitteluvaiheessa harkitsin pitkään havainnoinnin käyttämistä yhtenä aineistonkeruun menetelmänä. Ajatukseni oli, että saisin sillä tietoa lähinnä palvelutalon tilojen toimivuudesta ja sen merkityksestä yhteisön toiminnassa. Havainnoinnin avulla olisin pystynyt kokoamaan kuvaa, missä myös muut kuin haastatteluun valitut asukkaat olisivat olleet osallisina. Yhteisön sisäinen vuorovaikutus olisi tullut näkyväksi ja se olisi syventänyt haastattelujen antamaa tietoa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 38). Havainnoinnin jätin viime vaiheessa pois rajauksen vuoksi; haastatteluin kerätty tutkimustieto näytti riittävän antamaan vastauksia tutkimuskysymyksiin. Tämä varmistui analyysivaiheessa ja pohdin sitä myöhemmin luvussa 6.

5.4 Haastateltavien valinta

Haastateltavien valinnan pyrin tekemään niin, että he edustaisivat eri ominaisuuksiltaan palvelutalon asukkaita mahdollisimman kattavasti. Haastateltavien joukko oli siis harkinnanvarainen näyte (Hirsjärvi & Hurme 2000, 59). Halusin haastateltaviksi asukkaita, joiden asumishistoria vaihteli; niitä, jotka olivat asuneet palvelutalossa sen perustamisesta lähtien sekä niitä, joiden asumishistoria asettuisi jonnekin talon perustamisen ja haastatteluajankohdan väliin. Taustaoletukseni oli, että ihmiset, jotka ovat asuneet talossa eripituisia aikoja, kertovat sen yhteisöllisyydestä eri tavoin ja eri asioita. Lisäksi haastattelujen toteutumiseksi piti ottaa huomioon, voiko asukasta yleensä haastatella tutkimustarkoitukseen.

Haastateltavien valinnassa tein yhteistyötä palvelutalon henkilökunnan kanssa. Pyysin palvelutalon johtajalta tiedot asukkaista ja lisäksi arvion siitä, ketkä mahdollisesti voisivat osallistua haastatteluun. Yksimielisesti olimme sitä mieltä, että esim. dementoituneet asukkaat jätän pois samoin kuin sellaiset asukkaat, jotka fyysisen toimintakykynsä puolesta eivät jaksaisi haastatteluun osallistua. Näiden näkökulmien taustalla oli sekä eettisyys – halusin haastatteluun mukaan vain sellaisia henkilöitä, jotka pystyvät osallistumisestaan itse päättämään – että varmistus siitä, että saan tutkimukseeni tarvittavan tiedon.

Varsinaista tutkimuslupaa palvelutalolta ei pyydetty, sillä tulkitsimme tilanteen palvelutalon johtajan kanssa niin, että jokainen asukas itse päättää, osallistuuko hän haastatteluun. Menettelin tässä samaan tapaan kuin Hyvönen (2006) vanhojen miesten sosiaalista tukea koskeneessa tutkimuksessaan; haastattelusopimus tehtiin suullisesti kunkin haastateltavan kanssa ja kirjasin sen haastattelumuistiinpanoihini kun olin varmistanut, että henkilö ymmärsi, mitä menettely tarkoitti. Käsittelin asukkaita tässä mielessä kuten tavallisen kerrostalon asukkaita. Tutkimuksen tekemisestä meni puolestaan tieto palvelukotiyhdistyksen hallitukselle.

Asukastiedoista valintaperusteiksi otin henkilön iän, sukupuolen, palvelutalossa asutun ajan, asumismuodon (yksin/yhdessä puolison kanssa), kuvauksen sosiaalisesta verkostosta (paljon/vähän, osallistuuko talon toimintoihin) ja tiedon omaisverkostosta (keitä käsittää). Kaikkiaan potentiaalisia haastateltavia näillä kriteereillä valittuna jäi jäljelle 18 henkilöä. Jo edellä mainittu toimintakyky oli aivan ensimmäisenä valintakriteerinä.

Varsinaiset haastateltavat valitsin niin, että asumishistorian mukaan katsottuna asukaskanta olisi kattavasti edustettuna. Haastattelin sekä ns. alkuasukkaita eli niitä, jotka ovat ensimmäisiä palvelutaloon muuttaneita (asuneet 7-8 v), että vasta muutaman kuukauden asuneita sekä tietysti tässä välissä olevia. Tavoite oli, että eri asumisvaiheessa olevien asukkaiden kautta erilaiset kokemukset yhteisöllisyydestä olisivat edustavia.

Minulle ehdotettiin yhdeksi haastateltavien valintakriteeriksi myös sitä, miten aktiivinen/passiivinen henkilö on sosiaalisesti, toisin sanoen onko hänellä miten laaja sosiaalinen verkosto ja kuinka hän osallistuu esim. palvelutalon toimintoihin.

Tämä valintaperuste osoittautuikin hyvin käyttökelpoiseksi enkä olisi itse sitä oivalta-
nut. Tällä kriteerillä sain haastatteluista erilaista tietoa riippuen siitä, oliko kyse sosiaali-
sesti aktiivisesta vai passiivisesta henkilöstä. Näin sain aineistoon mukaan myös yhtei-
söllisyyden negatiivista puolta, joten näkökulma yhteisöllisyyteen laajeni tämän oival-
luksen seurauksena.

Haastateltavien valinnassa minua askarrutti eniten se, ovatko käyttämäni valintakriteerit
rajanneet ulos tutkimuksesta sellaisia asukkaita, jotka olisivat voineet kertoa yhteisölli-
syydestä jotain mikä nyt jäi ehkä piiloon. Ennen kaikkea se, että useat dementoituneet
asukkaat jäivät tutkimuksen ulkopuolelle, on asia joka olisi pitänyt jotenkin käsitellä.
Vanhusten dementoituminen yleistyy, mikä näkyy tutkimani palvelutalonkin asukas-
kunnassa. Jos yhteisöllistä asumismuotoa aiotaan soveltaa dementoituneiden asumispal-
veluissa, pitäisi sitä pystyä tutkimaan juuri dementian näkökulmasta. Tämä on melkoi-
nen menetelmällinen haaste; mistä löytyy tai mikä on soveltuva ja luotettava tutkimus-
menetelmä, miten saada dementoituneet vanhukset osalliseksi heitä koskevan tiedon
tuottamiseen. Toisaalta asia ei liene sittenkään relevantti oman tutkimukseni kannalta;
koska kyseessä on palveluasumisen toimintaympäristö, voidaan jo palveluasumisen aja-
tuksen perusteella odottaa, että asukkaat ovat varsin omatoimisia ja toimintakykyisiä.

Taulukossa 5 on koottu yhteen haastateltujen asukkaiden taustatiedot. Taustatiedot sel-
vitin yhdessä haastateltavan kanssa jokaisen haastattelun alussa ja ne ovat osin samoja
kuin millä haastateltavaksi valinta tapahtui.

TAULUKKO 5. Haastateltavaksi valittujen palvelutalon asukkaiden taustatiedot

HAASTATELTUJEN ASUKKAIDEN TAUSTATIEDOT, N=8							
Keski-ikä	Suku- puoli	Siviilisäätö	Keski- mää- räinen asu- misaika/ - histo- ria	Asumismuo- to (yksin, yhdessä)	Toimintakyky	Sosiaa- lisuus	Aikaisemmat yhteisölli- syyden ko- kemukset palveluta- lossa
koko talo 81 v					suhteellisen hyvä 4 rajoittunut sai- rauden vuoksi 2		
haastatellut: - kaikki 77 v - miehet 77,3 - naiset 76,8	miehiä 3 naisia 5	leski 5 eronnut 1 naimisissa 2	3 v 2 kk	yksin 6 puolison kanssa 2	rajoittunut pyö- rätuolin vuoksi 2	sosiaalinen 5 vetäytyvä 3	on 6 ei ole 2

Haastateltujen keski-ikä jäi selvästi alhaisemmaksi kuin talon asukkaiden keski-ikä kokonaisuudessaan haastattelujen tekohetkellä. Tässä selittäjänä on iän ja toimintakyvyn yhteys; vanhimmat asukkaat jäivät pois haastattelusta, koska heidän korkeasta iästä johtuva toimintakykynsä ei sitä sallinut. Toimintakyky nousee myöhemmin tulosten valossa erittäin merkittäväksi väliin tulevaksi tekijäksi, johon huomio kiinnittyi jo tässä aineiston keruun vaiheessa. Tarkastelen tätä havaintoa lähemmin luvussa 6. Haastateltujen ikäjakauma antaa mielestäni muutenkin liian positiivisen kuvan talon asukaskunnasta; asukkaiden keski-ikä on noussut ja nousee koko ajan ja vanhimmat asukkaat ovat pääosin naisia.

Talossa asumisen historia vaihteli asukkaiden joukossa 8 vuodesta 0,5 vuoteen. Haastatteluissani oli mukana asumishistorialtaan kolmeen luokkaan kuuluvia asukkaita: pitkään eli 6-8 vuotta asuneita, jo useita vuosia (2-4 vuotta) asuneita ja varsin äskettäin tulleita (0,5-1,5 vuotta asuneita). Haastatteluista ja palvelutalon taustatiedoista on pääteltävissä, että asumisaika tulee jatkossa lyhenemään, kun asukkaan toimintakyky heikenee ja ympärivuorokautisen hoidon tarve lisääntyy.

Taulukossa mainitut toimintakyky, sosiaalisuus ja yhteisöllisyyden kokemukset ovat haastateltavan itsensä antamia vastauksia. Toimintakykyä pyysin jokaisen itsensä arvioimaan ja siitä pystyin itsekin silmämääräisesti jotain päättelemään. Vastauksista ja arvioista kuvastui selvästi toimintakyvyn subjektiivinen luonne; vaikka henkilöllä oli arkipäivässä havaittava vakavakin sairaus, ei hän välttämättä katsonut sen haittaavan normaalia jokapäiväiseen elämään tarvittavaa toimintakykyä. Pyörätuolin molemmat sitä käyttävät haastateltavat kuitenkin totesivat arkitoimia haittaavaksi. Ilmeisesti sen käyttö vaatii kuitenkin – vaikka ympäristö olisi suunniteltu esteettömäksi – niin paljon erityistoimia, että se on selkeä haitta.

Sosiaalisuutta kysyin haastateltavilta suoraan: ovatko he mielestään enemmän sosiaalisia vai vetäytyviä. Vastauksen lisäksi asialle tuli lisävalaistusta sosiaalisen verkoston ja asuinyhteisössä tapahtuvan toiminnan kautta. Vastaukset olivat hyvinkin tulkinnanvaraisia, mutta haastattelun kuluessa kokonaiskuva selkiytyi, kuten esimerkeistä voi arvata (As= haastateltu asukas, numero= haastattelun järjestysnumero).

"enempi hiljainen oon, vähän niinkuin erakko. Tässä kotona enimmäkseen olen, vaikka tottuuhan sitä muihinkin näihin asukkaisiin" (As1).

"enemmän oon ulospäin suuntautuva - pittää sitä olla tekemisissä muihenkin kanssa.." (As8).

Yhteisöllisyyden kokemuksilla tarkoitan tässä asukkaan jo hankkimia kokemuksia tutkimuksen kohteena olevassa palvelutalossa. Tätä ominaisuutta käytin samaan tapaan kuin sosiaalisuus-tekijää; halusin haastateltavaksi sekä niitä asukkaita, joilla oli yhteisöllisyyden kokemuksia sekä niitä, joilta ne puuttuivat. Näin haastateltavat eivät edustaisi vain yhdenlaisia kokemuksia.

Asiaa en kysynyt suoraan tällä käsitteellä, koska epäilin, ettei käsitteen sisältöä olisi ymmärretty. Tässä saatoin tehdä virheellisen päätelmän; todellisen tilanteen olisin saanut selville vain asiaa kysymällä enkä oman ennakkoluulon mukaisesti sivuuttamalla sen kokonaan (vrt. Lumme-Sandt 2005, 133). Jokaisen haastateltavan puheesta ja vastauksista tuli kuitenkin esille, oliko näitä kokemuksia vai ei. Tulkinta ja haastateltavan sijoittaminen jompaankumpaan ryhmään näiden perusteella on siis tutkijan tekemä.

5.5 Asukashaastattelujen toteutus

Haastattelin palvelutalon asukkaat kahdessa vaiheessa ajanjaksoilla syyskuu-joulukuu/2006 sekä helmikuu-maaliskuu/2007. Kukin haastattelu tehtiin kerran. Haastattelujen sopimisessa noudatin tiettyä kaavaa. Haastateltavien listasta valitsin järjestyksessä henkilöitä ja jos olin epävarma jonkun valitsemisesta, olin yhteydessä palvelutalon johtajaan. Hän varmisti, ettei henkilö esim. sairastumisen tai muun ennakoimattoman syyn takia ole pois joukosta. Johtajalta sain myös arvokasta tietoa siitä, miten haastateltavia on hyvä lähestyä; joku on epäluuloinen tuntemattoman puhelinsoitolle, toinen virallisen näköiselle kirjeelle. Jonkun kohdalla tieto haastattelusta välittyi johtajan kautta juuri näistä syistä. Haastateltavia ei ollut kuitenkaan vaikea saada mukaan.

Yhden aiotuista haastateltavista vaihdoin puhelinkontaktin jälkeen toiseen, kun asukas ei ollut halukas eikä vaikuttanut terveydentilansa vuoksi haastatteluun kykenevältä. Muiden haastateltavien kohdalla vaikutti enemmänkin siltä, että tapahtuma olisi heidän arkeaan piristävä. Kun huhu haastatteluistani levisi palvelutalossa, seurasi siitä jopa pientä kilpailua siitä, kuka pääsee mukaan. Tämä aiheutti myös negatiivisia reaktiota; miksi juuri minua ei valittukaan haastateltavaksi.

Kun olin varmistunut siitä, että kulloinenkin henkilö on mahdollista haastatella, lähetin hänelle kirjeen, jossa kerroin pääasiat haastattelusta; miksi, kuka ja mihin tarkoitukseen (kirje liitteenä 1). Pari päivää kirjeen jälkeen soitin sopiakseni haastatteluajankohdan. Tässä vaiheessa syntyi ensimmäinen vaikutelma siitä, mitä ehkä on hyvä ottaa huomioon juuri tämän henkilön kanssa. Ajan sopimisen jälkeen lähetin vielä varmistuskirjeen (kirje liitteenä 2), missä oli tarkempaa tietoa haastattelutilanteen etenemisestä ja sisällyksestä. Tällä menettelyllä pyrin hälventämään mahdollista epäluuloa tuntematonta tilannetta ja henkilöä kohtaan (Eskola & Suoranta 2005, 90). Kirje oli tarpeen siksikin, että mahdollisesti huonomuustiselle haastateltavalle jäi siitä muistutus (Lumme-Sandt 2005, 128).

Haastatteluni oli puolistrukturoitu haastattelu; haastattelu tehtiin avoimilla kysymyksillä mutta tietyistä teemoista. Haastattelun teemat rakentuivat yhteisöllisyyden ympärille ja etenivät loogisessa järjestyksessä niin, että niiden avulla saisin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Haastattelun kuluessa oli vielä mahdollisuus – haastateltavan vastauksista riippuen – tehdä tarkentavia kysymyksiä tai muuten keskustella haastateltavan kanssa. (Eskola & Suoranta 2005, 86; Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.) Haastattelurungon apuna käytin Anne-Mari Hyvösen (2006) sosiaalityön pro gradu-tutkimusta, missä hän oli tutkinut ikääntyvien miesten sosiaalisen tuen muodostusta. Joitakin haastattelurungon kohtia muutin näkökulmani mukaisesti toisiksi ja joitakin täydensin enemmän yhteisöllisyyden suuntaan. Käyttämäni haastattelurunko liitteessä 3.

Haastateltavien lukumäärään en lyönyt lukkoon ennen haastatteluja, vaan päätin soveltaa aineiston kylläntymisen eli saturaation periaatetta (Eskola & Suoranta 2005, 62; Hirsjärvi & Hurme 2000, 60). Haastattelujen edetessä ilmeni, että neljä ensimmäistä haastattelua olivat ne, joissa haastattelun teemoja koskevat oleelliset asiat ja ilmiöt tulivat esille.

Näissä haastatellut edustivat asukaskuntaa kattavasti niin, että heissä oli sekä talon valmistumisesta asti asunut henkilö että kaksi sellaista, joiden asumishistoria oli lyhyempää. Näiden jälkeen myöhemmissä haastatteluissa esille tulleet asiat täydensivät ja tarkensivat jo olemassa olevaa kuvaa palvelutalon yhteisöstä. Jos ensimmäisissä haastatteluissa tulleen tiedon avulla pystyin piirtämään pohjakartan tutkimuksen kohteena olevista asioista, seuraavien haastattelujen avulla pystyin lisäämään karttaan yksityiskohtia. Tiesin, että yhteisöstä piirtyvä kuva tarkentui. Viimeisen haastattelun tein lähinnä varmistakseni asian.

Haastatteluihin lähtiessäni olin varautunut kaikkeen mahdolliseen ja erityisesti siihen, että haastattelu saattaa peruuntua aivan viime hetkellä. Näin ei kuitenkaan käynyt. Pari haastateltavaa oli niin huonomuistisia, ettei edes varmistuskirjeeni auttanut muistamaan tapaamista. Asukas ei kuitenkaan kääntynyt minua pois, vaan teimme kaikki haastattelut sovitusti. Ehkä huonomuistisuuden etu olikin, ettei haastattelutilanne ennättänyt aiheuttaa paineita haastateltavalle. Jotkut haastateltavat olivat jännittäneet tilannetta hyvinkin paljon etukäteen. Joillekin haastattelu oli selvästi tervetullutta vaihtelua; näissä tapauksissa minulle tarjottiin haastattelun päätteeksi kahvit ja puhuimme paljon kaikkea muuta kuin haastattelun kohteena olevia asioita. Tällaisen tilanteen jälkeen poistuoin aina hyvillä mielin. (Lumme-Sandt 2005, 129.)

Haastattelut kestivät keskimäärin 1-2,5 tuntia ja nauhoitin ne. Kirjasin haastattelun jälkeen tunnelmat tutkimuspäiväkirjaan, josta oli apua aineistoa käsitellessä. Samoin pyrin litteroimaan haastattelut tekstiksi mahdollisimman pian haastattelun jälkeen. Näin varmistin sen, että haastattelun tunnelma pääsi mukaan kirjaamiseen.

Aina litteroinnin tekeminen ei onnistunut heti, vaan saattoi mennä useakin päivä ennen kuin ehdin sen tehdä. Tällöin kuuntelin haastattelun nauhoitusta huomattavan tarkkaan, mikä teki litteroinnista hyvin aikaa vievää. Litterointi oli myös itselleni täysin vierasta, en ollut sitä aikaisemmin tehnyt. Piti siis miettiä, miten sen teen eli mitä aineistosta haluan. Tutkimuskysymysten mukaan tavoitteeni oli saada vastaus tiettyihin konkreettisiin asioihin ja niiden olemassa oloon tutkimuskohteessa eikä haastattelutilanteen vuorovaihtuksen analysointi (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 16).

Niinpä litteroin haastattelut aineiston sisältämän tiedon perusteella. Tällöin litteroinnista tuli joidenkin haastattelujen kohdalla aika yleistä, ei kaikkia keskustelun yksityiskohtia kuvaavaa. En litteroinut nauhoitteita sanasta sanaan, vaan siltä osin, mikä koski tutkimuskysymyksen sisältöaluetta. Parissa haastattelussa toimin kuitenkin toisin; kyseessä olivat aineiston kannalta avainhenkilöt ja oivalsin jo haastattelun aikana, että näihin sisältyy paljon tutkimusaiheen kannalta käyttökelpoista asiaa. Nämä haastattelut litteroin muita tarkemmin.

Asukashaastatteluista kertyi litteroitua aineistoa yhteensä 28 tekstisivua 1-rivivälillä. Se ei ole paljon ja selittyikin edellä kuvatusta litterointitavasta. Lukiessani haastattelujen litterointeja aloin epäillä, onko tietoa kadonnut liian yleiseen litterointitapaan. Kun analyysivaiheessa palasin joihinkin haastatteluihin, totesin että kaikki oleellinen oli mukana analyysivaiheessa. Haastateltavani puhuivat valtaosin ”pelkkää asiaa”, joten tunnetiloja tai taukoja ei haastatteluissa juurikaan noussut esille. Joku toinen tutkija olisi menetellyt aineiston litteroinnissa toisin ja saanut ehkä toisenlaisen kuvan asiasta.

5.6 Henkilökunnan ryhmähaastattelujen toteutus

Henkilökunnan haastattelut tein asukashaastattelujen jälkeen aikavälillä kesäkuu – syyskuu 2007. Ryhmähaastatteluja toteutui kaksi. Haastattelut olivat koko henkilökunnalle tarkoitettuja ja niihin voivat osallistua vapaaehtoisesti ne, joille ajankohta työvuorojen mukaan sopi. Näihin haastatteluihin osallistui kerrallaan 3-5 henkilöä, jotka olivat osin samoja osin eri henkilöitä. Myös palvelutalon johtajan oli määrä osallistua näihin haastattelutilanteisiin, mutta äkillisten työesteiden vuoksi hän ei niihin päässyt. Haastattelin hänet yksilöhaastattelussa viimeisenä aineiston keruun päätteeksi. Kaikkiaan henkilökunnan haastatteluja tehtiin kolme.

Ohjeistin ryhmähaastattelutilanteet niin, että niissä käsiteltävät asiat kuvasivat henkilökunnan käsityksiä kollektiivisesti; en ollut kiinnostunut yksittäisten työntekijöiden näkemyksistä. Haastattelujen vastaukset kirjasin myös näin; litteroituihin aineistoihin ei jäänyt merkintää, kuka oli vastannut mitään, vaan keskustelujen kulku kirjautui tekstiksi aiheittain ja lauseittain. Jälkeenpäin tuloksia kirjoittaessani jouduin kuitenkin palaamaan haastatteluihin etsiessäni yksittäisen haastateltavan vastauksia.

Haastattelujen rakenne oli focus ryhmä-menetelmän tapaan kahdella ensimmäisellä kerralla rajattu; keskityimme tiettyihin teemoihin. Haastatteluteemat olivat samat kuin asukashaastatteluissa, ne vain ryhmiteltiin eri tavoin. Kunkin ryhmähaastattelun teeman ja tavoitteen ilmoitin haastattelun aluksi ja myös pidin yllä keskustelua, ellei sitä osallistujien välillä luonnostaan syntynyt. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61–62.) Ensimmäisessä haastattelussa käsiteltiin yhteisön käsitteen rakentumista ja yhteisön muodostavia tekijöitä, toisessa haastattelussa keskiössä olivat toiminta ja talon tilojen käyttö. Johtajan haastattelussa nämä kaikki teemat käytiin läpi asukashaastattelujen tapaan. Käyttämäni haastattelurungot liitteessä 4.

Henkilökunnan haastattelut nauhoitin ja litteroin ne pian haastattelujen jälkeen. Litteroituja sivuja kertyi yhteensä 12 (1-rivivälillä). Merkille pantavaa on, että näissä haastatteluissa oli niin paljon asiaa, että nauhoitusten aukikirjoittaminen oli huomattavan työlästä. Kun yhden asukashaastattelun litterointiin meni aikaa arviolta noin neljä - kuusi tuntia, otti yhden henkilökuntahaastattelun kirjaaminen aikaa kaksinkertaisesti (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2000, 140). Tämä selittyy tietenkin sillä, että henkilökunnan haastatteluissa kuului samanaikaisesti useamman vastaajan ääni ja asioiden analyysiin saaminen tarkoitti monitahoisen tiedon kirjaamista. Myös haastattelutapa itsessään tuotti tietoa; ryhmähaastattelu aktivoi osallistujat keskinäiseen vuorovaikutukseen, mikä osaltaan kertoi yhteisöllisyydestä.

Jo tässä vaiheessa pystyin päättelemään, että esillä olleiden asioiden tulokulma oli hyvin erilainen eri haastateltavaryhmien kesken. Tämä tuotti vertailutietoa tulosten pohdintaa varten. Johtajan rooli tuli ehkä korostuneen erilliseksi tällä toteutustavalla. Olin kuitenkin jo asukkaiden haastatteluista tekemieni johtopäätösten perusteella päättänyt, että johtaja on syytä haastatella aivan loppuun ja erikseen. Tuloksiin tämä asetelma ei kuitenkaan mielestäni vaikuttanut.

5.7 Haastattelujen arviointia

Kirjasin haastattelujen tunnelmia tutkimuspäiväkirjaan koko aineiston keruun ajan. Sen perusteellakin voi päätellä, että haastattelut onnistuivat varsin hyvin. Koska pystyin omalta osaltani joustamaan haastateltavien suuntaan, saimme ajankohdat sopimaan heille parhaimpaan vuorokauden aikaan.

Tämä helpotti haastattelutilanteeseen orientoitumista. Minut otettiin tutkijana jokaisen haastateltavan luona myönteisesti vastaan ja tilanteeseen sisältyi useimmiten muutakin kuin vain itse haastattelu. Joidenkin haastattelutilanteiden jälkeen tunsin jopa voimaantuneeni; sain haastateltavilta sellaista elämänvoimaa, joka ei liittynyt tutkimukseen mitenkään. Lieneekö se ollut elämäkokemusta, joka haastattelun kautta valui nuorempaan henkilöön.

Kun esittelin itseni, kävi useamman kerran ilmi, että anoppini on tässä talossa asuville tuttu. Tästä pääsimme hyvin luottamuksellisen tutkija-tutkittava-suhteen alkuun (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 22). Toisaalta jonkun kerran epäilin, mihin suuntaan tämä tieto vei haastattelua; oliko hyvä, että minut paikannettiin jonkun henkilön kautta ja mitä se tarkoitti neutraalin tutkijanroolini kannalta (vrt. Lumme-Sandt 2005, 130). Pohdin jopa sitä, olisiko nämä henkilöt pitänyt jättää haastattelujen ulkopuolelle, mutta enhän voinut tietää asiaa ennen kuin haastattelutilanteessa. Haastattelutilanteen luottamuksellista suhdetta lisäsi se, että kaikki haastateltavat halusivat sinuteltavan itseään. Olen itse sitä ikäluokkaa, että olen oppinut teitittelemään vanhempia ihmisiä. Tutkimuskohteena olevassa palvelutalossa on kuitenkin yleisesti tapana, että kaikki sinuttelevat toisiaan. Joten näin toimittiin.

Toinen esittelyssä vaikuttanut asia oli oma sosiaalityöntekijätaustani. Yritin pitää sen piilossa, koska olin saamieni taustatietojen perusteella ymmärtänyt, että jotkut asukkaat suhtautuvat epäluuloisesti juuri sosiaalialan työntekijöihin (Lumme-Sandt 2005, 130). Yritin enemmän keskittyä tutkimuksen aiheeseen kuin itseeni, esimerkki asukashaastattelusta 1:

” olen Seija Okulov tuolta Kuopion yliopistolta ja teen tämmöstä sosiaalialan tutkimusta. Kävin keväällä täällä talossa kertomassa yleisesti tästä tutkimuksestani... et jos olit silloin paikalla niin... ja nyt olen päässyt varsinaisesti aineiston keruun vaiheeseen. Mun tarkoitus on haastatella tään talon asukkaita ja kysellä siitä, että miten te tätä arkipäivää tässä talossa vietätte – keiden kanssa olette tekemisissä ja mitä asioita teette. Että näistä sitten voisın päätellä jotain tästä talon yhteisöllisyydestä, niin kuin sitä kutsutaan”.

Tutkimustulosten kannalta pidin erityisen arvokkaana sitä, että sain haastateltavilta kokemuksia ja tietoa myös yhteisön negatiivisista puolista. Oma alkuoletukseni oli mielestäni liian positiivinen ja tästä poikkeava tieto toi uudenlaisen, todella varteenotettavan näkökulman aineistooni. Seuraava kokemus tutkimuspäiväkirjaan kirjattuna 13.12.2006:

”Haastattelu sujui leppoisasti, oikeastaan ilkkurisesti. Nimittäin haastateltava [mies] koetteli kepillä jäätä ja puhui hävyttömiä – tähän olin varautunut. Menettely ei ollut mitenkään loukkaavaa, mutta yritin silti pitää pienen etäisyyden. Oikeastaan minua huvitti. Toisaalta haistoin juttujen taustalta seuran puutetta, joten päätin antaa aikani hänen käyttöönsä. Turisimme haastattelun lomassa paljon muutakin kuin vain haastattelun kysymyksiin liittyviä asioita. Miehen puheesta paistoi jonkinlainen katkeruus.... hänen mielipiteensä palvelutalosta olivat poikkeuksellisen kielteisiä.”

Toinen asia, johon heräsin haastattelujen aikana oli se, miten itse vaikutin tutkimuksen kohteena olevaan asiaan eli yhteisöllisyyteen talossa. Aukkaat tuskin olivat kysymiäni asioita keskenään pohtineet, mutta nyt ne saattoivat nousta keskusteluun. Enhän tiennyt sitäkään, kuinka liikuskeluni talossa vaikutti sen elämään yleensä, vaikka teinkin haastattelut asukkaiden kodeissa. Minun kuitenkin nähtiin tulevan ja menevän ja ainakin ne, jotka olin jo haastatellut, tiesivät millä asialla liikuin.

Yhdessä haastattelussa jouduin tilanteeseen, jossa sovitusti haastateltavan luokse mennessä paikalla oli myös naapuri. Ote tutkimuspäiväkirjastani (asukashaastattelu 5):

”Toinen haastattelu samalla viikolla. Olin tässäkin tapauksessa lähettänyt haastateltavalle taustatietoa kirjeessä sen jälkeen kun olin ensin keskustellut palvelutalon johtajan kanssa menettelystä ja soittanut haastateltavalle. Kaikki tämä siksi, että henkilö on huonomuistinen ja hieman epäluuloinen. Niinpä minulla oli paikalle mennessä pieni epäily, ettei hän muista sovittua tapaamista – missä osuin oikeaan. Haastateltava oli kyllä kotosalla, mutta hänellä oli vieras. Hetken mietin, mitä tehdä. Mutta koska haastateltavalla ei itsellään ollut mitään ulkopuolisen läsnäoloa vastaan, teimme haastattelun. Päättelin nopeasti mielessäni, että käsiteltävät asiat eivät varmaankaan ole sellaisia, että niiden käsittelystä toisten kuullen aiheutuisi haastateltavalle haittaa.”

Kyseisessä haastattelussa naapuri ei osallistunut keskusteluunne, ja olen jälkepäin harmitellut, miksi en hyödyntänyt tilannetta. Olisin aivan hyvin voinut haastatella molemmat paikalla olleet, jolloin olisin saanut kuvan naapurusten keskinäisestä arkielämästä. Haastattelun kolmas pyörä ei tässä tapauksessa olisi ollut haitaksi, päinvastoin (Lumme-Sandt 2005, 131, 133).

Ongelmallinen litteroinnin ja käsittelyn kannalta oli myös pariskunnan haastattelu, missä mies vaikean sairauden takia ei pystynyt paljoakaan osallistumaan keskusteluun. Tätä haastattelua litteroidessani jouduin olemaan erityisen tarkka muun vuorovaikutuksen merkitysten kanssa, jotta sain miehen osuuden ja reagoinnin vastauksissa esille.

Henkilökunnan ryhmähaastatteluihin olisin toivonut enemmän osallistujia, mutta koska osallistuminen oli vapaaehtoista, osanotto jäi vähäiseksi. Ajankohtien järjestämisessä olin tässäkin joustava, mutta siitä huolimatta toinen haastattelu jouduttiin yhteensattumien vuoksi sopimaan uudelleen. Tämä saattoi verottaa osallistujajoukkoa. Kun palvelutalo elää asukkaiden arkea, saattaa yllättäviä esteitä tulla kuten tämän haastattelun kohdalla kävi. Aineiston keruun suhteen haastattelut kuitenkin onnistuivat ja niihin osallistuneet varmasti edustivat asiantuntemusta tutkimuskohteestani. Heti litterointivaiheessa ymmärsin, että saisin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Edellä kuvattujen tilanteiden mukaista hienosäätöä olisin voinut tehdä, mutta tulosten kannalta en usko mitään oleellista menetetyt.

5.8 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi

Haastattelujen jälkeen koossa oli kaikkiaan 40 sivua litteroitua tekstiä. Aineisto piti nyt järjestää jotenkin systemaattiseen muotoon, jotta sitä voi tutkimuksellisesti käsitellä ja päädyin sisällönanalyysiin; sitä oli käytetty useissa vastaavanlaisissa tutkimuksissa (esim. Nummela 2005). Jouduin kuitenkin pohtimaan joissain kohdin myös diskursiianalyttistä lähestymistä, mutta totesin, että se ei sovellu oman tutkimukseeni. En etsi kielen merkityksiä, vaan puhtaasti selkeää aineiston järjestämistapaa, jotta voin analysoida aineiston suhteessa tutkimuskysymyksiin (Tuomi & Sarajarvi 2004, 110).

Analyysillä luodaan aineistoon selkeyttä ja tuotetaan uutta tietoa tutkittavasta aiheesta. Sisällönanalyysi voidaan kuvata menettelyksi, jossa analysoidaan dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4; Tuomi & Sarajärvi 2004, 105). Sisällönanalyysillä järjestellään aineisto johtopäätösten tekoa varten, jotta tutkittava ilmiö voidaan kuvata tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Se on siis dokumenttien sisällön sanallinen kuvaus. Sisällönanalyysi ja sisällön erittely voivat myös limittyä toisiinsa; aineistosta voidaan saada sekä sisällöllisiä että määrällisiä tuloksia (kts. Tuomi & Sarajärvi 2004, 107–108; Eskola & Suoranta 2005, 137.)

Sisällön analyysin ja sisällön erittelyn käsitteiden rinnakkainen tarkastelu on tarpeen, sillä kuten Tuomi ja Sarajärvi (mt. 107) toteavat, sisällönanalyysistä puhutaan käsitteenä usein tarkoittaen kumpaakin. Tämä lienee ymmärrettävää, jos aineisto on sellainen, että sitä voidaan lähestyä kummastakin suunnasta, sekä sisällön sanallisesta että määrällisestä kuvauksesta. Oman tutkimukseni aineistoanalyysi tuotti näitä molempia ja käytänkin määrällistä kuvausta apuna joissakin tulosten tulkinnan kohdissa.

Sisällönanalyysi soveltuu erityisesti kommunikaation tutkimukseen eli kommunikaatiossa syntyneiden dokumenttien ja yleensä strukturoimattoman aineiston analysointiin (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4). Analyysin lopputuloksena tuotetaan tutkittavaa ilmiötä kuvaavia kategorioita, jäsentynyttä kuvaa tutkittavasta ilmiöstä. Aineisto ikään kuin järjestetään uuteen järjestykseen aineistolähtöisesti (induktiivisesti) tai teorialähtöisesti (deduktiivisesti). Oman aineistoni sisällönanalyysi oli induktiivinen, missä aineisto tuotti luokitukset. Sain sisällönanalyysistä raaka-ainetta teoreettista pohdintaa varten. (Grönfors 1982, 161; Eskola 2001, 143–145.)

Tutkija tekee analyysin suhteen useita oleellisia ratkaisuja, jotka vaikuttavat saatuihin tutkimustuloksiin. Ensimmäinen lienee analyysiyksikön valinta; haetaanko analyysissä sanaa, sanayhdistelmää vai asiaa ilmaisevaa lausetta, jolla analyysissä operoidaan. Ratkaistakseni omassa aineistossani tämän luin haastattelujen litteroinnit läpi pariin - kolmeen kertaan. Etsin niistä haastatteluteemojen sisälle meneviä ja niiden lisäksi esille nousevia uusia teemoja tai asioita ilmaisevia lauseita; yksittäiset sanat eivät riittäisi antamaan etsimääni tietoa. Merkitsin lauseet eri väreillä.

Apuna tässä työvaiheessa oli teoreettinen tieto eli yhteisön ja yhteisöllisyyden sekä sosiaalisen tuen käsitteet. Näiden käsittevälineiden avulla lähestyin aineistoa. Ryhdyin etsimään aineistosta (lauseista) pelkistettyjä ilmauksia ja tätä etsintää ohjasivat edellisessä vaiheessa litteroinneista löytämäni aihealueet ja sekä teoriasta löytyneet teemat. Tällä tavoin deduktiivinen, teorialähtöinen analyysitapa kulki rinnan induktiivisen, aineistolähtöisen analyysin kanssa (vrt. Nummela 2005, 55). Analyysi ei ollut siis pelkkää uuden, koskemattoman tiedon hakemista, vaan teoria leimasi sitä.

Aineistosta eteen tulleet asiat herättivät kysymyksiä, oletuksia ja pakottivat miettimään jo johtopäätöksiä, vaikka välistä puuttui prosessi, millä johtopäätökseen päädyin. Laadulliselle tutkimukselle ominaiseen tapaan aineiston keruu ja analysointi limittyivät yhteen, kun tutkimuskysymykset alkoivat elää aineistossa (Grönfors 1982, 145; Hirsjärvi ym. 2001, 208–209; Silverman 2001, 121). Valitsemani litterointitavan jälkeen minun ei tarvinnut huolehtia piilevien viestien analysoinnista, sillä olin jo litterointivaiheessa ratkaissut niiden käsittelyn.

Toinen oleellinen analyysiä koskeva kysymys on aineiston pelkistäminen. Tutkijan on esitettävä aineistolle tutkimustehtävän/-kysymyksen perusteella kysymyksiä, joiden tulisi pelkistää tutkimustehtävään sisältyviä asioita. Näin tutkimustehtävä/-kysymys saadaan käsiteltävään muotoon ja tutkimusaineisto voidaan edelleen ryhmitellä kategori-
oiksi.

Palasin tässä kohdin tutkimuskysymykseen, jonka pilkoin alakysymyksiksi. Näitä kysymyksiä aineistolta kysymällä pelkistin sen lause lauseelta. Pelkistyksiä syntyi kaikkiaan 35 sivua eli aineisto ei paljoakaan supistunut. Syynä tähän pidän sitä, että monet lauseet voitiin pelkistää tarkoittamaan useampaa asiaa. Esimerkiksi lause ”... *vaan ei minusta ole hyvä olla...aika käy pitkäksi*” tarkoitti mielestäni pelkistettynä kahta asiaa: yhteisöllisyyden kokemus liittyy toimintaan JA yhteisöllisyyden kokemus on kielteinen. Näin ollen pelkistys päättyi kahteen eri luokkaan ja sitä käsiteltiin näissä luokissa eri asioina.

Kun olin saanut pelkistettyä kaikki haastattelujen lauseet, luin pelkistykset kerralla pariin kertaan läpi. Tässä vaiheessa tarkensin joitakin pelkistyksiä; tarpeen mukaan kävin tarkistamassa haastattelun litteroinnista asiayhteyden ja jopa alkuperäisen nauhoituksen, jotta olin varma asian sisällöstä. Seuraavaksi listasin pelkistykset.

Tein ilmaisujen pelkistyksen kahdessa erässä asukasaineistolle. Tämä saattoi jonkin verran vaikuttaa pelkistykseen, sillä en ollut tarkkaan kirjannut itselleni ohjetta pelkistysvaihetta varten. Siksi jouduin useaan otteeseen palaamaan haastattelujen litterointeihin, jos olin epävarma asian yhteydestä. Henkilökunnan haastattelut sen sijaan pelkistin kerralla kaikki kolme, ja toisella kierroksella kiinnitin huomiota lisäksi keskustelun kulkuun ja haastatteluihin sisältyvään vuorovaikutukseen.

Kun olin saanut koottua kaikkien pelkistettyjen ilmausten listat sekä asukkaiden että henkilökunnan aineistosta, tarkastelin niitä rinnakkain ja etsin eroja ja yhtäläisyyksiä. Aineistosta alkoi hahmottua tiettyjä alakategorioita ja ryhdyin kokoamaan ilmaisia niiden alle. Aika ajoin palasin vieläkin alkuperäisiin ilmaisuihin; pelkistetyt ilmaiset olivat paikoin niin ”neutraaleja” ettei niiden sisältöä hahmottanut. Siksi tarkistin asian ja asiayhteyden alkuperäisilmaisusta.

Kategorisoinnin jälkeen kävin luokkien sisällöt läpi ja vielä tässä vaiheessa vaihdoin joitakin ilmaisia toiseen luokkaan, joka kuvasi ilmaisua paremmin. Kun kaikki pelkistetyt ilmaukset oli sijoitettu jonkin luokan alle ja olin mielestäni luokitukseen tyytyväinen, kävin luokat läpi ja poistin sieltä täysin samat tai samaa tarkoittavat ilmaiset. Luokkiin jäi tämän jälkeen kutakin asiaa edustamaan yksi ilmaisu. Ennen karsimista kirjasin ylös kunkin asian ilmaisujen määrät eri aineistoissa; määrällisellä tiedolla pystyisin tekemään päätelmiä aineistojen eroista ja yhtäläisyyksistä. Ilmaisujen määrät on koottu liitteeseen 5.

Tässä vaiheessa jouduin taas paikkaamaan työtäni. Kokemattomana tutkijana olin aloittanut luokittelun niiden luokkien muodostamisesta, mitkä tuntuivat selkeimmiltä. Etenin aineistossa yksityisestä yleiseen päin eli luokittelin ensin yhteisötekijöiden sisällä olevat tekijät.

Kun olin analysoinut koko aineiston ja päätynyt yhteisön ja yhteisöllisyyden tekijöihin, huomasin että jo luokittelemani tekijät olivat näiden sisällä. Näin jotkut luokitukset piti vielä avata ja tehdä uudestaan nyt näkökulmana yleisestä yksityiseen päin. Näin sain esille alakategorioiden ja yhdistävien kategorioiden väliset yhteydet ja aineiston kokonaisuus hahmottui vihdoinkin. Olin siis tehnyt analyysin ensi vaiheessa väärin päin. Havaittiin myös, että aineisto oli tuottanut uutta; kaikki luokitukset eivät noudattaneet deduktion linjaa, vaan syntyikin uusia luokkia ja teemoja. Näin induktion ja deduktion vuoropuhelu aineistossani tuotti uutta tietoa aikaisemman pohjalle.

Sisällönanalyysin kriittisimpänä kohtana voidaan pitää onnistumista aineiston pelkistämässä. Kun aineistolla haetaan ja pyritään perustelevaan jotain uutta tietoa, on tutkijan pystyttävä osoittamaan yhteys tulosten ja aineiston välillä. Tämä tapahtuu analyysin useiden eri vaiheiden kautta. Pelkistämistä ohjaa itse tutkimustehtävä. Kun analyysissä ollaan riittävän yleisellä tasolla, pitäisi siitä olla käsitteellistettynä luokkia tai näistä johdettuja malleja, käsitejärjestelmiä ja kategorioita. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 10; Tuomi & Sarajärvi 2004, 114–115).

Omassa tutkimuksessani tämä voisi tarkoittaa esim. yhteisöllisyyden tekijöitä. Onnistuinko tekemään pelkistykset oikein? Entä luokittelut? Olivatko ne riittävän pitkälle meneviä, jotta löysin niistä etsimääni uutta tietoa? Ainakin analyysin tekemiseen itselle kirjoitetut selkeät toimintatavat olisivat auttaneet tässä.

Varsinaisen luokittelutyön uskon onnistuneen, kun ensin olin yrityksen ja erehdyksen kautta sen ymmärtänyt. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti luokitukset nousivat aineistosta. Niissä oli paljon aidosti uutta, jota en ollut osannut odottaa. Lisäksi aineisto tuotti luokkien välisiä yhteyksiä, jotka mielenkiintoisella tavalla kuvaavat tutkimuskysymysten sisältämän ilmiön moniulotteisuutta. Sain kaikkiaan 7 alakategoriaa ja kaksi yhdistävää kategoriaa, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiä. Luvussa 6 kuvaan tutkimukseni tulokset näiden kategorioiden mukaisesti.

5.9 Tutkimusetiikasta

Tutkimukseni eettisyyttä on tarpeen arvioida kahdesta näkökulmasta. Ensimmäinen on aineiston keruun eettisyys siksi, että tutkimuksen kohteena ovat ominaisuuksiltaan erityiset henkilöt. Toinen on oma tutkijan positiostani lähtevä vastuu vanhuustutkijana. Elämän ääripäihin kuuluvien ryhmien tutkimisessa tutkijalla katsotaan olevan painava vastuu, sillä tutkittavat ovat muista eli tutkimustilanteessa tutkijasta riippuvaisia (Nikander & Zechner 2006, 515).

Tutkittavien kohtelu tapahtui mielestäni tutkittavia kunnioittaen. Pysin siihen, että tutkimuksesta leviää tietoa paitsi yksittäisille asukkaille ja erityisesti tutkimukseen mukaan valittaville, myös koko yhteisölle. Tutkimukseni ei saanut olla mitään salatiedettä, sillä sen tarkoitus oli palvella yhteisöä. Toteuttamalla haastateltavien valinnan ja tiedon keruun tieteellisyyden periaatteita noudattaen uskoin tämän tapahtuneen.

Sovelsin haastateltavien kohtelussa sosiaalityön eettisiä periaatteita. Arkaluonteisia tietoja käsitellessäni yritin sosiaalityössä oppimallani tavalla, kulloistakin tilannearviota ja maalaisjärkeä soveltaen ratkaista kunkin tutkittavan kohdalla eteen tulleet erityiskysymykset (vrt. Kuula 2006, 88–95). Tosin näihin törmäsin aineiston keruun aikana hyvin vähän. Haastateltavien anonymiteetin pystyin mielestäni säilyttämään läpi aineiston. Tutkimuskohteen eli palvelutalon tunnistettavuuden yritin häivyttää, sillä mielestäni se oli yhteydessä yksittäisen asukkaan tunnistettavuuteen. Kun oli kyseessä paikkakunnalla tunnettu instituutio, olisi ollut selvää, että joku kiinnostunut olisi pystynyt taustatietojen avulla henkilöimään ainakin jotkut haastatelluista asukkaista.

Pysin tutkittavien itsemääräämisoikeuden toteutumiseen enkä missään vaiheessa painostanut heitä osallistujiksi. Annoin haastattelutilanteissa mahdollisuuksien mukaan haastateltavan olla etusijalla. (Vakimo 2001, 52.) Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pohdin pitkään sitä, kuinka vanhuksia tutkittavina tulee lähestyä ja kuinka heitä haastatella. Heille tutkimuksen tekeminen ja siinä mukana oleminen voi olla hyvinkin vierasta. Nyt haastattelut tehtyäni voin sanoa, että ennakkokäsitykseni oli väärä.

Haastattelemani vanhukset suhtautuivat tutkimustilanteeseen hyvin luontevasti ja alun arastelun ja tutustumisen jälkeen useimmat unohtivat, että tein tutkimushaastattelua. Ehkäpä itselläni olikin tässä suhteessa eniten oppimista. Haastattelutapahtuma oli ensisijaisesti tavallinen vuorovaikutustilanne, jolla oli harmaata arkea piristävä vaikutus. Se ei millään alistanut haastateltaviani.

Suostumus tutkimukseen kanavoitui organisaation eli haastateltavalle tutun palvelutalon henkilökunnan kautta. Tämä vaikuttaa jälkeempään arvioituna oikealta ratkaisulta. ”Vangittujen tutkimuskohteiden” (Nikander & Zechner 2006, 520) ollessa kyseessä palvelutalon johtajan portinvartijan rooli oli myös merkittävä. Kun asioin ensin palvelutalon kautta enkä heti suoraan asukkaan kanssa, läpäisin ensimmäisen luottamukselle välttämättömän seulan. Se oli tutkimuksen onnistumisenkin kannalta ratkaisevaa.

Haastateltavien informointiin kiinnitin erityistä huomiota. Pyrin varmistamaan sen, että haastateltavat todella ymmärsivät mihin ryhtyivät. Haastattelujen loppuvaiheessa tuli toisinaan tunne, että olin antanut liikaakin taustatietoa; se jäykisti ja saattoi jopa hämätä haastateltavaa. (Nikander & Zechner 2006, 519; Kuula 2006, 101.) Tiedon jakamisen periaatteen aion viedä loppuun niin, että käyn kertomassa tutkimukseni tuloksista palvelutalon asukkaille.

Eniten eettistä pohdintaa aiheuttanut kysymys tutkimuksen toteuttamisessa oli haastateltavien valinta heidän toimintakykynsä perusteella. Vanhuus itsessään ei heikennä osallistumiskykyä tämäntapaiseen tutkimukseen kuin vasta jonkin sairauden kuten dementian kautta. Mitä huonomuistiset tai sairaat haastateltavat olisivat voineet antaa tutkimukselle? Tuloksiin niillä tuskin olisi ollut oleellista vaikutusta, mutta asukkaiden tasavertainen kohtelu suhteessa haastattelumahdollisuuteen olisi toteutunut paremmin. Nyt tekemässäni valintatavassa toimintakyvystä tuli yksilön poissulkeva ominaisuus sen sijaan, että asukkaiden toimintakyky olisikin ollut yhteisön ominaisuus. Tällöin myös heikkokuntoisilla olisi ollut merkitystä yhteisökokemuksissa.

Tutkimusaihe, - kohde ja - tehtävä olivat sellaiset, että tutkijana minulla on niistä vastuu vanhuuden yhteiskunnallisen kuvan luojana. Minkälaisesta vanhuudesta tutkija yleensä saa kirjoittaa - onko hänen käsityksensä vanhuudesta ihannoiva vai kurjuuden käsitys? Omalla käsityksellään tutkija voi johdatella julkista mielipidettä haluamaansa suuntaa. Tutkijoiden harteille kasautuu myös vastuuta siitä, minkälaisella äänellä vanhuutta kuvataan. Tämä vastuu korostuu, kun vanhuuden tutkijat poikkeuksetta tutkivat elämänvaihetta, jota itse eivät ole kokeneet. (Vakimo 2001, 53–54.)

Pyrin kuvaamaan omassa tutkimuksessani vanhuuden niin neutraalisti kuin se tutkimani ilmiöiden kautta oli mahdollista. Realiteeteille en voinut mitään. Käyttämäni vanhus-käsite muodostui sellaiseksi kuin tutkimuksen kohteena olevan palvelutalon asukkaat sen rakensivat haastattelujen kautta. Mielestäni oli perusteltua käyttää heistä vanhus-termiä. Itsekään haastateltavani eivät sitä kaihtaneet, koska tunsivat oman elämänvaiheensa ja siihen kuuluvat piirteet. Näin ollen en pyrkinyt käsittein antamaan tutkimuskohteeni vanhuudesta myönteisempää jos en kielteisempääkään kuvaa kuin mikä oli totta.

Oma käsitykseni yhteisön piirteistä muuttui haastattelujen myötä. Erityisesti se laajeni sen suhteen, että myös negatiivisilla tekijöillä on yhteisöä rakentava ja kiinteyttävä merkitys. Tutkimusprosessi tuotti ainakin tutkijalle realistisemmän kuvan kuin mikä käsitys oli tutkimukseen ryhtyessä.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

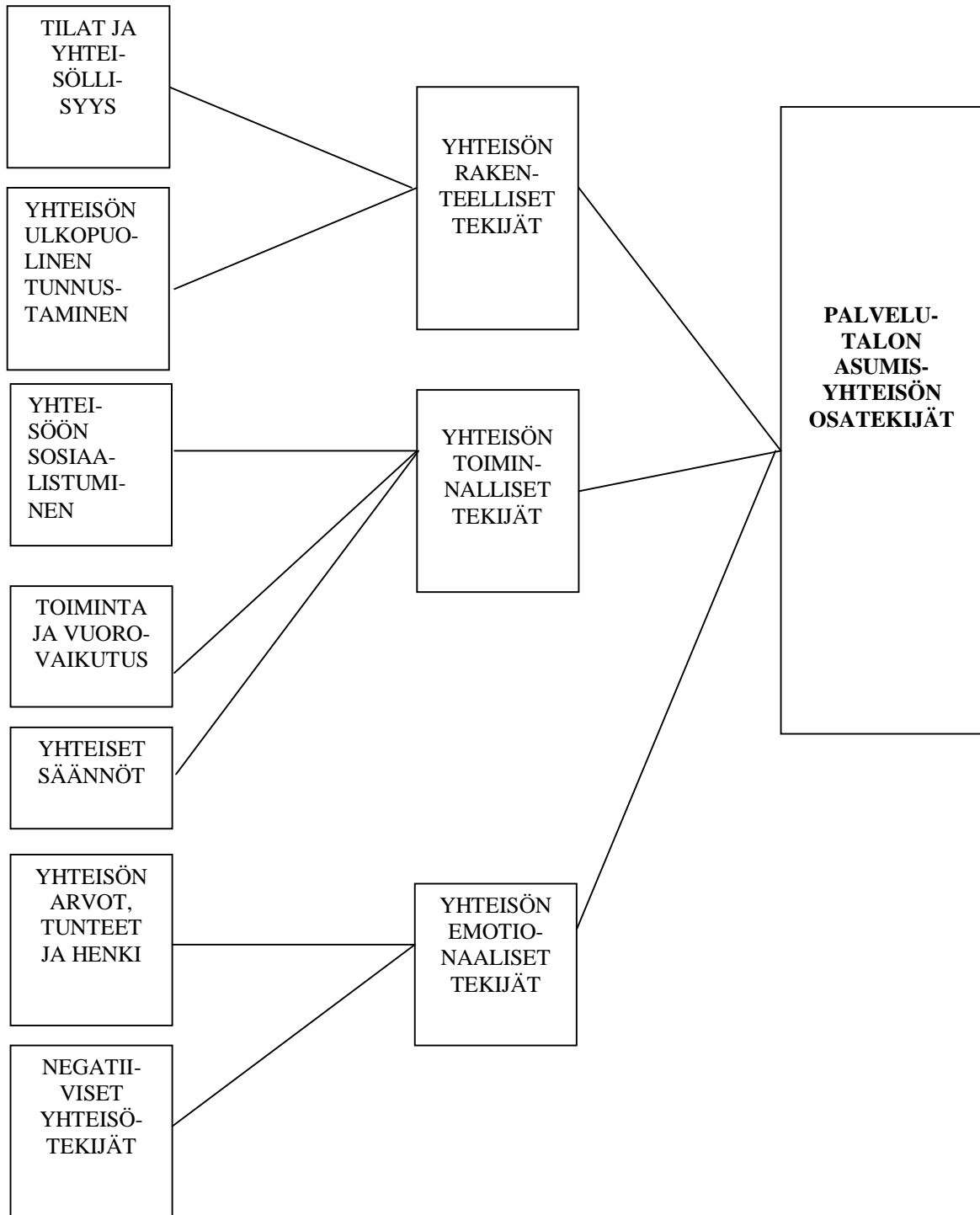
Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni tulokset. Tutkimusaineistoja eli asukkaiden ja henkilökunnan haastatteluja kuljetan rinnakkain niitä vertailemalla ja eroihin ja yhtäläisyyksiin paneutumalla silloin, kun ne mielestäni edellyttävät tarkempaa analysointia. Aineistosta otetut lainaukset on merkitty niin, että asukkaiden haastatteluissa As+numero tarkoittaa asukasta ja haastattelun järjestysnumeroa, ja He+numero henkilökunnan haastatteluihin osallistuneen henkilön järjestysnumeroa. Henkilökunnan haastattelut käsittelen yhtenä aineistokokonaisuutena, en yksittäisten haastatteluihin osallistuneiden vastauksina.

Tuloksia käsittelevän luvun rakenne muodostuu aineiston analyysin tuottamista kokonaisuuksista. Näitä ovat palvelutalon yhteisön muodostavat tekijät (yhteisötekijät), joista erikseen tarkasteltavaksi otan tilat ja niiden merkityksen, toiminnan yhteisön rakentajana, yhteisön henkisen ilmapiirin, yhteisöllisyyden määrittelyn sekä henkilökunnan käsitteen yhteisöstä. Palvelutalossa vaikuttavan sosiaalisen tuen käsittelen omana kokonaisuutenaan, sillä se muodostuu yhteisötekijöiden varaan.

6.1. Yhteisötekijät

Palvelutalon asumisyhteisön tekijöitä koskeva aineisto sisälsi paljon ilmaisuja – kaikkiaan 358 yhteisöä tai yhteisöllisyyttä koskevaa - ja siksi jouduin tiivistämään tietoa niin, että esittelen vain oleellisimmat ja tutkimuskysymysten kannalta tärkeimmät ja yleisimmät analyysin antamat tulokset. En siis käsittele kaikkia tekijöitä yksityiskohtaisesti. Tulosten tulkinnasta tekee haasteellista myös se, että tekijöitä voidaan tarkastella sekä yhteisön osatekijöinä että yhteisöllisyyden eli yhteisön ominaisuuksien osatekijöinä. Yhteisö ja yhteisöllisyys voivat siis tarkoittaa samaa asiaa.

Ilmaistujen luokittelu alakategorioiksi tuotti kolme luokkaa. Luokitukset on koottu kuvioon 7. Nimesin luokat yhteisön rakenteellisiksi tekijöiksi, yhteisön toiminnallisiksi tekijöiksi sekä yhteisön emotionaalisisiksi tekijöiksi.

KUVIO 7. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön osatekijät

6.1.1 Yhteisön rakenteelliset tekijät

Rakenteelliset tekijät käsittävät palvelutalon yhteiset tilat ja yhteisön ulkopuolelta tapahtuvan yhteisön tunnustamisen. Yhteisön rakenteellisten tekijöiden merkitys oli erityisen huomattava henkilökunnan haastatteluaineistossa. Haastateltavat katsoivat rakennettujen tilojen mahdollistavan toiminnan ja eritasoisen vuorovaikutuksen palvelutaloyhteisössä. Tilojen merkitystä korosti erityisesti henkilökunta. Talon sijainti kyläyhteisössä turvaa yhteyden ulkomaailmaan, jolloin asukkaat eivät eristäydy vain palvelutalon seinien sisäpuolelle. Toiminnallisen ulottuvuutensa kautta tiloilla on oleellinen merkitys talon yhteisöllisyyden syntymisessä. Käsittelen tilojen merkitystä syvemmin vielä luvussa 6.3, koska tiloihin sisältyy yhteisöllisyyden kannalta tärkeitä näkökulmia.

Palvelutalon yhteisön tunnustamisella ulkoapäin tarkoitan sitä, kuinka hyvin yhteisö yhteisöksi tarkoituksensa ja jäsentensä kautta tunnustetaan ja miten se näkyy paikallisesti. Tällä ei ollut kovin suurta merkitystä aineistossa. Kuitenkin siitä mainitsivat sekä asukkaat että henkilökunta. Tunnustaminen ilmiönä sisälsi sekä jo asukkaiksi tulleiden käsityksiä ennen palvelutaloasumista, heiltä välittyneitä kokemuksia taloon asukkaaksi haluaville, yhteisön ulkopuolisten toimijoiden (omaiset, yhteistyötahot, viranomaiset) suhtautumista palvelutaloon sekä johtajan kokemuksia talon yhteisenä edustajana.

Tutkimallani palvelutalolla on yleisesti hyvä maine sekä asukkaaksi haluavien että yhteistyötahojen piirissä. Sen tehtävä ja tarkoitus tunnustetaan. Palvelutalon suhde ympäristöönsä on avoin ja aktiivinen, mikä edistää sen tarkoituksen näkyvyyttä. Tätä auttavat asuinyhteisöstä joko tarkoituksellisesti tai vakiintuneen käytännön seurauksena nousseet avainhenkilöt. He edustavat asukkaita erilaisissa virallisissa tilaisuuksissa niin talon omissa virallisemmissa tapahtumissa tai talon ulkopuolelle. Johtajan rooli on luonnollisesti tehtävänsä puolesta edustaa talon toimintaa ja hän on myös koordinoiva lenkki epävirallisen asuinyhteisön ja institutionaalisen palvelutalon välillä.

6.1.2 Yhteisön toiminnalliset tekijät

Yhteisön toiminnallisiin tekijöihin sisällytin yhteisöön sosiaalistumisen, yhteisössä tapahtuvan toiminnan sekä yhteiset säännöt. Tähän luokkaan kuuluvia ilmaisuja oli aineistossa kaikkein eniten ja huomattavaa on, että niitä esiintyi lähes yhtä paljon sekä asukkaiden että henkilökunnan aineistoissa. Sosiaalistumisella tarkoitan tässä tapaa ja vaihetta, jossa uusi jäsen tulee yhteisöön. Ilmiö nousi aineistosta, en ollut sitä osannut ennakoida haastatteluteemoja rakentaessani. Asiaa kuvasivat sekä asukkaat että henkilökunta, joskin näkökulma oli erilainen.

Yhteisöön sosiaalistuminen

Asukkaat kuvasivat sosiaalistumista vertaiskokijan tapaan - miten he olivat yrittäneet uutta asukasta opastaa - tai omien kokemustensa kautta. He puhuivat "yhteisöön liittymisestä". Ilmaisusta voi aistia tunnetekijän; yhteisöön tultua oli päästävä sen sisäiseen maailmaan kiinni. Yhteisön jäseneksi tuloa olivat edistäneet tuttu paikka ja entuudestaan tutut asukkaat sekä oma toiminta; yhteisöön sopeutuminen onnistui, jos itse näki vaivaan sen eteen.

"minä oon maalaisoloissa ja omakotitalossa ollu koko ikäni, että tämä on vähän uutta minulle... mutta minä oon semmonen että minä mukkaivun monenlaisiin oloihin... minä oon jo muuttana (useasti) tämä kävi hyvästi tämäkin muutto (tähän asuntoon)" (As5).

Taloon muuttamisen taustalla oli eri ihmisillä erilaisia tapahtumaketjuja ja niiden vaikutus näkyi talon yhteisöön sopeutumisessa. Jos asukkaan elämäntilanne oli ollut sellainen, että hän toivoi pääsevänsä palveluasuntoon, myös vapaaehtoisuuden, vaihtoehdon mahdollisuuden ja positiivisen suhtautumisen sekä sitä kautta palvelutaloon sopeutumisen prosessi oli tunnistettavissa.

"Ajattelin, että no, voihan minä anoa sitä jos minä pääsisin....ja jos minä tästä huonon, sitten asiat menee huonommaksi. ...Sitten minä rupesin jo pelkäämään, etten pääsiskään...."(As3).

Toisella haastateltavalla palveluasuntoon hakeutuminen ei ollut aivan vapaaehtoista ja siihen liittyi kokemuksena hienoista vastustusta, kuten käy ilmi seuraavasta, hieman sarkastisesta kommentista:

”Muutin olosuhteiden pakosta: sanovat, että tuota...oo tyytyväinen kun oot päässy tähän aatuuteen - eikä paljon ole ollut moittimista.”(As2).

Palvelutaloon siirtymisen kokemus on voinut olla myös hyvin negatiivinen ja se välittyi haastateltavan myöhemmissä vastauksissa:

”Äkillään se [arkielämä] muuttuu kun täällä ei pysty mittään tekemään...täällä harvoin näkkee immeistä..”(As4).

Henkilökunta puhui asukkaan "mukaan ottamisesta yhteisöön". Ilmaisusta kuvastuu tietynasteinen ulkopuolisuus; henkilökunta näkee asian hallinnollisena kysymyksenä. Sen voi tulkita myös mekaaniseksi mukaan ottamiseksi; asukkaalle neuvotaan yhteisön tekniset toimintatavat. Asukas on tässä tulkinnassa ensisijaisesti asiakas, jonka pitää pystyä käyttämään ostamaansa palvelua. Henkilökunta käytti myös sosiaalistaminen-termiä, mikä hieman lievensi edellistä ilmaisua; talon toimintojen kannalta on tärkeää saada uusi asukas sosiaalistettua taloon, jotta asukkaaksi tulo ei aiheuta suurempia hankaluuksia.

”ainakin näistä tapahtumista aina enemmän heille [uusille asukkaille] tulee kerrottua ja kun eiväthän he tiää aluks...ja sitten käydään hakemassa, ettei tarvii yksin mennä sinne. Et se on semmonen turva.” (He1).

”Alussa mies aina...kun tulivat pyytämään niihin tilaisuuksiin,... niin mies aina alkuun sanoi, että mäne sinä, mäne sinä, niin minä sanoin, että myö on sen takia just tähän taloon pyritty että [että osallistutaan yhdessä]” (As6).

Sekä asukkaiden että henkilökunnan kokemuksissa yhteisöön sosiaalistuminen näyttäytyi tärkeänä vaiheena asukkaan myöhemmän yhteisön jäsenyyden kannalta. Mikäli yhteisöön liittyminen oli onnistunut, ennusti se sopeutumista ja positiivista uraa yhteisön jäsenenä.

Jos yhteisöön tulossa oli jotakin negatiivista tai vastahakoista, yhteisöön sopeutuminen vei aikaa tai asukas jäi kokonaan yhteisön ulkopuolelle. Tämä ilmiö vaatisi kuitenkin tarkempaa tutkimista, jotta havainnosta voisi päätellä jotain yleisempää tässä tai muissa vastaavissa asumisyhteisöissä.

Toiminta ja vuorovaikutus yhteisössä

Tärkein toiminnallisten tekijöiden alaluokka oli toiminta ja vuorovaikutus - kaikki, mitä talon asuinyhteisön kesken tehdään ja minkä kautta ollaan tekemisissä muiden asukkaiden kanssa. Käsittelin luokkaa yhtenä toiminta-nimisenä kokonaisuutena. Siihen sisältyivät kaikki ilmaisut, joissa vuorovaikutus liittyi toimintaan tai toiminta oli yhdistetty vuorovaikutukseen. Kategorian sisällä tarkastelin vielä erikseen pelkkiä toiminta-ilmaisuja, siis niitä, joissa mainittiin sana "toiminta" jotenkin. Katsoin tämä tarpeelliseksi, koska toiminnan monitahoinen luonne nousi aineistosta vahvasti esille yhteisöllisyyttä aikaan saavana. Toiminta-tekijöitä tarkastelen lähemmin luvussa 6.4.

Asukkaiden aineistosta voi päätellä, että heidän kokemustensa mukaan toiminta luo yhteisöllisyyttä eli yhteisön ilmapiiriä. Toiminnan kautta tapahtuu suurin osa uusien asukkaiden liittämistä yhteisöön. Toiminta mahdollistaa osallisuuden kokemuksen, koska siihen jokainen voi osallistua oman kykynsä ja kiinnostuksensa mukaan; toiminta ei rajaa ketään ulos ellei asukas itse sitä tee. Osallisuus ja yhteisen toiminnan suunnittelu edistää näin yhteisöllisyyttä.

”no kyllä aina siinä torstaipalaverissa [säännöllistä vuorovaikutusta asukkaiden kesken], jos tulloovat - ei sinne kaikki tule. Myö jo aika höperöks männään täällä.” (As1).

Toiminnan ja vuorovaikutuksen välillä voi havaita vallitsevan tietynlaisen intiimisyyden aste-eron. Toimintaan voi kuka tahansa yhteisön jäsen osallistua varsin persoonattomasti ilman olemassa olevia sitoumuksia muiden palvelutalon asukkaiden kesken. Toiminnan kautta tutustutaan toisiin ja tällöin voi syntyä läheisempiä, tunneperäisiäkin vuorovaikutussuhteita. Kun toimintaan osallistuminen kääntyy henkilökohtaisen vuorovaikutuksen suuntaan, alkaa osapuolten välille kehittyä luottamusta, joka vuorostaan lisää vuorovaikutusta. Tämä voi lisätä myös toimintaan osallistumista, koska tutut kannustavat toisiaan mukaan.

Läheisen vuorovaikutuksen seuraus on toisesta huolehtiminen, huolenpito, mitä termiä käytettiin useissa lauseissa. Huolenpito voi näkyä naapurusten välillä tai haluna nähdä vaivaa yhteisön asioista. Toiminta on siis eräänlainen portti yhteisöllisyyden sisäpiiriin, mutta ei riittävä ehto sen syntymiselle. Tarvitaan myös tunnetekijöitä.

Palvelutalon asukkaiden toimintakyvyllä on oleellinen merkitys yhteisön toiminnallisten tekijöiden toteutumisessa. Toimintakyvyn heikkeneminen näkyy asukkaiden hiipuvana osallistumisena, mikä taas vähentää vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Vastauksissa todettiin useaan otteeseen vuorovaikutuksen olevan liian vähäistä ja sitä toivottaisiin enemmän.

”Yhteisiä palaveria oli aikaisemmin paljon, mutta nyt on porukka männy niin huonoksi, ettei jakseta osallistua.... kun ne ei jaksa monetkaan lähtee... se on männy, ei ole niinkun ennen kun meillä oli vaikka mitä.” (As1).

Henkilökunta oli tämän tiedostanut, mutta keinot toimia tilanteen parantamiseksi ovat vähäiset. Palvelutalo on aikanaan perustettu palveluasunnoiksi varsin toimintakykyisille asukkaille ja nyt useammankin asukkaan fyysinen kunto edellyttäisi laitoshoidoa.

Henkilökunnan merkitys toiminnan ja vuorovaikutuksen moottorina tuli selkeästi esille asukkaiden vastauksissa, mutta henkilökunnalla itselläänkin oli käsitys siitä, miten paljon ja millä tavoin he talon toimintaa aktivoivat. Näin ollen henkilökunta on erityisen merkittävässä roolissa, kun toimintaa yritetään edistää tai pitää asukkaita toimintakykyisinä. Henkilökunta oli myös havainnut, että heidän oma, työyhteisöstä nouseva yhteisöllisyytensä edistää palvelutalon yhteistä yhteisöllisyyttä. Tämän voi tulkita niin, että oma yhteisöllisyyden kokemus on helppo välittää eteenpäin; oman kokemuksen kautta tietää, mitä se tarkoittaa.

Palvelutalon sisäiseen toimintaan liittyvät toiminnot verkostoissa, jotka ovat asukkaan omia ja syntyneet ennen palvelutaloon muuttamista. Palvelutalo on jonkinlainen kotipesä, mistä käsin asukas toimii tai minne omaiset tai muut tuttavat kuin palvelutalon toiset asukkaat tuovat oman vuorovaikutuksellisen panoksensa. Toiminta näissä verkostoissa palvelee asukkaan persoonallisia tarpeita, ovat hänen yksityisiään.

Näissä verkostoissa asukas saa olla oma entinen itsensä, jonka hän tuo asumisyhteisöön. Nämä verkostot olivat yleensä säilyneet palvelutaloon muuttamisen jälkeenkin, koska suurin osa asukkaista oli paikkakuntalaisia ja ehtinyt luoda omia toimivia verkostojaan. Vuorovaikutuksen luonne näissä verkostoissa oli kaikista intiimeintä, tunneperäisintä ja henkilökohtaisinta.

Vaikka toiminta koettiin niin palvelutalon asukkaiden kuin henkilökunnankin mielestä positiivisena ja yhteisön toiminnallisuutta edistävänä, tuli kummaltakin ryhmältä toisenkinlaisia havaintoja. Vuorovaikutus voi olla rasite, varsinkin kun siihen tässä yhteisössä on ohjattu ja asukkaiden odotetaan siihen osallistuvan. Vuorovaikutuksesta voi aiheutua sosiaalisuuden pakkoa tai se voi ohjata vuorovaikutukseen pienemmissä ryhmissä, jolloin syntyy kuppikuntia. Nämä taas hajottavat yhteisöllisyyden kokonaisuutta, vaikka saattavatkin palvella jonkin pienen ryhmän vuorovaikutuksen tarvetta. Yhteisön toiminnallisiin tekijöihin sisältyy siis myös negatiivisia puolia.

Yhteiset säännöt

Yhteisön toiminnallisiin tekijöihin kuuluvat palvelutalon yhteiset säännöt. Virallisesti esille kirjoitettuna näitä ei monia ole, mutta toiminnassa ja yhteisön muodostuessa niitä on kehittynyt. Olisin olettanut, että yhteisiä sääntöjä olisi aineistossa käsitelty enemmän kuin mitä tuloksista löysin.

Yhteisöstä oli löydettävissä sekä viralliset että epäviralliset säännöt. Pelisääntö-käsitettä käyttivät monet ja se kuvaakin hyvin sitä, että yhteinen toiminta oli pitkälti määritellyt käytössä olevat säännöt. Pelisääntöjä, tai oikeammin säännönmukaisuuksiksi vakiintuneita käytäntöjä (Durkheim 1952, 170), mainitsivat sekä asukkaat että henkilökunta. Yksi tällainen tapa oli sinuttelu; sen mainitsivat kaikki haastateltavat asemasta riippumatta. Pääosin käsitykset yhteisten sääntöjen olemassaolosta olivat myönteisiä. Niiden katsottiin antavan turvaa ja ne ohjaavat toimintaa yhteisössä. Säännöt oli yhdessä luotu ja niitä perusteltiin sillä, että yhteisöllisyys tarvitsee rajat.

”kyllähän on tavallaan...niinkun säännöt asumista varten... Jokaisella varmaan semmoisia kirjottamattomia sääntöjä. Miten ottaa toiset huomioon.” (As3).

”tuossa asukaskokouksessa niitä [pelisääntöjä] on useinkin esillä. Esim. vaatteiden puistelu parvekkeilta on kestopuheenaihe.... tämmöstä pientä. Ei ole taiettu mennä muuttamaan sääntöjä, mutta keskusteltu...otetaan esille ja puhutaan.” (He4).

Jos asukkaalla kuitenkin oli jo asumisyhteisöön tullessaan ollut kielteisiä yhteisökokeimuksia, koki hän toiminnan kontrolloinnin pelisääntöjen avulla negatiivisena myöhemminkin. Sääntöjä kontrolloivat ensi sijassa henkilökunta, mutta myös muut asukkaat. Varsinkin pitempään asuneet yhteisön jäsenet, jotka olivat olleet luomassa yhteisöä ja sen perustaa, kontrolloivat luonnostaan yhteisön toimintoja.

Henkilökunnan haastatteluissa todettiin, että yhteiset pelisäännöt ovat muutoksessa. Tämän ymmärsin tarkoittavan sitä, että asukkaiden heikentynyt toimintakyky asettaa vallitseville käytännöille haasteita, joita yhteisön kesken yritetään ratkoa. Haasteet koskevat sekä yhteisön sisäistä olemassaoloa että yhteisön suhdetta ulospäin. Muutoksen taas kokevat tarpeettomaksi ne, jotka halusivat toimia kuten ennenkin ja joilla ei ole toimintakyvyn haittoja.

Haastatteluissa todettiin myös yhteisön luonteeseen kuuluvan pelisääntöjen tarkistamisen aika ajoin, kun yhteisön jäsenet vaihtuvat. Yhteisön arvot luodaan näin yhteisessä vuorovaikutuksessa, niitä ei omaksuta valmiiksi annettuina. Tässä tapauksessa ne palvelevat yhdenmukaisuuden tavoitetta. Tähän yhteisöön kuuluvat toimivat samalla ennustettavissa olevalla tavalla ja ellei niin tapahdu, voidaan siihen legitimiä puuttua. Normistot toimivat samalla vuorovaikutuksen aktivoijina ja sitä kautta sosiaalisten suhteiden sisältöinä. Tämä taas edistää yhteishenkeä ja yhteisöllisyyttä. (Bauman 2002, 210; Etzioni 2000, 6; Hyypä 2002, 24–27.)

Yhteisön rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden väliltä löysin yhteyden. Yhteisön rakenteelliset tekijät luovat puitteet ja tekevät yhteisön olemassaolon mahdolliseksi. Yhteisön toiminnalliset tekijät synnyttävät näissä yhteisön rakenteellisten tekijöiden luomissa puitteissa yhteisöelämän sisällön eli yhteisöllisyyden ilmapiirin.

6.1.3 Yhteisön emotionaaliset tekijät

Yhteisön emotionaalisia tekijöitä löysin aineistosta kaksi eri luokkaa. Ensimmäinen on yhteisön arvot, tunteet ja henki. Näiden avulla muodostuu yhteisön ja yksilön välille tunnetason side. Tähän luokkaan kuuluvia ilmaisuja oli kaikkiaan 36 ja niitä antoivat sekä asukkaat että henkilökunta. Tarkastelen näitä tekijöitä luvussa 6.5 sillä nämä - kuten tilat ja toiminta - ovat yhteisön ja yhteisöllisyyden perustavia tekijöitä.

Toinen emotionaalisten tekijöiden ryhmä on negatiiviset yhteisötekijät. Näitä olivat vierauden tunne tai kokemus siitä, että yhteisö eristää ulkopuolelleen. Kielteisistä tunteista puhuivat sekä asukkaat että henkilökunta ja ne tiedostettiin yhteisössä. Ilmaisuja oli aineistossa kuitenkin suhteellisen vähän ja ne tulivat tiettyjen asukkaiden suusta.

Asukkaiden kokemat kielteiset tunteet olivat syntyneet, kun asukas joutui yhteisön jäseneksi vastoin tahtoaan; hän ei halunnut sitoutua yhteisön pelisääntöihin tai arvoihin, koska ei tuntenut niitä omakseen. Näin asukas joutui vähemmistöasemaan, mikä puolestaan eristi häntä yhteisöstä entisestään.

”johtaja ja henkilökunta niitä [talon sääntöjä] seuraa... eihän nuo ole pahemmin vokiisukkaan.... säännöt on koko ajan ilmassa, sosiaalista painetta luovat” (As4, joka tupakoi eivätkä talon säännöt sitä salli).

Toisenlaisia kielteisiä tunteita herätti se, että yhteisöllä oli valikoiva luonne. Kaikkia ei pidetty samanarvoisina jäseninä, vaikka se yhteinen tavoite olikin. Yhteisön sisällä oli pienempiä ryhmiä, joihin kaikki eivät päässeet osalliseksi. Tässä vallankäytössä ilmenee yhteisöelämän nurja puoli; yhteisössä voidaan määritellä, kuka kuuluu "meihin" ja kuka "heihin" ja että kommunikaatio tapahtuu vain ”meidän” kesken (Saastamoinen 2002, 3). Yleensä tätä valtaa pitävät yhteisön avainhenkilöt, joilla on auktoriteettia. Tutkimassani palvelutalossa tällaisia olivat alkuperäiset asukkaat, jotka olivat olleet luomassa yhteisöä aikanaan.

Asukkaiden joukossa negatiivisia tunteita herätti talon palvelujen kallis hinta. Asumisen lisäksi muut palvelut on hinnoiteltu erikseen ja ilmeisesti tämä ei vastannut joidenkin asukkaiden odotuksia. Palveluja yhteisö kyllä tarjosi, mutta ne eivät tule yhteisön jäsenille automaattisesti. Jos palveluilla voidaan edistää yhteisöllisyyttä tai asukkaiden hyvinvointia yhteisössä, onko se liian kallista?

”Hinnan takkiin minä en tästä välitäoisin lähteny tästä jo aikoja sitten.” (As4).

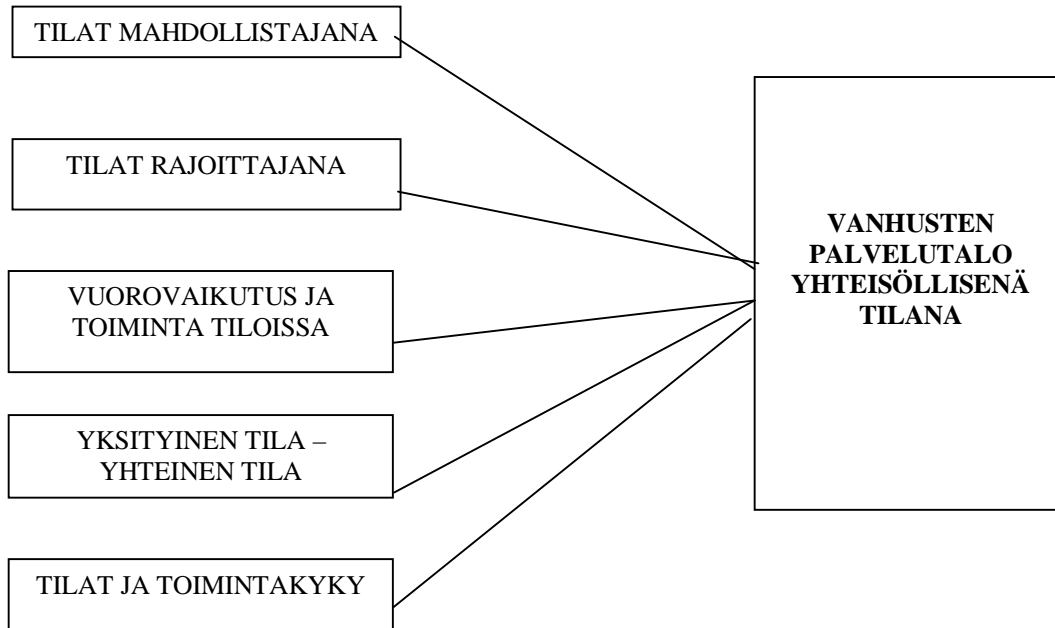
Henkilökunnan vastausten mukaan yhteisössä vaikuttavat negatiiviset tunteet tai kokemukset liittyivät talon pelisääntöihin; niitä jouduttiin aina säännöllisin välein muistuttamaan. Vaikka pelisäännöt oli tehty kaikkien hyväksi, niistä muistuttaminen saattoi antaa mielikuvan, että niillä "hiostetaan". Toinen seikka oli osallistumisen vapaaehtoisuus. Vaikka se sinänsä oli myönteinen asia ja asukkaan määräysvaltaa omissa asioissaan kunnioitettiin, saattoi siitä seurata yhteisöstä vetäytymistä ja tämän rajan kanssa henkilökunta joutui jatkuvasti tasapainoilemaan.

”työyhteisössä yleensä keskustellaan sellaisesta asukkaasta, joka ei paljon osallistu, että pitäiskö sitä, että onko se sen tyylinen... koska on ihmisiä jotka haluaa vetäytyä.” (He2).

Odotusten rajankäyntiä tehtiin myös palvelutalon ja omaisten välillä; omaisilla oli toisinaan liian suuret odotukset. Epärealistisiin odotuksiin liittyi mielestäni kaikkein oleellisin palveluasumisyhteisön kokemusta kuvaava havainto. Jos asukkaalla on yksinäisyys taloon tullessaan, ei yhteisö sitä poista. Tämä saattaa olla omaisille pettymys. Asukkaan omatoimisuus on hänessä itsessään ja sen hän on oppinut jo kauan ennen yhteisöön liittymistä. Sen muuttamiseen yhteisö ei pysty yksinään, vaan asukkaan omaan työtä tarvitaan myös.

6.2 Vanhusten palvelutalo yhteisöllisenä tilana

Käsittelen tässä luvussa tutkimuksen kohteena olleen vanhusten palvelutalon tilojen käyttöä määrittäviä ja kuvaavia tekijöitä sekä niiden yhteisöllisiä vaikutuksia. Kuviossa 8 on koottuna tilaa koskevat alakategoriat eli tekijät, joiden mukaisesti käyn tulokset läpi.

KUVIO 8. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön tiloja määrittävät tekijät

6.2.1 Tilat rajoittajana

Palvelutalon henkilökunnan ja asukkaiden kokemuksissa talon tilat piirtyivät vastakkaisista näkökulmista. Tämän voi päätellä jo pelkästään tiloja koskevien ilmaisujen lukumäärästä (liite 5). Henkilökunnan haastatteluissa tiloihin viitattiin 68 kertaa, mutta asukkaiden aineistossa mainintoja oli vain puolet tästä eli 34. Yllättävää oli, kuinka suuren merkityksen yhteisten tilojen (aulat, portaat, sisäänkäynnit) tietyt esteet ja rajoitteet saivat henkilökunnan kokemuksissa.

Ero näkyi tässäkin kohdin asian käsittelyn määrissä: henkilökunta mainitsi yhteisistä tiloista jonkin rajoittavan ja/tai asukkaita sen suhteen eriarvoistavan tekijän 34 kertaa, kun asukkaat viittasivat näihin vain 8 kertaa. Päinvastoin asukkaiden puheessa tilojen esteettömyyttä käsiteltiin myönteisessä mielessä pari kertaa. Tilojen esteettömyyttä ky-
sytettiin samalla kysymyksellä kummankin ryhmän haastatteluissa. Vastausten sävyero käy ilmi seuraavista esimerkeistä:

”Pyörätuolilla on tiloissa helppo liikkua. Tilat ei oo este toisten kanssa seurustelulle”
(As7).

”Hissin käyttö ei ole halusta tai tahosta johtuva kysymys, jos hissiä ei ossaa käyttää....Ala-aulan asukkaat on, niillä on selkeesti hyvät yhteydet tähän ruokasalliin”
(He2).

Vastauksissa näkyy selvästi, kuinka henkilökunnan näkemyksissä asukkaiden elämän helpottamiseksi talossa oleva hissi onkin liikkumisen ja toisten tapaamisen este. Hissin vaikutusta kuvattiin asukkaita eriarvoistavaksi, koska eri kerroksissa asuvat joutuvat sitä käyttämään; käytön vierastaminen saattaa johtaa jopa siihen, ettei yhteiseen toimintaan osallistuta siten kuin henkilökohtaisesti haluttaisiin. Tällöin palvelutalon yhteisesti tilas-
ta tulee vuorovaikutusta vaikeuttava tekijä, ei mahdollisuus.

Strassoldon (1993, 34) yhtenä tilan rakennetekijänä mainitsema vertikaalisuus syntyy tässä palvelutalossa konkreettisesti, kun asukkaiden elämä sijoittuu eri kerroksiin. Ylös-
alas-akselin merkitys konkretisoituu hissien ja yleensä liikkumisen ongelmina, mikä ai-
kaan saa ainakin jossakin määrin sosiaalista eriytymistä. Kun asukkaita on sijoitettu ta-
lon eri kerroksissa oleviin asuntoihin, on heidän toimintakykynsä tuolloin huomioitu,
millä on pyritty tasaamaan asukkaiden henkilökohtaisista ominaisuuksista johtuvia ero-
ja. Joidenkin asukkaiden kohdalla tästä on kuitenkin saattanut muodostua kynnystekijä
tulla ulos omasta asunnosta muiden asukkaiden joukkoon, kuten henkilökunnan haastat-
teluissa kävi ilmi:

”että jos asus tuossa alakerroksessa... se on siinä keskellä. Se on enempi kokoava tekijä kuin ne pienet nurkat... ja monihan kahtoo ovelta, että ei oo kettään, en lähe...yläkerrasta niihen pitäis tulla kaiteen luo ja kyttiä siellä...puhumattakaan tuosta alakerrasta, joka on ihan kellari, sieltä ei kukkaan nouse mihinkään” (He2).

Henkilökunta katsoo tilojen käyttöä ja rakenteita laajemmin koko palvelutalon arjen toiminnallisena kysymyksenä kuin yksittäisen asukkaan selviytymisen kannalta. Henkilökunnan ja asukkaiden kokemusten eroja selittää myös erilainen tulokulma, jolla tila käyttäjän orientaatiosta riippuen hahmottuu. Vanhus asiakkaana tulee yhteiseen tilaan omasta kodistaan, missä hänen oma identiteettinsä vahvistuu ja saa muotonsa. Elämän painopiste on kodissa, pois yhteisistä tiloista.

Kun vanhus lähtee kotoaan ulos, merkittäviksi yhteisissä tiloissa tulevat ne tekijät, jotka tässä ulostulossa ovat konkreettisesti läsnä henkilön persoonallisista tarpeista katsottuna. Jos vanhuksen liikkuminen on rajoittunut esimerkiksi pyörätuolin takia, hän varmasti kiinnittää ympäristön esteisiin huomiota. Jos esteet on hoidettu pois, ne eivät haittaa vanhuksen elämää eivätkä näin ollen myöskään vaadi enempää huomiota.

Henkilökunta kokee tilan eri tavalla, koska orientaatio siihen syntyy virallisen, työtehtävästä lähtevän suhtautumisen kautta. Palvelutalon sisällä pitää pystyä hoitamaan työn vaatimia tehtäviä. Tällöin työntekijä törmää tilallisiin esteisiin useamman kuin yhden asukkaan kautta. Jos työtehtäviä hoitaessa joutuu useaan kertaan liikkumaan asukkaan kanssa, joka käyttää pyörätuolia tai rollaattoria, haitta työntekijän kokemuksissa kertaantuu. Selvää on, että tällainen kokemus jää myös mieleen. Tässä asetelmassa vanhusasukas on osallisena yhteisössä ja sen fyysisessä tilassa yksilönä, omalla persoonallaan ja siihen liittyvällä identiteetillä. Kokemus ympäristön esteettömyydestä on silloin vain yksi, ehkä pieni osa yhteisön kokonaisuutta. (vrt. Näslindh-Ylispangar 2005, 148.)

Toisen tulkinnan mukaan erilainen kokemus samoista tiloista saattaa selittyä vanhojen ihmisten erilaisella ympäristökokemuksella, mihin Sarola (1996, 20) viittaa Lawtonia lainaten. Ensinnäkään vanhat ihmiset eivät koe ympäristöään yhtenäisellä tavalla. Toiseksi ympäristökokemukset eroavat systemaattisesti nuorempien kokemuksista ja vanhuksset ovat yleisesti nuorempia tyytyväisempiä oloihinsa.

Kolmanneksi vanhojen ihmisten ympäristökokemukset näyttävät usein ristiriitaisilta verrattuna heidän ympäristönsä laatuun. Ympäristön objektiivisesti havaittavista piirteistä voisi päätellä vanhuksen subjektiiviset kokemukset heikommiksi kuin hän itse ne kokee.

Marin (2003, 41) viittaa siihen, kuinka vanhat ihmiset sopeutuvat elämänsä olosuhteisiin. Ihminen pitää itsestään selvänä tiettyyn ikävaiheeseen liittyviä kokemuksen tiloja enempää niitä kyseenalaistamatta ja tyytyy tilanteeseen välttämättömyyksien pakosta. Jos vielä eletään yhteisössä, missä ollaan samassa tilanteessa, ei tohdita lähteä tekemään asiasta ”numeroa”. Tällainen asioiden tavoitetason aleneminen ja omista mahdollisuuksista luopuminen oli luettavissa haastateltujen asukkaiden vastauksissa ikään kuin rivien välistä.

Sukupuoli tilojen käyttöä eriarvoistavana tekijänä nousi myös esille, vaikka sen merkitys koko aineistossa oli pieni. Asukkaista yksi henkilö ja henkilökunnasta kaksi nosti esille sen, kuinka yhteisillä tiloilla on sukupuolittunut luonne. Koska palvelutalossa on paljon yksinäisiä vanhoja naisia, on toiminta suunniteltu heitä ajatellen. Tähän viittasi haastattelemani mies, joka oli taloon vasta muuttanut ja asia oli hänelle näin ollen vielä tuore:

”Alakerrassa on yks` tila....siitä suunnitellaan kuntosalia, sen haluaisin [kalustaa]...vähän vielä että mitä sille tapahtuisi...” (As2).

Haastateltava kuvaa, kuinka talossa ei ole miehille miehisiä askareita eikä hän viitsi aina ”akkojen touhuissa olla mukana”. Tähän samaan viitattiin myös henkilökunnan haastattelussa:

”täällä ei ole miehelle harrastukselle mitään tilaa, kaikki on klinistä ja puhasta, et käsityötä voi tehdä ja askarrella, mutta just semmosta mittään miehistä - ja tää on hyvin tyyppillistä monelle paikalle...” (He2).

Havainnolla on merkitystä tulevaisuudessa, koska vanhojen naisten lukumäärä kasvaa eliniän pidentessä. Miehet jäävät tästä syystä huomiotta, mikä voi vaikuttaa yhteisöön liittymiseen.

6.2.2 Tilat mahdollistajana

Palvelutalon tilat näyttäytyivät useissa kokemuksissa myös mahdollistajina. Talo on siinä suhteellisen uusi, rakennuksena kaunis ja viihtyisä. Lisäksi se on hyvällä paikalla, palvelujen lähellä. Tällaisena se houkuttelee myös ulkopuolista toimintaa, joten palvelutalon yhteisö aukeaa ulospäin, muille paikkakuntalaisille. Talossa asuvien vanhusien elämä liittyy tätä kautta läheisesti koko kylän normaaliin elämään eikä asukkaille synny tunnetta syrjään työnnetystä tai eristyneestä yhteisöstä. Keskeisellä sijainnilla on myös asukkaiden toimintakykyä ja itsemääräämisoikeutta edistävä vaikutus; ne jotka pystyvät liikkumaan, pääsevät asioimaan omin avuin, kun kaikki tärkeimmät palvelut ovat lyhyen kävelymatkan päässä.

Palvelutalon yhteiset tilat sallivat monenlaisen toiminnan. Apuvälineillä ja esteettömyyttä edistävillä tilaratkaisuilla pyritään siihen, että myös huonosti liikkuvat asukkaat pääsevät osalliseksi yhteisestä toiminnasta. Kaikkien on mahdollista olla halutessaan suorassa kontaktissa toistensa kanssa. Näin fyysiset puitteet antavat tilaa asukkaiden keskinäisen vuorovaikutuksen syntymiselle, yhteiselle kokemukselle ja sitä kautta yhteisöllisyydelle. Kun tiloja on lisäksi jaettu käyttötarkoituksen mukaan, tarjoaa se vaihtoehtoja asukkaiden vuorovaikutuksen tavalle.

Toiminnan eriyttäminen viestii asukkaille myös siitä, missä mitään tapahtuu ja silloin kiinnostuneen on mahdollista valita tila, jossa olevaan toimintaan haluaa osallistua. Kaikkia asukkaita ei pakoteta samaan muottiin. Vastauksista välittyi se, että tiloista voitaisiin pienillä kohennuksilla saada vielä houkuttelevampia.

6.2.3 Vuorovaikutus ja toiminta tiloissa

Tiloissa tapahtuvan toiminnan kokemukset olivat samoja kuin mitkä nähtiin mahdollistajina tilojen käytössä – eroa oli siinä, katsotaanko tiloja toiminnan vai tilan fyysisen rakenteen näkökulmasta, tilan sisältä vai ulkoapäin.

Vuorovaikutuksen näkökulmasta (tilan sisältä) tilat eriytyivät käytön mukaan eri tarkoituksiin ja käyttöön osallistuu silloin eri ihmisiä. Ruokasalissa asukkaat käyvät syömässä tai hakemassa ruokaa syödäkseen sen omassa asunnossaan; saliin on vakiintunut asukkaille jopa omat paikat. Salissa järjestetään lisäksi monenlaista, myös talon ulkopuolelta organisoitua toimintaa, johon voivat osallistua muutkin kuin vain talon asukkaat. Näihin yhteisiin tiloihin liitetään tiettyjä merkityksiä, jotka saavat sisältönsä käyttäjien ja tiloissa tapahtuvan toiminnan mukaan.

Tilat puhuvat toiminnan merkityksen kautta ja ovat eriytyneet erilaisiksi luonteeltaan (Marin 2003, 36; Strassoldo 1993, 31). Erityisen symbolinen palvelutalon asukkaille on yhteinen aula, koska se vahvistaa asuinyhteisön tunnetta ”meistä”.

”onhan tässä paljonnein [toimintaa], tuossa aulassa kokoontuvat...jottain voimisteluakkiin on siinä...tuolla on isossa salissa (tarkoittaa ruokasalia) on kokkousia ja semmosia yhteisiä tilaisuuksia, nuo käyp nuo kerholaiset ja ulkopuoliset...”(As7).

”tuohan se on tuo keskusaula... siinä porukka aina istuu. Siinä kun joku istuu, niin helposti siihen sitten tulee muitakin.” (He2).

Asunto-osan aula on muodostunut asukkaiden oman, yhdistävän toiminnan tilaksi; sinne kokoontaan aina, kun on jotain yhteisesti sovittavaa tai tiedotettavaa. Tällä tilalla on tärkeä merkitys asuinyhteisön yhteisöllisyyden muodostumiselle.

Asunto-osan eri kerroksissa olevat seurustelutilat palvelevat lähinnä näissä kerroksissa asuvia, jolloin yhteisöllisyyttä tiloissa syntyy pienempien ryhmien sisällä. Näissä tiloissa myös usein kahvitellaan asukkaiden kesken, mikä tuntuu olevan merkittävä yhteisöllisyyden synnyttäjä. Palvelutalon asuinyhteisössä on näin ollen eriasteista yhteisöllisyyttä eri käyttäjäryhmien kesken. Vuorovaikutus näissä ryhmissä perustuu tuttuuteen, joka voi kiteytyä symboliseksi yhteisyydeksi, me-hengeksi, tietyn merkittävän tilan – tässä tapauksessa ala-aulan - käytön kautta. (vrt. Lehtonen 1990, 225.)

6.2.4 Yksityinen tila – yhteinen tila

Palvelutalon tilojen rajaaminen yksityisiin (asunto/koti) ja yhteisiin (yleisessä käytössä oleviin) tiloihin näkyy asukkaiden kokemuksissa selvästi. Tämä on merkittävä tekijä yhteisöllisyyden syntyessä, koska yksityisen ja julkisen tilan suhde määrittää asukkaan liittymisen yhteisöön ja siellä tapahtuvaan yhteisöllisyyttä luovaan toimintaan (vrt. luku 4.3.4). Tässä rajapinnassa asukas ratkaisee omien mahdollisuuksiensa ja toiveidensa perusteella sen, miten paljon hän yhteisöön omaa panostaa haluaa tai pystyy antamaan.

”tämä itsemääräämisoikeus on olemassa, mutta myös vähän kovistellaan että pitää lähteä. Mutta kyllä se tosiasia on, että meillä uskalletaan myös kieltäytyä, ei oo mikään pakko tulla ja se pitää säilyttää” (He4).

Institutionaalisenä yhteisönä vanhusten palvelutalo määrittyy asukkailleen sekä julkisena että yksityisenä tilana (Katter 2008, 293). Yhteisten ja yksityisten tilojen rajaaminen hahmottuu siinä, kuinka asukkaat käyttävät talon yhteisiä tiloja kuten saunaa ja kerhotilaa omien tarpeidensa mukaan ja oman elämänsä osana. Vain kolme haastateltua asukasta mainitsi käyttävänsä talon saunaa omalla saunavuorollaan. Omasta kodista yhteisiin tiloihin liikkuminen on toimintakykyä edistävää ja se tuo myös laajemman ulottuvuuden arkitoimiin. Asukas kokee olevansa osa tilaa oman toimintansa kautta. Kun hän näiden tilojen avulla voi toteuttaa omaa itseään, kasvattaa hän myös kapasiteettiaan ottaa osaa yhteisön toimintaan.

Kun asunnot ovat vielä viihtyisiä ja kodiksi rakennettavia, on asukkaalla mahdollisuus säädellä yksityisen, oman identiteetin ja yhteisen tilan välistä rajaa omaehtoisesti. Tilojen esteettömyyttä tukevat järjestelyt ovat merkityksellinen tekijä tämän rajan ylittämisessä ja tästä asukkaiden omat kokemukset olivatkin enimmäkseen myönteisiä.

6.2.5 Tilat ja toimintakyky

Tilojen käytön ja toimintakyvyn suhde tuli esille sekä henkilökunnan että asukkaiden haastatteluissa, joskin henkilökunta painotti toimintakyvyn merkitystä asukkaita syvemmin. Henkilökunnan kokemusten mukaan toimintakyky vaikuttaa yhteisten tilojen käyttöön sekä yhteisen ja yksityisen tilan väliseen suhteeseen.

Talon hyvällä sijainnilla ja tilojen apuvälineillä on vaikutusta asukkaiden omatoimisuuteen ja toimintakyvyn ylläpitämiseen, mikä puolestaan mahdollistaa asukkaan laajemman tilan haltuunoton. Lisäksi henkilökunta huomioi asukkaan heikentyneen kunnon ja pyrkii vaihtamaan tilanteen niin vaatiessa hänet sopivampaan asuntoon, ettei henkilö asunnon rajoitteiden vuoksi eristyisi talon yhteisyydestä.

”Sitten jos mennöö huonompaan kuntoon, pyritään vaihtamaan tänne (yläkerroksiin) [- kun asukas asuu pohjakerroksen erillisessä asunnossa, lisäys SO]. On nähtävissä, että kun yksi asukas muutti tuolta alakerrasta tänne ylös, niin se otti ihan eri tavalla kontaktia....” (He2).

Asukkaista toimintakyky-aspektin ottivat esille ne, joiden jokapäiväistä liikkumista vaikeutti pyörätuolin käyttö. Tämä on tietysti ymmärrettävää, koska henkilö joutuu myöntämään realiteetin. Oman asunnon esteettömyys ei välttämättä riitä sosiaalisen kanssakäymisen edistämiseen, jos esimerkiksi omien verkostojen tuttavat asuvat asunnoissa, jotka tekevät kyläilyn mahdottomaksi:

”kun monellakin on korkeet raput [kertoo hankaluudesta vierailta entisten naapureiden luona], pitäis olla erikoislaitteet - tämä [pyörätuoli] rajottaa paljon minun liikkumista” (As4).

Toimintakyky konkretisoituu henkilökunnan arkitoimissa laajemmin kuin asukkaiden yksittäisissä, omakohtaisissa kokemuksissa. Toimintakyvyn vajeet aiheuttavat henkilökunnalle lisää työtä ja huomioimista myös tilojen käytössä, kun huonokuntoisia asukkaita pitää auttaa yhteisen toiminnan äärelle. Asukaskunnan heikentynyt kunto tuntuu henkilökunnan kasvavassa työmäärässä.

6.2.6 Tilat ja yhteisöllisyys - yhteenvetoa

Yhteenvetona voidaan sanoa, että tilat ovat merkittävä yhteisöllisyyden tekijä ainakin tutkimassani palvelutalossa. Haastattelujen perusteella voisi kysyä, mitä palvelutalo olisi, ellei oleellisesti arkielämään vaikuttavia yhteisiä tiloja olisi. Asukkaat todennäköisesti asuisivat talossa kuin tavallisessa kerrostalossa kukin omissa asunnoissaan.

Useat heistä myös vetäytyisivät omaan yksityisyyteensä ja ainoaksi yhdistäväksi siteeksi jäisi henkilökunnan ja asukkaan välinen toiminta.

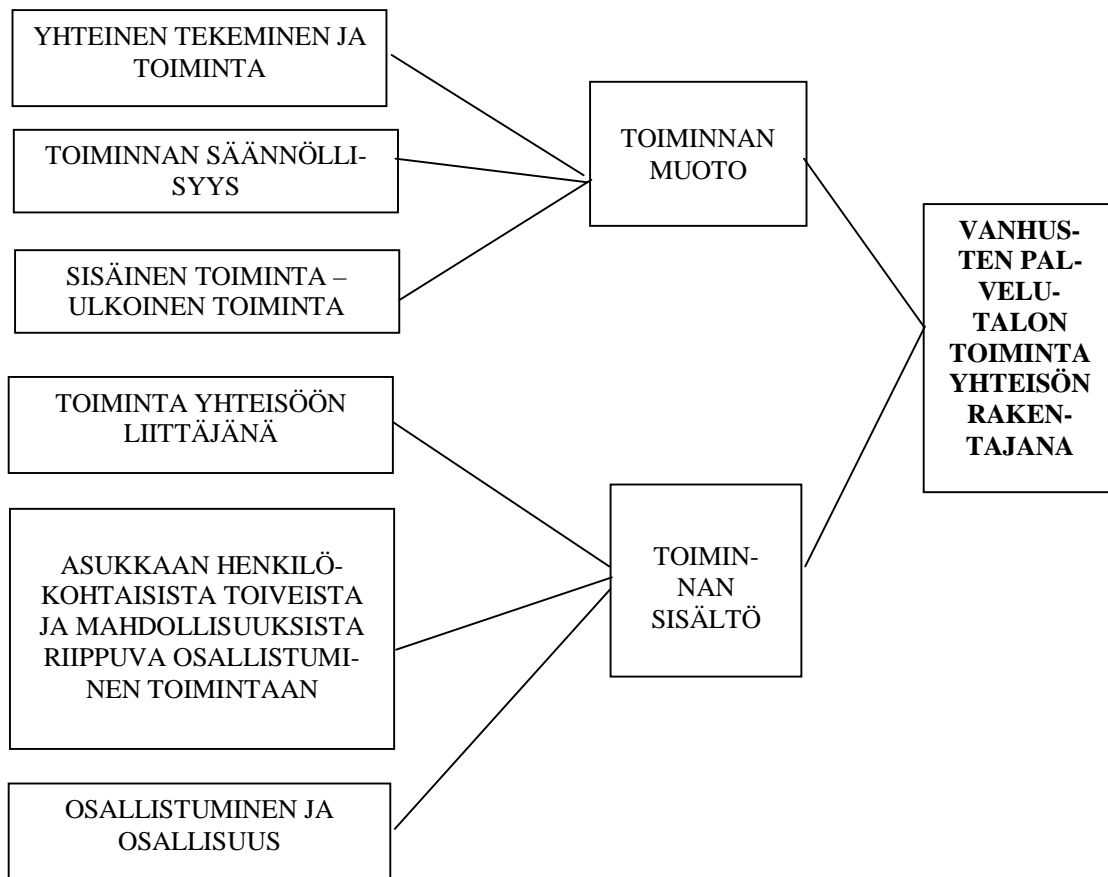
Tutkimassani palvelutalossa toteutuu (ainakin vielä tutkimushetkellä) palveluasumisen ajatus siitä, että rakenteet tukevat yhteisöllisyyttä ja ehkäisevät yksinäisyyttä. Vanhusten yhteisten tilojen on havaittu tukevan heidän keskinäistä sosiaalista kanssakäymistään (Kopomaa 1990, 45), joten yhteiset tilat ovat mahdollisia yhteisöllisyyden areenoita.

Kuitenkin hyvät tilatkaan eivät pysty poistamaan asukkaiden subjektiivisista toiveista ja rajoituksista kumpuavia monenlaisia tarpeita, jotka nekin vaikuttavat yhteisöllisyyden toteutumiseen. Kun tilat on alkuaan rakennettu silmällä pitäen sitä, että valtaosa asukkaista pystyy hoitamaan päivittäiset asiansa itse, eivät ne toimi enää, kun asukaskunta tarvitsee yhä enemmän huolenpitoa.

Hoivan ja hoidon tasapainossa ollaan siirtymässä hoidon suuntaan, jolloin palveluasumisen ajatus kärsii. Tästä kertoo mielestäni analyysin tulos, jossa henkilökunta korosti tilojen esteitä paljon asukkaita enemmän; henkilökunta näkee asukaskunnassa tapahtuvan huonokuntoistumisen. Tällaisesta painopisteen muutoksesta kärsii myös yksityisten ja yhteisten tilojen välinen suhde. Hoito ohjaa elämää yhä enemmän palveluasuntojen yksityisyyteen, jolloin yhteisistä kokemuksista yhteisissä tiloissa tulee harvojen mahdollisuus. Tällöin tilojen eriarvoistava vaikutus alkaa myös tuntua palvelutalon arjessa.

6.3 Toiminta yhteisöllisyyden rakentajana

Vanhusten palvelutalon toiminta yhteisön rakentajana sisälsi viisi alakategoriaa sekä kaksi niitä yhdistävää yläkategoriaa. Kuviossa 9 on koottuna analyysistä nousseet toiminnassa vaikuttavat tekijät.

KUVIO 9. Vanhusten palvelutalon toimintaa määrittävät tekijät

Toiminnan muoto yhdistävänä kategoriana kuvaa sitä, mitä ominaisuuksia toiminnalle palvelutalossa annetaan. Toiminnan sisältö puolestaan kuvaa toimintaan liittyviä sisäisiä merkityksiä.

6.3.1 Toiminnan muoto

Toiminnan on ensinnäkin oltava yhteistä, yhdessä tekemistä, jotta se voi rakentaa yhteisöä. Yhteiset juhlatilaisuudet koettiin tyypillisesti tällaiseksi. Näitä yhteistä toimintaa koskevia ilmaisuja löytyi toiminta-luokasta eniten (liite 5). Toimintaa kuvattiin aineistossa monipuoliseksi ja vilkkaaksi ja johtajan merkitys sen organisoinnissa korostui. Muutoksena aikaisempaan toiminnan havaittiin vähentyneen ja varsinkin kesätoimintaa on vähemmän.

”se [toiminta] on yks tärkee meidän tämän yhteisöllisyyden.. se toimii, se on toiminut alusta asti.... sehän tuntu että se hajos, se vaatii sen että siinä on semmonen kokoava voima ja [johtaja] se on se ykkönen.” (He3).

”kyllä meillä silloin alkuun olj vaikka mitä.... täällähän olj vaikka minkälaista peliä, kun tänne muutettiin, tehtiin pitkiä sauvakävelyjä, vaikka mitä retkiä....siinä kerkii. Tämä meidän johtaja...pyrki saamaan kaikki mukaan, kuka vaan pysty...” (As1).

Toiminnan säännöllisyys oli toiseksi useimmin mainittu tekijä toiminta-luokassa. Jotta toiminta rakentaisi yhteisöä, sen tulee olla säännöllistä. Säännöllinen toiminta ruokkii itseään, kun ihmiset muistavat, milloin mitäkin tapahtuu. Johtajalla todettiin oleva tässäkin tärkeä rooli. Säännöllisesti toistuvat tapahtumat ja tehtävät ovat tärkeitä myös vanhan ihmisen hyvän olon kokemuksille (Pietilä & Tervo 1996, 35).

Kolmas tärkeä toiminnan tekijä on jako sisäiseen ja ulkoiseen toimintaan. Tällä tarkoitettiin sitä, mikä toiminnasta on suunnattu vain yhteisön jäsenille (sisäinen) ja mikä on yleistä toimintaa, johon myös yhteisön ulkopuolisia voi tulla (ulkoinen). Oma sisäinen toiminta vahvistaa yhdessä tekemistä, se on yhteisön sisäistä liimaa, josta keskinäinen vuorovaikutus nousee. Se erottaa yhteisön omakseen, siihen osallistuvat ovat "me". Toisaalta ulkopuolinen toiminta aktivoi asukkaita, kun talo aukeaa ulkoisille käyttäjille. Toiminta palvelee näin yhteisön määrittelytehtävää.

”säännöllisesti on tämä meidän viikkopalaveri, [johtajan] tunti. Sitten on uudet vuodet ja joulut, on aina sitten.. tinanvalu on, jouluna on yhteinen joululounas, talo maksaa sen.” (As3).

6.3.2 Toiminnan sisältö

Toisen yhdistävän kategorian muodostivat alakategoriat, jotka kuvaavat toiminnan sisältöä. Toiminta yhteisöön liittäjänä tarkoittaa yhteistä toimintaa, jonka kautta uusi asukas oppii yhteisön jäseneksi.

Toiminnassa opitaan yhteiset pelisäännöt ja yleensäkin toiminnassa kanavoitua vuorovaikutus tuottaa yhteisön jäsenille yhteisiä kokemuksia. Nämä taas yhdistävät asukkaita. Yhteisöllä on siis jonkinlainen henki, jota ei ulkoapäin pysty näkemään; se pitää tuntea ja oppia sisäisesti toiminnassa. Toiminnalle tulee näin tavoite.

Yhteisön jäsenen eli palvelutalon asukkaan henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ja kyvyillä on merkitystä toiminnan sisältöön sitä kautta, miten asukas panostaan siihen pystyvänsä antamaan. Näitä henkilön ominaisuuksia ovat sukupuoli, toimintakyky, vapaaehtoisuus ja aktiivisuus yhteisön jäsenenä.

Sukupuolensa perusteella asukkaat muodostavat ja osallistuvat erilaiseen toimintaan, tosin valtaosa talon (omasta sisäisestä) toiminnasta on naisille suunnattua. Toimintakyvyn vuoksi kaikki eivät pysty tai jaksaa osallistua kaikkeen toimintaan, jolloin toiminta tavoittaa vain osan talon asukkaista; usein toimitaan yhdessä läheisempien naapureiden ja tuttujen asukkaiden kanssa. Vapaaehtoisuus turvaa asukkaalle toimintaan osallistumisen valinnan mahdollisuuden ja näin ollen jotkut asukkaat ovat aktiivisempia kuin toiset.

Vaikeahoitoisten ja heikkokuntoisten asukkaiden osallistuminen yhteiseen toimintaan on rajoittunutta ja yhteisöllisyyden rakentaminen jää yhä enemmän henkilökunnan tai muutamien siihen kykenevien asukkaiden harteille. Omassa tutkimusaineistossani tämä kuului suoraan haastateltujen asukkaiden kokemuksista; pitkään asuneet ja yhteistä asuinyhteisöä luoneet asukkaat olivat pettyneitä siihen, että yhteisöllisestä asuinpaikasta olikin tullut hoitolaitos.

Henkilökohtaiset ominaisuudet toimivat osallisuuden välittäjinä edellä kuvattuina, asukkaan ominaisuuksista johtuvina esteinä tai mahdollisuuksina. Osallisuus toteutuu toiminnan kautta ja voi olla kuvatuista syistä johtuen erilaista. Palvelutalon henkilökunta pyrkii poistamaan toiminnan esteitä mahdollisuuksiensa mukaan. Tämä kuitenkin sitoo henkilökunnan aikaa pois muista tehtävistä ja muilta asukkailta. Osallisuuden suhteen palvelutaloon saattaa muodostua kahdenlaista asukaskuntaa; niitä, jotka pystyvät ja haluavat olla aktiivisia omaehtoisesti ja joita siihen myös kannustetaan sekä niitä, joiden toimintaan osalliseksi saaminen onnistuu, jos henkilökunta siinä avustaa.

Saattaa olla, että näiden kahden asukasryhmän erilaisen osallisuuden seurauksena palveluasumisyhteisön yhteinen toiminta muodostuu sisällöltään kaksijakoiseksi. Tällöin toimintakyky vaikuttaa samaan tapaan palveluasumisen ajatusta heikentäen kuin tilojen käytön kohdalla.

6.3.3 Toiminta ja yhteisöllisyys - yhteenvetoa

Vanhusten palvelutalon arjen toiminta vaikuttaa kahdessa tasossa. Jotta asukas pystyisi toiminnan avulla toteuttamaan omaa sosiaalisuuden tarvettaan, pitää toiminnan löytää yhteisölle soveltuvat muodot. Muotoihin vaikuttavat yhteisön rakenteelliset tekijät sekä asukkaiden eli yhteisön jäsenten ominaisuudet.

Toiminta on yhteisössä jäsentensä näköistä. Se myös vahvistaa ja rajaa yhteisöä suhteessa ulkomaailmaan. Erityisesti yhteisön jäsenten vaikutus näkyy toiminnan sisällössä. Se vaihtelee asukkaiden kykyjen, halujen ja mahdollisuuksien mukaan. Jossakin toisessa yhteisössä toiminta voi olla erilaista kuin tutkimuksessani esillä olleen palveluasumisyhteisön tapauksessa.

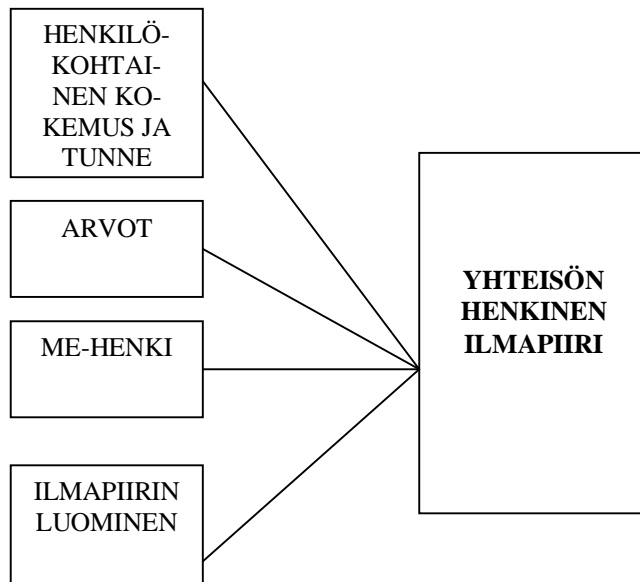
Palvelutalon arkitoimintaa voidaan tarkastella yleisemmin Jyrkämän toimijuusulottuvuuden kautta. Kuten vaikkapa vanhainkoti, myös vanhusten palvelutalo on kuvattavissa sosiaalisesti järjestelmäksi, joka koostuu erilaisista sosiaalisista toimintakäytännöistä. Toimintakäytäntöjä ohjaavat muun muassa resurssit, valta, erilaisuus, yhteisön säännöt ja asukkaan toimintakyky laajasti ymmärrettynä. Näistä muodostuu toimijuus, joka on asukkailla erilaista ja siitä syntyvät toiminnan merkitykset ja tulkinnat ovat myös erilaisia. (Jyrkämä 2007, 210–214.) Palveluasumisyhteisön näkeminen laadultaan erilaisten toimijuuksien foorumina saattaisi auttaa henkilökuntaa toimimaan myös heikompiuntoisten asukkaiden osallisuuden ja mukaan ottamisen hyväksi. Lähtökohtana olisivat tällöin yhteisössä vallitsevat arjen vaatimukset, eivät yksittäisen asukkaan ominaisuudet.

Sukupuolen ei tarvitse olla yhteisön toiminnasta poissulkeva tekijä. Palveluasunnoissa asuvat harvalukuiset miehet voisivat olla palvelutaloissa myös voimavara, jos he pystyvät suorittamaan pieniä askareita kuten pihaportaiden lakaisun tai pientä nikkarointia.

Miesten työpajatyypistä toimintaa on kokeiltu esimerkiksi Tallinnassa Nömmen palvelutalossa (Kasepalu 2007, 112). Palvelutalossa miesten keskinäistä yhteisöllisyyttä voitaisiin edistää juuri miehisiä harrasteita kuten puutöitä, pihatöitä ja käsillä tekemistä järjestämällä ja jos askareet olisivat miehille tärkeitä ja mielekkäitä (Virkkunen 2000, 24; Katter 2008, 290).

6.4 Yhteisön henkinen ilmapiiri

Analyysi tuotti toisena emotionaalisten tekijöiden luokkana yhteisön arvoja, tunteita ja yhteistä henkeä kuvaavan luokan. Käytän tästä yhdistävää nimitystä yhteisön henkinen ilmapiiri. Luokka jakautui kuvion 10 mukaisiin alakategorioihin.

KUVIO 10. Yhteisön henkisen ilmapiirin muodostavat tekijät

Yhteisön henkisen ilmapiirin perustana voi pitää asukkaan omia, henkilökohtaisia kokemuksia ja tunteita yhteisöstä. Erityisen tärkeitä ovat ne tunteet, jotka syntyvät yhteisöön liittymisen vaiheessa. Asukkaat mainitsivat tunteneensa vierauden tunnetta, turvallisuuden ja avun (auttamisen) tunnetta sekä seuran tunnetta. Myönteisiä kokemuksia olivat kokemus omasta asuinpaikasta, viihtymisestä ja tasa-arvoisuudesta. Tosin toisenlaisia tunnekokemuksia kuin myönteisiä asukkailla oli ollut.

”ei vaan koiks´ meinoo oppia sanomaan. Toisina päivinä tuntuu huonolta, toisina hyvältä...mutta huolenpito on yks hyvä, on turvapuhelin...” (As2).

”Ei täällä voi ja lukita paikkoja, kun ei täällä ole vakituisesti yöllä ketään.” (As3).

Sekä asukkaiden että henkilökunnan haastatteluaineistoista kävi ilmi, että yhteisö on merkitykseltään positiivinen. Myöhemmin tosin selvisi, että yhteisön soraääniäkin kuuluu, mutta elämän perusta on myönteinen; sekä asukkailla että varsinkin henkilökunnalla on ilmeinen tahto pitää yhteisö suvaitsevana, asukkaita tukevana paikkana, missä erilaisuuskin huomioidaan. Vastauksista kuvastui epäsuorasti, että myönteinen ilmapiiri on kaikkien etu:

”henkilökunta on tavattoman innostavaa ja ystävällistä, ammattitaitoista. Avoimia (ollaan)...talon henki henkilökunnan ja asiakkaiden kesken. Ollaan tasavertaisia”(As3).

”asukkaat ja henkilökunta ovat tasa-arvoisessa asemassa, kaikkia kohdellaan samalla tavalla.”(He3).

Palvelutalossa on yhteisesti sovitut arvot, joita jokainen asukas peilaa omiin arvoihinsa. Näin henkilökohtaiset ja yhteiset arvostukset käyvät vuoropuhelua arjen toiminnoissa ja hioutuvat enemmän tai vähemmän riippuen siitä, miten hyvin asukas sosiaalistuu yhteisön arvoihin. Kaikkien kohdalla tämä ei toteudu ja siitä aiheutuu yhteisössä kitkaa. Arvot pyritään määrittelemään ja sopimaan yhdessä, ja henkilökunta päivittää niitä. Periaatte selviää johtajan kuvauksesta:

”Arvot on kirjattuna ja ne ovat: itsemääräämisoikeus, oma tupa - oma lupa, tasa-arvoisuus, taloudellisuus....oliko vielä joku muu.. nää nyt ainakin ne tärkeimmät. Ne on jo vuosia, vuosia sitten tehty ja ne on nyt viime keväänä tehty vasta (uudet)...Ne on henkilökunnan (tekemät) ja ne on käyty tuossa asukkaihenkin kanssa, asukkailla ne pitäis olla siellä asukaskansiossa jokahisella tai piirongin pohjalla.... (He5).

Arvoista tasa-arvoisuus vaikutti olevan sisäistetty ja toiminnassa konkretisoituva. Sen mainitsivat useimmat haastatellut asukkaat ja se tuli myös henkilökunnan puheessa esille sisäistettynä periaatteena.

Sekä asukkaat että henkilökunta tunnistivat palvelutalosta me-hengen tai yhteisen hengen, joka vallitsee talon asumisyhteisössä. Me-henki on tosin muuttunut erilaiseksi yhteisön alkuajoista, mutta sitä on löydettävissä sekä asukkaiden kesken että henkilökunnan ja asukkaiden väliltä.

”enpä ossoo sannoo [yhteisestä hengestä], vaan niinhän nuo sannoo jotka on pitempään asuna...alkuunhan ne on ollu hyvinkin... tietysti kun vanhenoo ja huononee, niin...” (As4).

”kyllä se semmonen tavoite [yhteinen henki] ainakin on vaikka kuin ollaan yhtenäisiä, ei se missään onnistu. Niin aina niitä on niitä sitten...osalle ei käy”. (As3).

Yhteisen hengen luominen tarvitsee yhteisössä kokoajan ja se on tässä yhteisössä palvelutalon johtaja. Me-henki henkilöityy selkeästi johtajaan; johtaja koordinoi myös hengen luomista.

” [johtajan] ja henkilökunnan toiminta minä sanosin että on hyvä henki...nuo ainakin vanhemmatkiin ovat sanoneet että hyvä henki, kun meillä on niin hyvä johtaja” (As6).

Yhteisen hengen luominen tapahtuu pitkälti toiminnan kautta, missä tavataan muita yhteisön jäseniä ja koetaan yhteisiä kokemuksia. Asukkailla on myös kokemus, että yhteisen hengen eteen tehdään töitä tavoitteellisesti. Tästäkin näkökulmasta katsottuna arkinen toiminta on tärkeä yhteisöä ylläpitävä tekijä.

Toiminnan toteutumiseen vaikuttava asukkaiden toimintakyvyn heikkeneminen tuntuu kuitenkin tästä samasta syystä yhteisen hengen luomisessa. Kun asukas ei jaksaa osallistua toimintaan, ei hän pääse osalliseksi yhteisen hengen luomisesta ja sitä kautta yhteisöllisyyden heikkenemisen vaara on olemassa.

Asukkaan henkilökohtaisella kokemuksella on merkitystä yhteisen hengen luomiseen. Jos palvelutaloon muutto on kovasti poikennut aikaisemman elämän tottumuksista, heittää se epäluuloja ja varautuneisuutta.

Näin myös yhteisöön sopeutuminen ja sen omakseen tunteminen voi kestää. Luottamuksen syntyminen asukkaan ja yhteisön välille ottaa aikaa.

” minä oon semmonen yksinolija enimmäkseen että... mieluummin yksin kuin semmosessa hällinässä” (As5).

Sekä asukkaiden että henkilökunnan näkemys on, että asukas voi itse vaikuttaa siihen, millaiseksi hän yhteisön hengen ja yhteisöllisyyden palvelutalossa rakentaa. Jokaisella asukkaalla on ollut oma sopeutumisvaiheensa, josta yritetään auttaa yli. Mutta yhteisökään ei pelkää ratkaista tätä, jos asukas itse ei halua tai pysty sitä omin voimin tai omaisten avulla muuttamaan. Henkilökunnan mielestä asukkaat joskus odottavat liiankin valmista.

”mutta sitten myös se yksinäisyyskin muuttaa ihmisen sielussa tänne, että siitä minä kärsin et ihmiset – ja omaiset – odottaa että se yksinäisyys häviäis meidän talossa, mutta eihän se häviä mihinkään! ” (He5).

Yhteisön henkisen ilmapiirin perustana olevien, yksittäisen asukkaan subjektiivisten yhteisökokemusten rinnalla vaikuttavat ilmapiiriin myös yhteisötason tekijät. Yksi yhteisötason tekijä on toiminta, jonka avulla yhteisön arvojärjestelmä ja säännöt neuvotellaan jokapäiväisessä elämässä. Arkitoiminnassa konkretisoituva ja merkityksensä saava moraalijärjestys tuottaa me-tunnetta, joka puolestaan vahvistaa yhteisön jäsenten välistä sidosta. (Vaisey 2007, 864; Törrönen 2006, 132.) Näin toiminta, jonka luvussa 6.3.1 totesin tärkeäksi yhteisöä yhteen liittäväksi, rakentaa myös yhteisön henkistä ja moraalista järjestelmää.

6.5 Yhteisöllisyyden määrittely ja rakentaminen

Tutkimuskysymys, millaista tutkimani vanhusten palveluasumisyhteisön yhteisöllisyys on, sisältyy myös kysymys siitä, kuka yhteisöllisyyden määrittelee ja miten. Käyttämäni yhteisöllisyyden käsite (luku 4.3.2) pitää sisällään toiminnallisuuden ja tunteen, jolloin yhteisöllisyyden määrittelyynkin pitäisi kuulua vuorovaikutusta yhteisön jäsenten kesken.

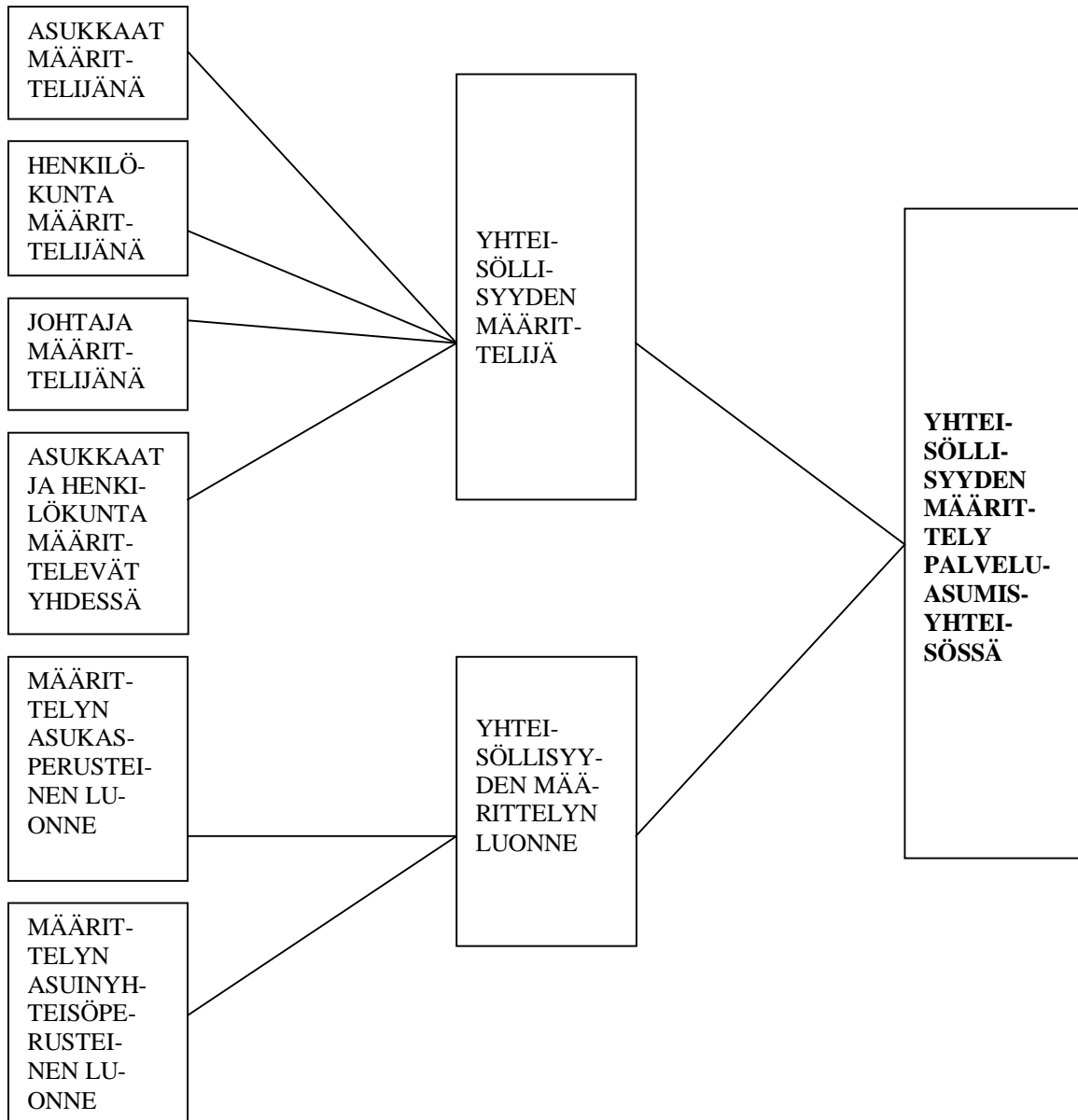
Käsitteen toiminnallisen luonteen vuoksi yhteisen käsityksen luomiseksi tässä yhteisössä jonkun pitää tehdä jotain. Etsin aineistosta siis viitteitä siitä, kuka käsitteen määrittelee ja millä tavoin. Oletukseni oli, että määrittely tapahtuu yhdessä asukkaiden ja henkilökunnan kesken.

6.5.1 Yhteisöllisyyden määrittely

Sisällönanalyysi antoi aineistosta yhteisöllisyyden määrittelyä koskevia ilmaisuja yhteensä 69 (liite 5), jotka painoutuivat henkilökunnan vastauksiin. Tämä ei aivan vastannut oletustani yhteisestä määrittelystä. Kun luokittelin ilmauksia tarkemmin, kuva alkoi tasapainottua. Aineistosta syntyi kaksi luokkaa; se mikä taho tai kuka yhteisöllisyyden määrittelee ja yhteisöllisyyden määrittelyn luonne. Aineisto ei suoranaisesti vastannut siihen, miten yhteisöllisyys määritellään. Siihen vastaavat osaltaan yhteisöllisyyden tekijät edellä ja ainakin toiminta on niistä yhteisöllisyyttä aikaan saavaa. Luokitukset on esitetty kuviossa 11.

Asukkaiden rooli asuinyhteisönsä yhteisöllisyyden määrittelijänä näyttää olevan oleellinen ja tärkeä. Varsinkin henkilökunta pitää asukkaita tärkeimpinä määrittelijöinä. Henkilökunnalle tämä on lisäksi tavoite; asukkaat ovat talossa tärkeimmässä osassa ja talo on heitä varten. Asukkaan osuus yhteisöllisyyden määrittelyssä lähtee yksittäisen asukkaan mielipiteestä tai toiminnan kautta tapahtuvasta osallistumisesta yhteisöllisyyden luomiseen. Yksittäisen asukkaan panoksella on merkitystä yhteisessä määrittelyssä; se tulee osaksi kollektiivista määrittelyprosessia.

Palvelutalon käytännöissä ja yhteisesti sovituissa menettelytavoissa on varattu tilaa asukkaiden vaikuttamiselle ja myös omalle, yksityiselle yhteisöllisyyden määrittelylle. Erityisesti tämä määrittely tapahtuu kanavoituna toiminnan kautta. Kuitenkin vastauksissa (sekä asukkaat että henkilökunta) toivottiin myös sitä, että asukkaiden osallisuus yhteisöllisyyden määrittelyyn voisi olla suurempikin kuin mitä se on. Talossa alusta asti asuneet kiinnittivät tähän erityisesti huomiota; heillä lienee omaa kokemusta yhteisöllisyyden synnyn alkuvaiheista sekä siitä, miten ensimmäiset asukkaat yhdessä loivat ja rakensivat yhteisönsä.

KUVIO 11. Yhteisöllisyyden määrittelijä ja määrittelyn luonne vanhusten palveluasumisyhteisössä

Henkilökunta palvelutalon yhteisöllisyyden määrittelijänä nousi esille lähinnä vain henkilökunnan omassa aineistossa. Tämän uskoisin selittyvän henkilökunnan työyhteisön kokemuksella. Heille palvelutalo on työpaikka, jossa hoidetaan työtehtäviä. Tehtävillä on hallinnollinen ja asioiden sujumiseen tähtäävä luonne, jolloin niiden virallisuus korostuu.

Henkilökunnalle on syntynyt mielikuva, että heidän tekemisillään on myös oleellinen merkitys yhteisöllisyyden rakentumisessa, koska arkeen kuuluu paljon erilaista huolehdittavaa ja hoidettavaa, mitä ilman arki ei pyörisi. Näiden asioiden sujuminen saa yhteisön toimimaan. Henkilökuntaa voidaan kutsua apuun ratkaisijaksi tiettyihin yhteisöllisyyden kannalta merkittäviin tilanteisiin, jolloin heidän avainroolinsa myös näkyy.

”asukkaat osallistuvat päätöksentekoon, mutta henkilökunta ratkaisee mitä lopulta tehdään. Sitten on niitä taloudellisia reunaehtoja...[ettei kaikkea voida toteuttaa, lisäysoj]” (He3).

Asukkaat ja henkilökunta yhdessä yhteisöllisyyden määrittelijöinä mainittiin sekä asukkaiden että henkilökunnan haastatteluissa. Määrittely nähtiin demokraattisena tapahtumana ja se vastasi näin talon arvoja, joista yksi on tasa-arvoisuus; niin henkilökunta kuin asukkaat ovat saman yhteisön jäseniä ja heitä koskevat samat, yhteisesti sovitut pelisäännöt. Joidenkin asukkaiden mielestä yhteisöllisyys määritellään (asukkaiden) enemmistön mukaan, vaikka se yleisesti ottaen määriteltäisiinkin yhdessä. Ristiriitaitilanteissa ratkaisijan toimii henkilökunta.

Palvelutalon johtajan rooli ja paikka yhteisöllisyyden määrittelyssä tuli korostuneesti esille. Kiinnitin siihen huomiota heti asukashaastattelujen alusta lähtien; kaikki asukkaat mainitsivat johtajan ja hänen kauttaan syntyneet toimintakäytännöt. Johtaja vaikuttaa vahvasti yhteiseen toimintaan, on luonut vakiintuneita käytäntöjä, jotka ohjaavat yhteisön arkea ja joista on tullut sääntöjen kaltaisia. Johtajan osaksi annettiin jopa palvelutalon yhteisen hengen luominen, siis emotionaalinen, ei-havaittu tunnetila.

”meillä on sellanen johtaja, joka pitää sitä henkeä yllä. Johtaja [nimi] meitä yhdistää. Piittää meistä huolen varmasti...” (As1).

Johtajan vahva rooli selittynee sillä, että hän on tässä palvelutalossa ollut luomassa yhteisön rakennetta ja sitä kautta sisältöä aivan palvelutalon perustamisesta asti. Hänet liitetään vahvasti juuri tähän asuinyhteisöön niin yhteisön sisällä kuin sen ulkopuolella. Johtajan oma näkemys yhteisöllisyyden määrittelystä käy ilmi seuraavasta:

”kyllä minä lähtisin meidän asukkaista: hyö assuu täällä... mutta kyllä minä ”syylliseksi” katson itseäni ja meidän henkilökuntaa. Että kuinka paljon myös valmiiks ohjailaan sitä yhteisöllisyyttä.”

Johtaja - kuten muukin henkilökunta - on vahvasti sisäistänyt yhteisöllisyyden hengen palvelutalossa ja sitoutuneesti myös toteuttaa sitä arkisissa toiminnoissa. Yhteisöllisyys on tässä palvelutalossa elävää todellisuutta. Epäilen, lieneekö tilanne sama kaikissa vanhusten palvelutaloissa. Kuitenkin ilmiön voisi arvella olevan yhteistä vanhusten palvelutaloille siinä mielessä, että palvelutalon johtaja voi niin halutessaan ja itse orientoitumisellaan hyvinkin paljon vaikuttaa siihen, miten yhteisöllinen talosta muodostuu. Oma suhtautuminen asiaan vaikuttaa paljon ja voikin arvailla, mitä tapahtuu jos tällainen sitoutunut avainhenkilö poistuu yhteisöstä: jääkö yhteisöllisyys elämään vai onko se henkilöön sidottua?

Aineiston analyysin myötä oletukseni siitä, että tutkimani palvelutalon yhteisöllisyys määrittellään yhdessä asukkaiden ja henkilökunnan kesken, alkoi osoittautua paikkansa pitäväksi. Jos katsotaan pelkkiä ilmaisujen määriä, voidaan havaita, että 45 ilmaisua oli sellaisia, joissa yhteisöllisyyden määrittelyn tekivät asukkaat, henkilökunta tai asukkaat ja henkilökunta yhdessä. Rajankäyntiä määrittelyssä tehtiin asioiden ja roolien suhteen; jossain tapauksissa henkilökunnan (tai johtajan) oli viisainta ratkaista asia yhteisön puolesta.

Palvelutalon asuinyhteisön yhteisöllisyyden määrittely voi vaihdella luonteeltaan. Löysin haastatteluaineistoista yhteensä 13 ilmaisua, jotka kuvaavat määrittelyn erilaista luonnetta. Nämä voidaan jakaa kahteen luokkaan: luonteeltaan asukasperusteisiin ja asuinyhteisöperusteisiin määrittelyihin. Ensimmäinen tarkoittaa sitä, kuinka yhteisöllisyyden määrittelyyn vaikuttavat asukkaan ominaisuudet ja henkilökohtaiset kokemukset. Jälkimmäinen puolestaan kuvaa määrittelyä, jonka luonteeseen vaikuttavat asuinyhteisössä vallitsevat käytännöt, sovitut työnjaot ja muut yhteisesti hyväksytyt tekijät.

Asuinyhteisön yhteisöllisyyden asukasperusteinen luonteeseen vaikuttaa vahvasti asukkaiden toimintakyky. Tämä välittyy toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta; kun toimintakyky on heikko, ei asukas voi osallistua yhteiseen toimintaan, vaikka haluaisikin ja osallisuus yhteisöllisyyden määrittelyynkin heikkenee.

Toimintakyky vaikuttaa myös turvallisuuden kokemuksiin; heikkokuntoinen asukas pelkää tulla ulos kodistaan yhteiseen toimintaan, koska oma fyysinen toimintakyky asettaa rajoituksia ja asukas näin kokee oman kodin turvallisemmaksi, vaikka ehkä yksinäiseksi paikaksi. Tämä tulos on yhdensuuntainen Kivelän (2003, 135) tutkimustulosten kanssa; omassa tutkimuksessani turvattomuuden kokemuksia ei aiheuta ympäristö, vaan asukkaan henkilökohtainen toimintakyky.

Asukkaan sukupuoli nousi esille myös yhteisöllisyyden määrittelyssä (vrt. luku 6.2.1). Tämäkin tekijä vaikuttaa välillisesti toiminnan ja tilankäytön kautta. Kun palvelutalossa on asukkaana valtaosin naisia, on toiminta naisille suunnattua ja heidän toiveistaan lähtevää. Miehiselle toiminnalle sopivia tilojakin puuttuu. Näin vähälukuiset miesasukkaat jäävät paitsioon ja heidän kiinnostuksensa osallistua yhteisön toimintaan ja yhteisöllisyyden määrittelyyn on vähäistä. Miesasukkaan kokemus voi kirvoittaa kitkerän kommentin :

”nuohan ne nuo akat louhottaa vain... ite en osallistu.... ei oo mittään semmosta, mikä kiinnostaisi...” (As4).

Yhteisöllisyyden määrittelyn asuinyhteisöperusteinen luonne perustuu osin yhteisössä sovituihin käytäntöihin kuten työnjakoon henkilökunnan ja asukkaiden välillä. Henkilökunnalla on tietyt viralliset tehtävät, jotka ovat säännöllisiä ja toistuvia. Lisäksi virallisten asioiden organisointi keskittyy leimallisesti palvelutalon johtajalle toimintojen kokoajana. Roolit ohjaavat suoraan palvelutalon yhteisöllisyyden määrittelyä tiettyjen asioiden osalta. Työnjaolla on myös talon järjestystä ylläpitävä funktio.

”et yleensä meillä kyllä jos nousee sellasia asioita että pitää käsitellä, että se on se [johtajan] tunti mikä on torstaisin” (He2).

Henkilökunnan ja asukkaiden välisessä määrittelyssä vaikuttaa jo edellä useasti todettu asukkaiden toimintakyky, joka näkyy niin, etteivät kaikki asukkaat pääse määrittelemään yhteisöllisyyttä. Myös se yhteisesti sovittu periaate, että osallistuminen talossa on vapaaehtoista, vaikuttaa niin, että yhteisöllisyydenkin määrittely on vapaaehtoista; asukkaita ei voida eikä haluta pakottaa, vaan jokainen päättää osallistumisestaan itse.

”Se [asukas] haluaa lähtä, mutta jotenkin ei niinku rohkeus riitä. Ja joku niinku on aika selvä, että tätä on turha houkutella, hän haluaa olla omissa oloissaan ja sitten kyllä annetaan olla.”(He4).

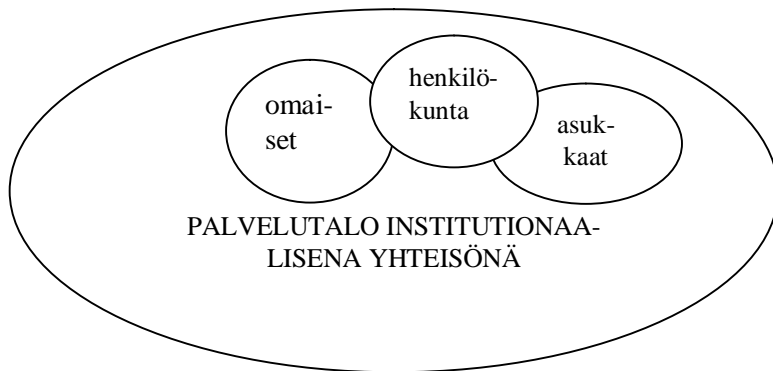
Kaikki asukkaat eivät pääse toimintakykynsä rajoitteiden tai eivät haluakaan olla määrittelemässä talon yhteisöllisyyttä ja se on yleisesti hyväksytty.

6.5.2 Yhteisöllisyyden rakentaminen

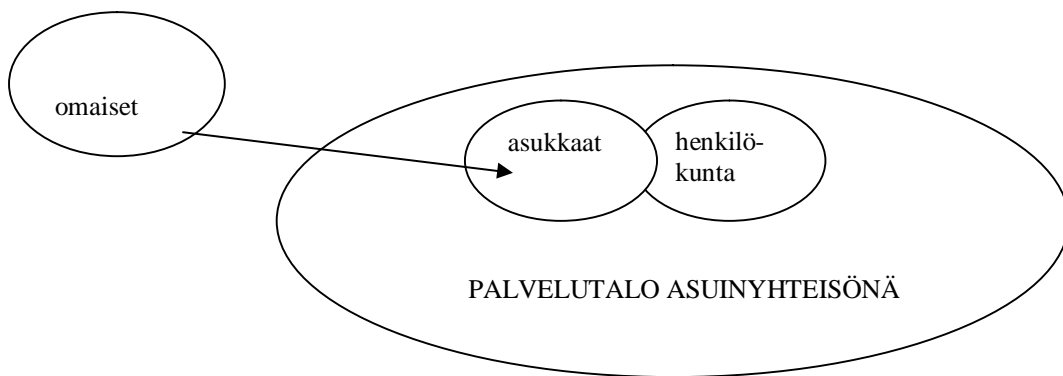
Aineistosta löytyi toinenkin yhteisön rajaamista ja yhteisöllisyyden käsitystä koskeva kokonaisuus. Nimitän tätä yhteisöllisyyden rakentamiseksi. Tätä koskevia ilmaisuja löytyi vain henkilökunnan haastatteluista, ja jäin tarkemmin pohtimaan havainnon merkitystä. Näille ilmaisuille oli tyypillistä, että niissä mainittiin myös omaiset suhteessa yhteisöön. Kun yhteisöllisyyden määrittelyssä omaisiin viitattiin hyvin vähän, vertasin näiden kahden luokan sisältämiä ilmaisuja. Aineistosta nousi kysymys, onko näillä kahdella yhteisöllisyyden määrittelyllä jotain eroa, palvelevatko ne eri tehtävää. Havaitsin, että toinen tapahtuu yhteisöön sisäänpäin ja toinen yhteisön ja ulkomaailman välillä. Näin päädyin antamaan näille ilmaisuluokille eri nimet. Kuvio 12 kuvaa yhteisöllisyyden määrittelyn ja rakentamisen eroja.

Yhteisöllisyyden rakentaminen on luonteeltaan ulkokohtainen tapahtuma. Rakentajia ovat palvelutalon asukkaat, henkilökunta ja heidän rinnallaan omaiset. Rakentamisen ajatus lähtee siitä, että kaikki rakentavat osapuolet katsovat palvelutalon yhteisöä sen tarkoituksen eli institutionaalisen yhteisön kautta. Rakentajat rakentavat yhteisön ilmapiiriä sellaiseksi, että sen tehtävä voi toteutua. Tässä rakentamistehtävässä emotionaalinen ote on kevyt, rakentajat pysyvät välimatkan päässä asuinyhteisön sisäisestä toiminnasta, vaikka kaikkia yhdistää palvelutalon palvelutehtävä.

YHTEISÖLLISYYDEN RAKENTAJAT:

YHTEISÖLLISYYDEN MÄÄRITTELIJÄT:

KUVIO 12. Yhteisöllisyyden määrittely ja rakentaminen eri toimijoiden välisinä suhteina

Omaisten rooli on rakentajana olla luomassa perustaa sille, että asukas pääsee asumisen alkuun ja prosessi yhteisön jäseneksi alkaa. Omaiset jättäytyvät taka-alalle varsinaisesta palvelutalon asumisyhteisöstä siinä vaiheessa, kun asukas on yhteisöön kiinnittynyt. Henkilökunta tulee rakentamistehtävässä vastaan omalla ammattitaidollaan toimimalla asukkaan ja omaisen välissä.

”Asukkailla on viestivihkot, johon kirjoitetaan asukkaasta asioita, enimmäkseen sen asukkaan kuntoon liittyviä, sitten omaiset lukkoo siitä. Sitten jos joutuu sairaalaan tai kunto romahtaa tai jottain niin sitten soitetaan (omaiselle) ... ei oikeestaan muuten.” (He1).

Yhteisöllisyyden määrittely on puolestaan luonteeltaan palveluasumisyhteisön sisältä nousevaa. Määrittelyä tekevät asukkaat ja henkilökunta yhdessä ja erikseen. Määrittelyssä tärkeää on löytää emotionaalinen side yhteisöön ja sen jäsenten välille. Tästä kertoo me-henki. Tätä määrittelyprosessia ja sen osia tutkimukseni kuvaa kokonaisuutena.

Palvelutalo on asukkaidensa koti, heidän henkilökohtainen yhteisönsä, johon omaiset tulevat vain tiettyjen tehtävien vuoksi ja yhteisöön sitoutumattomina. Mukaantulo tapahtuu asukkaan kautta ja tämä valitsee, miten tiiviisti omaiset liittyvät hänen asuinyhteisöönsä. Palvelutaloyhteisön hahmon luomisessa on havaittavissa eri tasoja, tarkoituksia ja toteutumistapoja.

6.6 Henkilökunnan yhteinen käsitys yhteisöstä

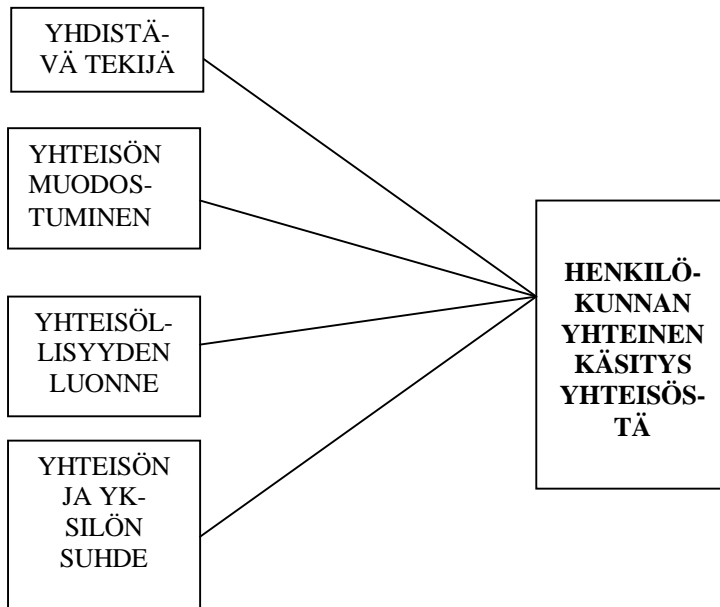
Aineistosta nousi esille kokonaisuus, josta käytän nimitystä henkilökunnan yhteinen käsitys yhteisöstä. Tähän liittyvät ilmaiset muodostuivat kokonaisuudeksi, kun ne eivät oikein sijoittuneet luontevasti mihinkään yhteisön tekijöitä kuvaavaan luokkaan. Päätin ratkaista asian niin, että käsittelin ne omana luokkana, koska ne vaikuttivat muissa yhteyksissä irrallisina. Ilmaisuja oli kaikkiaan 60. Yhteisellä yhteisön käsityksellä on mielestäni huomattava merkitys palvelutalon yhteisössä. Se, miten henkilökunta ymmärtää ja näkee palvelutalon yhteisönä, vaikuttaa siihen, millaiseksi se muodostuu ja millaisilla toimilla.

Yhteisön käsitteen toivatkin haastatteluissa esille vain henkilökunnan jäsenet. He esittivät jopa yhteisön määritelmiä:

”(pohtii)... tässä tapauksessa [yhteisö on] tämä palvelutalo. Sen sisällä oleva toiminta....voihan se olla yhteisöllisyyttä harrastuksen kautta, mutta tässä tapauksessa se on...talo.”(He1).

”Ja on siinä [yhteisössä] se sosiaalinen kontakti ympärillä oleviin, eikä vaan se että me tehhään tätä vaikka että saatais kauniimpi ympäristö...”(He2).

Henkilökunnan yhteistä yhteisökäsitettä kuvaavaan luokkaan muodostui neljä alakategoriaa; tekijä, joka yhdistää, yhteisöllisyyden luonne, yhteisön muodostumisen tapa sekä yhteisön ja yksilön suhteen kuvaukset. Kuvio 13 kuvaa henkilökunnan yhteisen käsityksen muodostavia tekijöitä.

KUVIO 13. Vanhusten palvelutalon henkilökunnan yhteistä yhteisökäsitystä määrittävät tekijät

Henkilökunta mainitsi yhteisön ja yhteisöllisyyden perustana "jonkin yhdistävän tekijän". Se voi olla yhteinen tavoite, toiminta, sosiaalinen kontakti, yhdessä olo tai esimerkiksi kahvittelu. Tuttuus yhteisön jäsenten kesken tai vaikkapa juhlat yhteisenä kokemuksena voivat yhdistää ja luoda yhteisöllisyyttä. Tärkeäksi nostettiin se, että aikaa nimenomaan oman yhteisön kesken ilman ulkopuolisia on riittävästi. Yhdistävän seikan ympärille muodostuneessa yhteisössä asioista päätetään yhdessä.

Yhdistävän tekijän ympärille muodostuvan yhteisön syntymisestä henkilökunta käytti erilaisia ilmaisuja. Se oli syntynyt kerralla, mikä tarkoitti palvelutalon avautumista ja ensimmäisten asukkaiden muuttamista taloon. Sen jälkeen seurasi yhteisön muodostumisen alkuvaihe. Yhteisöllisyyden muodostumiseen olivat vaikuttaneet useat eri asiat; yhteisöllisyyden luominen oli ollut vaativaa.

Alkuvaiheen jälkeen palvelutalon yhteisössä osallistuminen on ollut tärkeä yhteisöllisyyttä aikaan saava ja edistävä tekijä. Asukkaat ovat aktiivisesti osallistuneet ja itse luo-
neet yhteisöllisyyttä. Viime aikoina osallistuminen on muuttunut, kun asukkaiden toi-
mintakyky on alkanut vaikuttaa siihen; yhteisöllisyyden muodostuminen on vaikeutunut
heikkokuntoisempien asukkaiden tultua taloon.

Yhteisöllisyyden luonne on henkilökunnan mukaan asia, joka tarvitsee rajat ja jota on
jatkuvasti arvioitava. Tämä tapahtuu säännöllisten toimintakäytäntöjen kautta, esimer-
kiksi johtajan tunti joka torstai on sellainen. Säännöllisyys määrittelee palvelutalon yh-
teisön luonnetta vahvimmin; se vahvistaa yhteisöä, jäsentää viikoittaista toimintaa ja
auttaa asukkaita muistamaan tapahtumat. Tästä pääperiaatteesta huolimatta yhteisöllii-
syy on vapaaehtoista ja asukas itse päättää, missä määriin osallistuu sen muodostuk-
seen. Henkilökunta kokee tehtäväkseen ohjata yhteisölliseen toimintaan, mutta ei pakot-
taa.

Yhteisöllisyyden luonteeseen henkilökunta liitti taloudellisen näkökulman. Yhteisöllii-
syyys vaikuttaa talouteen; henkilökunta haluaa toimia yhteisöllisesti, vaikka se kysyy
ylimääräistä työaika. Yhteisön eteen tehdään vapaaehtoisesti erilaisia asioita. Yhteisöl-
lisyy riippuu taloudesta siinäkin mielessä, että palvelutalon rahoitus sanelee, miten pal-
jon yhteisöllisyys saa asukkaille myytävänä palveluina maksaa. Yhteisöllinen toiminta-
periaate tulisi pystyä myymään myös palvelua ostaville yhteistyötahoille.

Viimeinen henkilökunnan yhteisökäsitystä määrittävä näkökulma, joka näyttäytyy läpi
koko aineiston eri tavoin, on yhteisön ja yksilön suhde. Koska palvelutalo on sekä pal-
veluasumisyksikkö että yksittäisen asukkaan koti, joutuu henkilökunta tasapainoilemaan
yksityisen ja yhteisen rajalla. Rajan tunnistaminen on ammattitaitokysymys. Tulkintati-
lanteissa toimitaan yksityisyyden hyväksi. Vapaaehtoisuuden periaate tukee yksityisen
ja yhteisen rajan vetämistä; rajan määrittelee silloin asukas.

*”Sitä pitää vaan vähän kuulostella, että minkä tyyppinen ihminen on. Se on persoonas-
ta kiinni, että joku vaatii että sitä houkutellaan, sen aika äkkiä huomaa, ettei se pidä
sitä vastenmielisenä.” (He1).*

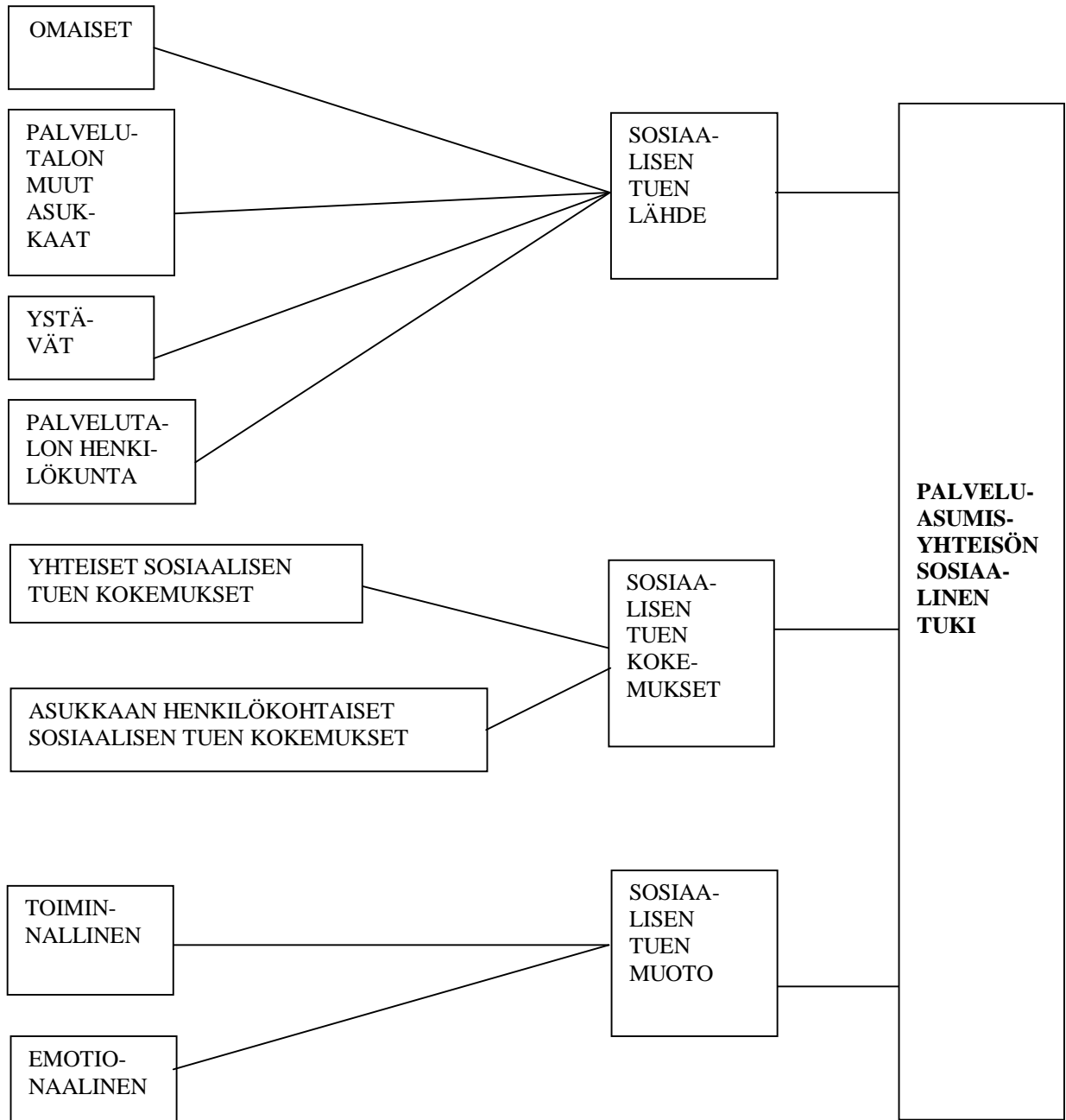
Henkilökunnan tulkinnan mukaan yhteisö tulee yksilön avuksi silloin, kun yhteisö tukee asukkaan selviytymistä tai asumisyhteisö on asukkaalle sosiaalisen verkoston korvike. Yksilön ensisijaisuus nouse esille silloin, kun asukkaan toimintakyky tai sukupuoli selittää yhteisöön osallistumista. Kuten jo toimintaa käsittelevässä luvussa kävi ilmi, miesasukkaiden on ollut vaikeaa löytää omia toimintatapoja naisvaltaisessa yhteisössä. Yksilön merkitys näkyy myös siinä, kuinka yhteisöllisyys voi olla henkilökeskeinen kysymys; yksittäisen asukkaan panos yhteisön luomisessa voi olla huomattava. Henkilökunta hyödyntää näitä yhteisön avainhenkilöitä.

6.7 Palveluasumisyhteisössä vaikuttava sosiaalinen tuki

Sosiaalisesta tuesta kysyin kaikilta (sekä asukkailta että henkilökunnalta) käyttäen tätä termiä. Asukkaista useimmat vastasivat sen tarkoittavan taloudellisia asioita, siis ”sosiaalitukea”. Olin varautunut siihen, että asia saatetaan ymmärtää väärin, joten kysyin asiaa epäsuorasti usealla muulla tavalla ja lisäksi otin haastatteluista esille kaikki sellaiset ilmaukset, joista sosiaalisen tuen toteutumisesta tai sisällöstä voi päätellä jotain.

Näitä erilaisia sosiaaliseen tukeen viittaavia ilmaisuja löytyi kaikkiaan yli sata, joista valtaosa tuli esille asukkaiden haastatteluissa (liite 5). Henkilökunta ymmärsi kysymyksen kuten pitikin ja myös vastasi siihen suoraan asiaa tarkoittaen. Tosin heidänkin haastatteluissaan tuli epäsuoria viittauksia sosiaalisen tuen toteutumisesta, jotka otin aineistosta esille.

Tutkimukseni kohteena olevan vanhusten palvelutalon sisällä on havaittavissa monentasoista ja -tyyppistä sosiaalista tukea. Analyysi tuotti kolme tarkastelukulmaa, joiden avulla asiaa lähestyn ja tulkitsen (kuvio 14).

KUVIO 14. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön sosiaalinen tuki

Palvelutalon asukkaiden sosiaalisen tuen lähde vaihtelee omista lähiverkostoista viralliseen palveluverkostoon sekä näiden erilaisiin variaatioihin. Asukkaiden kokemukset sosiaalisesta tuesta ovat näin ollen erilaisia. Sosiaalisen tuen muoto voi olla aineellista (toiminnallista) tai ei-aineellista eli emotionaalista ja erilainen muoto vaikuttaa sekin kokemuksiin.

6.7.1 Sosiaalisen tuen lähteet

Sosiaalisen tuen tärkeimmäksi lähteeksi mainitaan sekä asukkaiden että henkilökunnan haastatteluissa omaiset tai sukulaiset. Omaisilla tarkoitetaan tässä lähimpiä omaisia kuten lapsia ja heidän perheitään. Varsinkin asukkaille omaisten tarjoama sosiaalinen tuki on tärkeää. Puolisojen välistä sosiaalista tukea en tutkimuksessani tarkastele, koska aineistossani oli vain yksi pariskunta. Hekin tosin mainitsivat tärkeimmäksi sosiaalisen tuen lähteeksi omat lapset.

Tulos on odotettu: useissa sosiaalista tukea koskevissa tutkimuksissa tärkein tuen lähde on oma perhe ja suku (esim. Gothoni 1990, 15; McCamish-Svensson ym. 1999, 165; Hyvönen 2006, 44). Lapsista erityisesti tytär oli yleensä se, jonka kautta lähiverkoston sosiaalinen tuki konkretisoitui (vrt. Fernández-Ballesteros 2002, 652). Omaisilta saatu sosiaalinen tuki oli säännöllistä, joidenkin kohdalla päivittäistä, varsinkin jos lähiomaiset asuivat lähellä. Tulos on samansuuntainen espanjalaisen tutkimuksen kanssa (Fernández-Ballesteros 2002, 647): vanhukset, jotka eivät asu samassa taloudessa lastensa kanssa, mutta kuitenkin samalla paikkakunnalla, näkevät lapsiaan varsin usein.

Asukkaat kokevat omaisten tuen tärkeäksi ja sillä on sekä elämää piristävä että omaa arkista selviämistä edistävä vaikutus; useat haastatelluista asukkaista selviävät arjestaan hyvin, jos omainen käy heille esimerkiksi kaupassa. Sosiaalisen verkoston merkitys on tällöin tukea antava ja turvallisuuden tunnetta lisäävä.

”miten sen nyt sanos [yhteydenpidosta lähimpien sukulaisten kanssa], paljon...pittää virkeenä....turvallisuudentunne, onko sitä tarvista ennee....Se tulee täällä...(viittaa palvelutaloon)”(As2).

Asukkaiden ja heidän omaisverkostonsa välinen vuorovaikutus sisältää myös jonkinasteista vastavuoroisuutta riippuen henkilön toimintakyvystä. Mikäli mahdollista, asukas haluaa tarjota vastapalveluksia omaisille esimerkiksi lastenlasten koulupäivien tukikoh-
tana:

”Että jos [kirkonkylältä] löytyisi yhtä hyvältä paikalta....minä voisin muuttaa tänne, olisin semmoinen tukipiste, kun lapset menee kouluun ja vanhemmat töihin”(As3).

Havainnon voi tulkita sosiaaliseen suhteeseen sisältyvän moraalisen vastavuoroisuuden (Marin 2003, 75) tai sosiaalisen vastuun (Rubinstein 1990, 138) ilmentymäksi. Sosiaalisen suhteen osapuolilla on odotuksia toistensa suhteen ja osapuolet toteuttavat ainakin tiettyyn rajaan saakka näitä odotuksia. Myös vanhus haluaa olla sosiaalisissa suhteissaan avuksi ja hyödyksi, jolloin esimerkiksi naisten ”mummous” voi olla tällainen tärkeä tehtävä (Hautakangas ym. 2006, 62); se ei edellytä välttämättä hyvää fyysistä toimintakykyä, mutta sitäkin enemmän läsnäoloa.

Palvelutalon asukkaiden omaisverkostot ovat erilaisia ja näin ollen myös sosiaalinen tuki luonteeltaan erilaista. Ne, joilla omaisia on vähän, pyrkivät etsimään sosiaalista tukea myös muista lähteistä kuin omaisverkostoista; he eivät halua rasittaa vähiä sukulaisiaan omilla tarpeillaan ja tulevaisuuden näkynä on, että kun fyysinen kunto heikenee, he eivät jäisi perheen rasitteeksi. Näissä tapauksissa palvelutalon henkilökunnan tarjoama virallinen apu merkitsee heille enemmän kuin niille, joilla on laaja omaisverkosto.

Sosiaalisen tuen vastaanottamisella on merkitystä asukkaan yksinäisyyden kokemuksissa. Jos omaisverkostot ovat niukat, asukas kokee yksinäisyyttä. Jos oma toimintakyky on heikentynyt, vaikuttaa se myös sosiaalisen tuen kokemuksiin. Jos henkilö ei pysty aktiivisesti toimimaan sosiaalisen tuen verkostoissaan ja vaikuttamaan tuen olemassaoloon, jää hän verkostojen ja tuen ulkopuolelle.

Vanhuksen aktiivisuudella on todettu olevan yhteys elämänlaatuun: henkilön elämänlaatu on sitä parempi mitä aktiivisempi hän on ja mitä laajempi on henkilön sosiaalinen verkosto, sitä enemmän hän on tekemisissä toisten ihmisten kanssa. Tämä taas ruokkii sosiaalista aktiivisuutta ja ehkäisee yksinäisyyttä. (Kasepalu 2007, 108.)

Omassa tutkimusaineistossani yksinäisyyden tunne on yleisempää niiden haastateltavien kokemuksissa, jotka muutenkin olivat tyytymättömiä elämäänsä (vrt. Vaarama ym. 1999, 27). Tutkimusaineistossani varsinaisia yksinäisyyden kokemuksia ilmenee kuitenkin hyvin vähän, tyytymättömyyden ilmaisuja jossain määrin:

”eihän täällä käy paljon kukkaan, ja kun minnekään kun ei pääse...” (As4).

”Myö tuon M:n [toinen samanlainen asukas, jolla vaikeuksia liikkua] kanssa aina sanotaan, ettei tämä ole immeisten olinpaikka, mutta mihinkäs päästään.... myökään ei kumpankaan päästä mihinkään...(As7).

Asukkaiden omaiset

Palvelutalon henkilökunta kokee asukkaiden omaisverkostojen antaman sosiaalisen tuen tärkeäksi talon toiminnassa. Omaiset paitsi auttavat asukkaita näiden jokapäiväisessä elämässä, ovat myös voimavara henkilökunnalle. Omaiset otetaan mukaan asukkaan palveluprosessiin hoito- ja palvelusuunnitelman avulla ja tässä vaiheessa selviää useimmiten, millaiset asukkaat omat verkostot ovat. Tämän käytännön perusteella voidaan arvioida myös sitä, miten paljon henkilökunnan huomiota asukkaan elämä vaatii, jos oma tuki puuttuu.

Omaiset saavat sovitusti tietoa talossa asuvasta, mutta siinäkin noudatetaan ensisijaisesti asukkaan itsensä esittämiä toiveita yhteydenpidosta. Palvelutalossa on olemassa virallinen menettelytapa verkoston huomioimisessa, jota sovelletaan asiakkaan toivomalla tavalla.

”Hoitoneuvottelussa omainen on aina mukana... monesti se hahmottuu jo siinä se omaisen rooli, missä mennään ja kuka tekkee mitään. Ja onhan omaisten ilta olemassa, sinne kututaan kaikki” (He4).

Palvelutalon muut asukkaat

Palvelutalon muut asukkaat mainitaan toiseksi yleisempänä sosiaalisen tuen lähteenä. Tämä käy ilmi erityisesti asukkaiden haastatteluista. Muilta saatu tuki on lähinnä naapuriavun kaltaista; toisten luona kyläilyä, pieniä askareita, ajanviettoa ja seuran tarjoamista. Useilla vastaajilla olisi halu auttaa naapureitaan konkreettisesti enemmänkin, mutta toimintakyky ei salli sitä.

”ei ole kyllä kukkaan [naapuri auttanut], kun on itekin oltu niin sairaina... ajattelin että kun parantuisi, niin voisin vaikka jottain mummoja tuolla pihalla työnnellä (pyörätuolissa)”(As6).

Talon asukkaiden keskinäinen sosiaalinen tuki on sekä ei-aineellista eli emotionaalista että aineellista eli toiminnallista, joskin emotionaalinen tuki on haastatteluvastausten perusteella yleisempää. Tässäkin asukkaiden yhteinen, elämäntilanteesta kumpuava kokemus on se, jota jaetaan ja johon tukea annetaan. palvelutalon henkilökunnan mielestä asukkaat voisivat olla enemmänkin tekemisissä toistensa kanssa ja jakaa näin arkea ja keskinäistä tukea. Henkilökuntakin arvelee taustalla vaikuttavan asukkaiden fyysisen toimintakyvyn, joka heikentää muiden kanssa toimimista. Jos talon asukkaista on tullut ystäviä keskenään - kuten muutaman haastatellun kohdalla oli tapahtunut - silloin sosiaalisen tuen luonne on muuttunut syvemmäksi ja kanssakäyminen tiiviimmäksi.

”Toiset kyläilevät toisten luona, mutta ei niitä montaa oo. Et sais olla enemmän. Yhteen aikaanhan meillä oli niitä, tuolla kolmoskerroksessa oli niitä päiväkahveja, ... eivät taho jaksaa. Halua ja sillä tavalla ois heillä olla” (He3).

Ystävät ja tuttavat

Haastattelemani asukkaat mainitsivat erikseen ystävät ja tuttavat, siis muut kuin samassa palvelutalossa asuvat, yhdeksi sosiaalisen tuen lähteeksi. Näitä ovat entisen asunnon naapurit tai pitkäaikaiset ystävät, joihin edelleen pidettiin tiiviisti yhteyttä. Nämä ystävyyssuhteet kuvataan henkireiäksi ulos palvelutalosta, jonkinlaiseksi mahdollisuudeksi elää omaa, aivan yksityistä elämää, joka ei liity mitenkään palvelutaloelämään.

Ystäväistä puhuttaessa syntyy mielikuva, että nämä mainitut ovat todellisia ystäviä; he ovat olleet haastateltavan elämässä jo nuoruudesta lähtien ja yhteydet ovat säilyneet, vaikka olisi muutettu paikkakuntaa.

”Kyllä ne on aika lailla läheisiä ystäviä...Lähes 50 vuoden takaa, tämän yhteisen harrastuksen myötä mikä meillä kaikilla.... Asuvat tässä aivan lähellä, tapaaminen ei ole silleen vaikeeta” (As6).

”On mulla pari ystävää, kaikki kerrotaan. Tavataan miten sattuu, myö ollaan jo vanhoja. Käyvät täällä, nyt lauantainakin kävi yksi ystävä.... Keskustellaan ja kahvia juuaan, muistellaan niitä nuoruuvaiheita, kun ollaan nuoruudesta asti tuttuja.” (As1).

Sosiaalinen tuki perustuu selvästi yhteiseen historiaan ja kokemuksiin, joita vanhuuskaan ei ole haalistanut. Harrastuksen kautta (metsästys, autoilu) syntyneet ystävyysuhteet jatkuvat joillakin edelleen; henkilö pystyy osallistumaan harrastukseen ystävän avulla, jolloin ystävyydellä on aivan konkreettinen merkitys.

Useampi haastatelluista mainitsee juuri vanhenemisen ja elämänmuutokset ystäväistä erottaneiksi syiksi. Heidän kokemuksistaan kuvastuu jonkinlaista haikeutta sekä oman vanhenemisen vuoksi että unohtuneiden ystävyysuhteiden johdosta; niillä on merkityksensä asukkaan elämässä vaikka jo sivuun jääneenä. Ystävyysuhteita menettäneiden lisäksi talossa asuu niitäkin, joilla ei ole ollutkaan minkäänlaisia ystäviä tai tuttavuuksia. Nämä henkilöt näyttävät olevan niitä, jotka eivät ole aktiivisia muutenkaan sosiaalisissa suhteissaan, ei aikaisemmassa elämässään ja vielä vähemmän nyt palvelutalossa asuessaan. Voikin kysyä, onko tämä ollut elämässä valittu yleinen menettelytapa.

Kiinnostavaa on, ettei palvelutalon henkilökunta mainitse asukkaiden ystävyysuhteita mitenkään. Arvelen tämän selittyvän sillä, että he eivät välttämättä tiedä näistä ystäväverkostoista tai sitten henkilökunta katsoo asukkaiden verkostoja hyvin rajatusti palvelutalon toiminnallisen arjen kautta. Siihen liittyvät ja konkreettisesti näkyvät asukkaiden omaiset sekä toiset asukkaat, mutta ystävät käyvät esimerkiksi vierailulla iltaisin ja viikonloppuisin.

Palvelutalon henkilökunnalta saatua sosiaalista tukea asukkaat eivät pidä kovin merkittävänä; henkilökuntaan viitataan joissakin haastatteluissa, mutta vain ohimennen. Asukkaiden mukaan henkilökunnalta saatu sosiaalinen tuki on toiminnallista ja konkreettista eli apua käytännön kysymyksiin.

”tuonne henkilökunnalle oon sanonu...ussein tuossa keskusteluryhmässä, mutta jos on jottain mikä äkkiä pitää korjata...niin sitten tuonne johtajalle” (As6).

Varsinkin palvelutalon johtaja on se, jonka kautta nämä tarpeet kanavoidaan. Henkilökunnan merkitys koettiin kuitenkin vahvasti turvallisuuden ja pysyvyyden luojana, joka rakentaa puitteet sujuvalle arkipäivälle.

6.7.2 Sosiaalisen tuen kokemukset

Palvelutalossa vaikuttavaa sosiaalista tukea voidaan tarkastella myös asukkaiden kokemuksina. Juuri asukkaat puhuvat näistä, henkilökunnan haastatteluissa tätä näkökulmaa ei löydy paria epäsuoraa mainintaa enempää. Kokemukset voidaan jakaa yhteisiin, koko asuinyhteisön tasolla saatuihin kokemuksiin sekä asukkaan henkilökohtaisiin sosiaalisen tuen kokemuksiin. Näillä kokemuksilla on merkityksensä asukkaan kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille palvelutalossa.

Asukkaat muodostavat sosiaalisen verkoston, jossa apu voi olla tarvittaessa lähellä. Tällä on vaikutuksensa yksittäisen asukkaan turvallisuudentunteeseen; keskinäinen sosiaalinen kontrolli on myönteisessä mielessä huolenpitoa. Sama vaikutus on sillä, että palvelutalon henkilökunta on ammattitaitoista ja heidän puoleensa voi kääntyä asioissa, joihin oma tietämys ei riitä.

”kyllä tämä turvallinen paikka on...toinen toisiamme huolletaan, jos jottain sattuu niin sinne mennään” (As5).

”hoitajien [kanssa keskustellut viimeisen viikon aikana] mitä tässä käy - käyvät aina katsomassa” (As4).

Toisaalta asukkaiden verkoston tukea ei koeta riittäväksi tai jotkut jäävät (jättäytyvät) sen ulkopuolelle kokonaan. Tämä voi herättää hämmennystä tai tyytymättömyyttä. Vastaavasti kokemukset palvelutalon sisäisestä sosiaalisesta tuesta voivat olla myönteisiä, kun asukas on saanut ystäviä toisista asukkaista. Näillä palveluasumisyhteisön yhteisillä sosiaalisen tuen kokemuksilla on yhteisöä vahvistava vaikutus; sen kautta asukkaat havaitsevat, miten he toisiaan arjessa tarvitsevat.

Asukkaan henkilökohtaiset sosiaalisen tuen kokemukset konkretisoituvat siinä, miten asukas haluaa tai pystyy olemaan osallinen vastavuoroisesta sosiaalisesta tuesta yhteisön tasolla. Hänen toimintakykynsä on tässäkin merkittävä väliin tuleva tekijä.

”kun on huonojalkaisia, niitä ei monestikaan näe.... että ei täällä paljon sitä seurustelua pysty olemaan.” (As5).

Samoin sosiaalisen tuen vapaaehtoisuus vaikuttaa siihen, miten asukas tulee yhteisön sosiaalisen tuen piiriin. Henkilökohtaisella sosiaalisen tuen kokemisella on tartuntapintansa yhteisiin sosiaalisen tuen kokemuksiin. Palvelutalon tarjoama sosiaalinen tuki toimii lisänä, kun asukkaalla on verkostoja omasta takaa.

”Sosiaalinen tuki olisi myös sitä, että voisi olla jonkun kanssa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Että joku kuuntelis minunkin asioita. Sellaista jakamista.” (As3).

Asukkaalla on palvelutalossakin itsemääräämisoikeus sosiaalisissa verkostoissaan eikä sitä ohiteta. Viime kädessä asukas sopeutuu siihen, ettei voi olla mukana sosiaalisen tuen prosesseissa; hän tyytyy omien toiveidensa ja mahdollisuuksiensa reaaliseen tilaan. Tällaisessa tilanteessa kysytään henkilökunnan ammattitaitoa; miten toimia hienovaraisesti yksityisen ja yhteisen kokemuksen välissä yhteisön hyväksi.

6.7.3 Sosiaalisen tuen muodot

Toinen kategoria, jonka haastatteluista löysin, on palvelutalossa vallitsevan sosiaalisen tuen muoto; millaisista asioista koettu sosiaalinen tuki muodostuu. Aineiston perusteella tuki voi olla konkreettista eli toiminnallista tai ei-aineellista eli emotionaalista.

Aineellinen sosiaalinen tuki tarkoittaa apua käytännön asioissa kuten asioinnissa, pienten korjaustöiden tekemisessä tai yhteisten tilojen viihtyisänä pitämisessä. Käytän tästä termiä toiminnallinen sosiaalinen tuki, koska siihen liittyy tutkimukseni toimintaympäristössä aina jonkinasteista vuorovaikutusta ja toimenpiteitä (vrt. Kinnunen 1998, 29).

Tuki voi olla myös emotionaalista eli henkistä, jolloin siihen ei liity mitään havaittavia, lopputuloksen tuottavia toimenpiteitä. Tällainen sosiaalinen tuki perustuu empatiaan, huolenpitoon ja tuttavuuteen, osin ehkä vertaisuuteenkin (Kumpusalo 1991, 14) ja sillä on arvoa sinänsä.

Toiminnallista tukea asukkaat saavat sekä omaisverkostoiltaan että palvelutalon henkilökunnalta. Omaiset ovat apuna käytännön asioissa, toimittavat asioita ja auttavat asukasta esimerkiksi lääkärissä käynnissä.

Toiminnallinen sosiaalinen tuki on kirjaimellisesti tätä; kun pitää toimia jokapäiväistä ympäristöä pitemmälle, apu tulee lähiomaiselta.

Taloudellista toiminnallinen tuki asukkaan kohdalla on silloin, kun omainen vaikka maksaa sähkölaskun. Sosiaalisen tuen käsitteen asukkaat ymmärtävätkin juuri taloudellisenä tukena. Omaisilta saatu toiminnallinen tuki on lisäksi useimmiten säännöllistä, sen pysyvyyteen ja toistuvuuteen asukas voi luottaa.

Toiminnallinen sosiaalinen tuki on ammatillista silloin, kun se saadaan palvelutalon henkilökunnalta. Kyse voi olla terveydenhuoltoon liittyvistä asioista yhtä hyvin kuin palaneen lampun vaihtamisesta. Tätä tuen suuntaa asukkaat käyttävät hyvin harkiten; ensisijaista on pyytää apua omaisilta, vasta sitten palvelutalosta jos asia ei ole niin kiireinen, että se vaatisi välitöntä hoitoa. Jossain määrin asukkaat empivät avun pyytämistä henkilökunnalta, koska se asukkaiden mielestä on kallista eli maksullista.

” sitten kaupasta tuovat [perheenjäsenet] ruuat...täällä kun käyvät kaupassa se on kymppi!” (As4).

Sosiaalinen tuki on emotionaalista palvelutalon asukkaiden kesken. Asukkaiden välisiä kohtaamisista ja ajanvietosta puhuvat usealla eri tavalla ne asukkaat, jotka ovat sosiaalisesti aktiivisia, joilla saattaa olla monenlaisia sosiaalisia verkostoja ja jotka toimivat laaja-alaisesti palvelutalon sisällä.

Yleensä se, että asukkaalla on jokin häntä aktiivisesti kiinni pitävä oma verkosto saa hänet toimimaan myös muiden palvelutalon asukkaiden kanssa. Tällöin emotionaalisen sosiaalisen tuen suhteesta tulee vastavuoroinen, se auttaa sekä antajaa että saajaa - saa aikaan jakamisen kokemuksia.

6.7.4 Sosiaalinen tuki - yhteenvetoa

Tutkimukseni tulokset noudattavat sosiaalisen tuen kohdalla pitkälle muissa tutkimuksissa jo tehtyjä havaintoja. Vanhusten tapaan myös palvelutalossa asuvien tärkeimmät tuen lähteet ovat oma suku ja perhe.

Yleensäkin yksilöllinen ja yhteisöllinen sosiaalinen tuki ja hyvinvointi toteutuvat keskeisiltä osin perheinstituutioiden sisällä (Kinnunen 1998, 43). Ystävyysuhteet sosiaalisen tuen lähteenä vaikuttavat palvelutaloon muuton jälkeenkin, jos niiden perusta on yhteisessä historiassa ja kokemuksissa (Hautakangas ym. 2006, 58).

Naapuruus on palvelutalossa jatkuvasti läsnä, sillä yhteiset tilat ovat kohtaamispaikkoja ja vuorovaikutuksen kanavia, jotka tuovat lähinaapurien sosiaalisen tuen mahdollisuuden käden ulottuville (Hyvönen 2006, 63). Tilallisista ja rakenteellisista ratkaisuista huolimatta palvelutalossa ei näyttäisi kuitenkaan syntyvän tavallista kerrostaloasumista yleisemmin läheisiä naapuruussuhteita (vrt. Kivelä 2003, 134). Kivelä viittaa tässä kohdin asukkaiden toimintakykyyn ilmiötä selittävänä tekijänä. Toimintakyvyn vaikutukset näkyvät myös omassa tutkimuksessani, mutta itse pidän selittäjänä palvelutalon institutionaalista luonnetta. Asukkaat mieltävät talon henkilökunnan tehtäväksi edistää asukkaiden välisen vuorovaikutuksen syntymistä ja odottavat näin henkilökunnan tekevän asialle heidän puolestaan jotain.

Kivelän tutkimuksesta ei käy ilmi, olivatko palvelutalon asukkaat tuttuja toisilleen jo ennen palvelutaloasumista. Omaan tutkimukseeni haastatellut asukkaat olivat kaikki samalta paikkakunnalta, jopa samoista työpaikoista, jolloin naapuri oli tuttu hyvinkin pitkältä ajalta. Näin naapuruussuhde perustuu paljon muuhunkin elämänhistoriaan kuin asumiseen.

Sosiaalisen tuen lähteet ja kokemukset ovat erilaisia, kun niitä katsotaan sukupuolen kautta. Miehillä sosiaalisen tuen lähde on yleensäkin perhe (McCamish-Svensson ym. 1999, 164) ja sosiaalisten suhteiden määrään vaikuttaa oma aktiivisuus (Hyvönen 2006, 51–62). Nämä samat tulokset toteutuivat myös omassa tutkimuksessani. Sukupuolella on vaikutusta avun pyytämiseen, mikä näkyy omissa tuloksissani vanhojen naisten monipuolisena sosiaalisena kokemuksena omissa verkostoissa. Näin naiset ovat myös naapuruussuhteissaan avoimempia, mikä saattaa selittyä naisten auttamishalulla ja tarpeellisuuden tunteella (Hautakangas ym. 2006, 58).

Vanhusten palvelutalo on monessa kohdin verrattavissa lastensuojelulaitokseen. Palvelutalossa muodostuu samanlaista arjen yhteisöllisyyttä kuin lastenkodissa. Yhteisössä kohtaavat sekä asukkaat, joiden henkilökohtainen koti palvelutalo on, että työtehtäviään hoitava henkilökunta, jolle palvelutalo on työyhteisö. Näin asuinyhteisössä vaikuttavat sekä henkilökohtaiset, perheyhteisön kaltaiset vuorovaikutussuhteet että institutionalisoituun palveluun perustuvat viralliset vuorovaikutussuhteet. (Törrönen 2005, 218, 220–221.)

Sosiaalisen tuen eri tasot, muodot ja kokemukset ovat läsnä tutkimassani vanhusten palvelutalossa. Ne leikkaavat toisensa ja täydentävät toistensa tehtäviä leikkauskohdissaan palvelemalla eri tarpeita. Henkilökohtainen ja yhteinen vaikuttavat kokemuksiin kaiken aikaa. Sosiaalisen tuen kautta asukkaiden omaiset tulevat myös osaksi palvelutalon yhteisöä. Jos jonkun tasoista tai muodoista jättäisi pois, mitä se vaikuttaisi yksittäisen asukkaan kokemuksiin sosiaalisesta tuesta henkilön tai yhteisön tasolla?

7 POHDINTA

Tarkoitukseni tässä liseniaatin tutkimuksessa oli tutkia sitä, millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys ja mitä on palveluasumisen tarjoama sosiaalinen tuki. Koska yhteisön käsite oli tutkimustehtävän perusta, voidaan tulosten perusteella sanoa, että vanhusten palvelutalo on yhteisö. Palveluasuminen on lainsäädännöllä ohjattua, joten tällä perusteella uskallan väittää havainnon pitävän paikkansa myös muissa samankaltaisissa asumisyhteisöissä. Vanhusten palveluasumisesta puhuttaessa samat elementit vaikuttavat ja aikaan saavat yhteisöllisyyttä muissakin palvelutaloissa. Yhteisöt eroavat siinä, että eri ihmiset muodostavat erilaisen yhteisön.

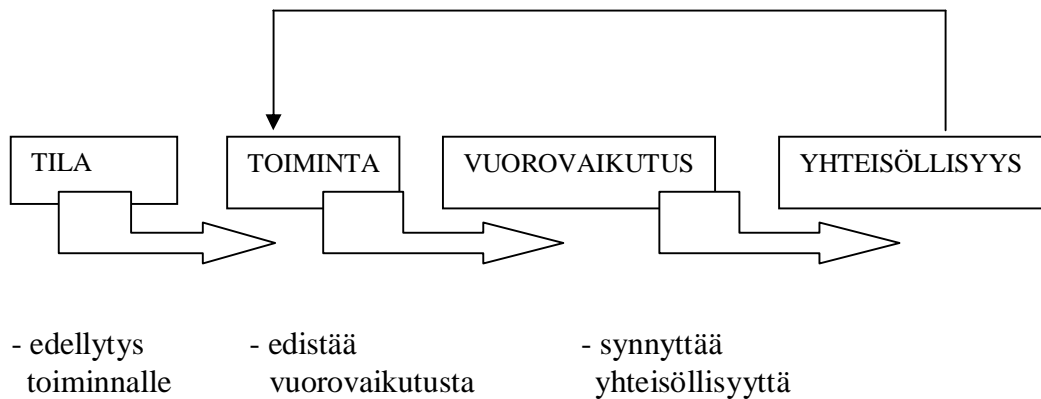
Kun tarkastellaan yhteisön määritelmiä ja niihin sisältyviä elementtejä, voidaan todeta, että useimmat yhteisötekijät ovat läsnä tutkimassani palvelutaloyhteisössä. Kaikkia talossa asuvia yhdistää yhteinen elämäntilanne ja pääosin myös ikävaihe. Yhteisöön liittymisen vapaaehtoisuus on tulkinnanvaraista; useinkaan taloon muuttamiselle ei ole muita vaihtoehtoja, vaan asukkaan fyysinen toimintakyky sanelee sen.

Tutkimani vanhusten palvelutalo on institutionaalinen yhteisö, jonka jäsenet ovat tulleet yhteen vanhuuden ja asumisen ongelmien vuoksi. Se on palveluyksikkö tuottaessaan vanhusten asumispalveluja ja samalla poistaessaan asukkaiden jo olemassa olevaa tai ilman palvelua mahdollista yksinäisyyden ja turvattomuuden ongelmaa. (Raitakari 2008, 223.)

Palvelutalo on aivan konkreettisesti yhteisöksi tunnistettava rakennus, jossa seinät rajaavat sen ulkomaailmasta. Lisäksi se on paikkakunnalla yhteisöksi tunnustettu, koska sillä on tietty maine ja paikallinen mielikuva. Tämä päätelmä on tehtävissä sekä asukkaiden että henkilökunnan kokemuksista ja käsityksistä. Lisäksi talo avautuu ulospäin päivätoiminnan kautta, mistä tiedotetaan paikallislehdessä joka viikko. Haastatteluai-
neiston perusteella voi sanoa myös, että yhteisöllä on sekä avoin että suljettu luonteensa; yhteisö sulkee omaan taikapiriinsä talossa asuvat samaan aikaan kun talo on tietyiltä osin avoin yhteisön ulkopuolisille. Palvelutalon yhteisön toiminta käsittää sekä sisään-
päin, yhteisön jäsenten suuntaan kääntyvän puolensa että yhteisöstä ulospäin suuntautuvan toiminnallisen otteen.

Palvelutalosta yhteisönä on löydettävissä eri toimijatasojen välinen vuorovaikutus ja jokapäiväisessä toiminnassa vaikuttavat tavat sekä niistä vakiintuneet säännöt. Jokaiselle uudelle asukkaalle jaetaan talon järjestyssäännöt. Säännöt on laadittu yhdessä asukkaiden kanssa ja niitä tarkistetaan aika ajoin, varsinkin jos ilmenee jotain säännöistä poikkeamista. Lisäksi palvelutaloyhdistyksen hallitus vahvistaa säännöt. Säännöissä ohjataan palvelutalon yhteisten tilojen käyttöä, elämää yksityisissä asunnoissa siltä osin kuin se vaikuttaa talon muiden asukkaiden elämään sekä ulkotiloissa tapahtuvaa toimintaa kuten pysäköintiä. Turvallisuusnäkökulma hallitsee sääntöjen sisältöä. Niistä käy hyvin myös ilmi palvelutalon yksityisen ja yhteisen elämän rajapinnat.

Tilat ovat erittäin tärkeä yhteisöllisyyttä luova elementti. Yhteisön rakenteellisena tekijänä ne luovat perustan toiminnallisille tekijöille, jotka puolestaan mahdollistavat emotionaalisten yhteisötekijöiden syntymisen. Kuvio 15 havainnollistaa tilan ja yhteisöllisyyden välistä yhteyttä.

KUVIO 15. Tilan vaikutus yhteisöllisyyden muodostuksessa

Tilat ovat toiminnan edellytys ja sitä edistävä tekijä. Ellei palvelutalossa olisi yhteisen toiminnan mahdolliseksi tekeviä tiloja, ei myöskään toimintaa tässä määrin olisi mahdollista toteuttaa. Tilat ja toiminta eivät kuitenkaan ole riittävä edellytys yhteisöllisyyden syntymiselle, vaan niiden lisäksi tarvitaan henkilökohtaista vuorovaikutusta tilan käyttäjien kesken. Toiminta auttaa välittävänä tekijänä vuorovaikutuksen syntymisessä.

Toiminnan ja vuorovaikutuksen välissä onkin ratkaiseva rajapinta, jossa yhteisön jäsenet valikoituvat yhteisön puolesta toimiviin tai siitä vetäytyviin. Jollei palveluasumisyhteisön jäsenellä ole halua tai henkilökohtaista motiivia olla yhteisön jäsen, eivät sitä korjaamaan riitä toimivat tai viihtyisät tilat. Jos asukas antautuu vuorovaikutukseen muiden yhteisöön kuuluvien kanssa, kehittyy tästä henkilökohtaisia sidoksia, jotka ruokkivat ja ylläpitävät itse itseään. Vuorovaikutuksen esteenä voi olla myös asukkaan heikko toimintakyky, jonka vuoksi hän ei jaksa, pysty tai halua tulla ulos kodistaan yhteiseen tilaan ja toimintaan.

Toimintakyvyn näkökulmasta tilat voivat kompensoida näitä puutteita, jos apuvälineet auttavat asukasta ylittämään hankalaksi koetut, henkilökohtaisen toimintakyvyn esteet. Mutta kuten tutkimukseni tulokset osoittavat, eivät nämäkään hyvät tavoitteet varmista yhteisöllisyyden tasapuolista kokemusta ja osallisuutta siihen.

7.1 Millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys?

Vanhusten palvelutalon yhteisöllisyys on monen eri tason ja tekijän summa. Sen synty-miseen tarvitaan yksilön ominaisuuksia, rakenteellisia välittäviä tekijöitä sekä yksittäisiä, aktiivisia henkilöitä, jotka haluavat nähdä vaivaa yhteisöllisyyden synnyttämiseksi. Yksilöiden ominaisuuksista kehittyy yhteisön ominaisuus. Se taas pitää käynnissä esimerkiksi tilojen käyttöä ja niissä tapahtuvaa toimintaa, joka ruokkii vuorovaikutusta ja sitä kautta edistää yhteisöllisyyttä.

Prosessi pitää itseään yllä niin kauan, kun yhteisön jäsenet jaksavat olla vuorovaikutuk-sessa. Tässä onkin tutkimukseni esille tuoma heikko kohta. Kun palveluasumisyhteisön asukkaiden toimintakyky heikkenee, vähenee myös yhteisöllisyys. Tällöin yksilön omi-naisuus alkaa ohjata yhteisön olemassa oloa. Kuvion 15 perusteella voi päätellä, mitä tapahtuisi, jos ketjusta poistetaan tila- tai toiminta-tekijä. Tällöin vuorovaikutus ainakin vähenee, ellei lopu kokonaan, ja yhteisöllisyys hiipuu. Rakenteellisilla tekijöillä voidaan vaikuttaa oleellisesti yhteisöllisyyteen ja yhteisön henkiseen ilmapiiriin, mutta rakenteet ovat kuitenkin vain pintaa. Sisällön luovat yhteisön jäsenet, joiden välille syntyy ainakin jossain määrin emotionaalisia siteitä.

Palvelutalon yhteisöllisyys on vahvasti toiminnallista ja siksi myös organisoitua. Yhteisössä pyritään aktiivisesti sosiaalistamaan uudet jäsenet talon tapoihin. Tässä ilmenee yhteisön sisällä oleva työnjako; henkilökunta huolehtii virallisesta sosiaalistamisesta eli talon yleisiä tiloja, toimintatapoja ym. koskevan sosiaalistamisen ja muut asukkaat opastamisen epävirallisiin toimintakäytäntöihin, ”talon tavoille”. Sosiaalistaminen ja toiminta yleensä on säännöillä ohjattua. Sosiaalistamisella pyritään siihen, että yhteisön jäsenet pystyisivät keskenään luomaan ja ylläpitämään yhteisöä.

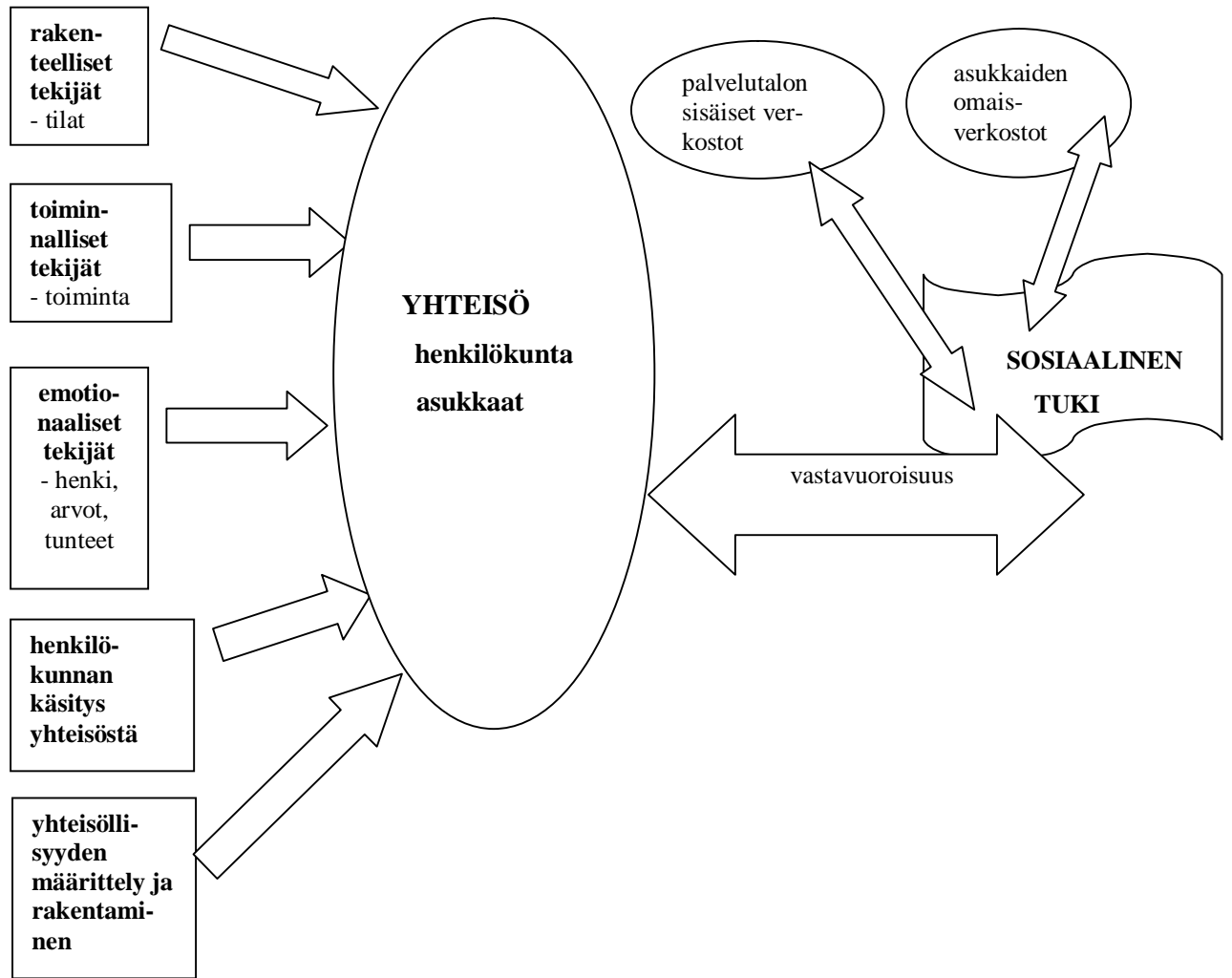
Vanhusten palvelutalon yhteisöllisyys ei ole pelkästään positiivista. Yhteisön joidenkin jäsenten negatiivisia kokemuksia tarvitaan lujittamaan ja refleктоimaan yhteisöllisyyttä ja tuomaan siihen muitakin sävyjä kuin enemmistön ylläpitämiä. Nämä soraäänit jäävät kuitenkin yksittäisiksi ja niistä tulee liikaa yksilöiden valinnoilla perusteltuja, vaikka ne voisivat olla yhteisöllisyyden ja sitä kautta koko yhteisön ominaisuuksia.

Tässä negatiivisen ja positiivisen, yksityisen ja yhteisen rajalla toimii palvelutalon henkilökunta. Heillä on avainrooli yhteisöllisyyteen ohjaamisessa ja sen ylläpitämisessä sen mukaan, miten he yhteisöllisyyden ymmärtävät. Tutkimassani palvelutalossa henkilökunta on sitoutunut vahvasti yhteisölliseen toimintatapaan.

7.2 Mitä on palveluasumisyhteisön tarjoama sosiaalinen tuki?

Sosiaalinen tuki palveluasumisyhteisössä on sekin monitahoinen ilmiö. Se on enimmäkseen palvelutalon ulkopuolelta tulevaa, mutta jossain määrin myös palvelutalon yhteisön sisältäpäin tuotettua. Sosiaalinen tuki ei ole suoraan yhteisön sisäinen ominaisuus, vaan se syntyy osin yhteisön ulkopuolisten tekijöiden vaikutuksesta. Kuvioon 16 on koottu vanhusten palvelutalon asumisyhteisön kokonaisuus ja sen suhde yhteisössä vaikuttavaan sosiaaliseen tukeen.

Kuvion vasen puoli syntyy jo edellä analysoitujen yhteisötekijöiden myötä varsin kiinteäksi. Yhteisössä palvelutalon henkilökunta ja asukkaat ovat saman yhteisön jäseniä, vaikkakin eri rooleissa. He määrittelevät yhteisöä jokapäiväisessä toiminnassa, missä vaikuttavat rakenteelliset, toiminnalliset ja emotionaaliset tekijät. Henkilökunta edistää ja vie vahvasti määrittelyä eteenpäin. Sosiaalinen tuki tulee yhteisöön pääosin asukkaiden omien, henkilökohtaisten suhteiden kautta. Nämä suhteet ovat syntyneet muualla kuin palvelutalossa, joskin sielläkin läheisiä sosiaalisia suhteita ja verkostoja näyttää syntyvän. Sosiaaliset suhteet palvelutalon ulkopuolelle ovat merkittävä asukkaiden voimavaroja lisäävä seikka. Ne ovat jotain hyvin henkilökohtaista, omaa, jota ei jaeta palveluasumisyhteisön jäsenten kanssa.

KUVIO 16. Vanhusten palvelutalon asumisyhteisön tekijät ja niiden suhde yhteisössä vaikuttavaan sosiaaliseen tukeen

Yhteisössä vaikuttavan sosiaalisen tuen kaksinaisuuden on kuitenkin merkitystä. Palveluasunnossa asuva vanhus pystyy tulemaan yhteisön jäseneksi oman sosiaalisen tuen kokemuksensa turvin, joka avaa hänellä oman maailman. Se vahvistaa hänen persoonansa ja identiteettiään, jonka avulla hän toimii asumisyhteisössään. Jos henkilökohtaiset, palvelutalon ulkopuoliset verkostot jätettäisiin pois, seurauksena voisi olla asukkaan vetäytyminen yhteisöstä, eristäytymistä ja yksinäisyyden kokemuksia. Tutkimukseni antaa viitteitä tästä.

Näin muodoin palveluasumisyhteisön sosiaalisen tuen luonne on vastavuoroinen asumisyhteisön ja asukkaan omaisverkostojen välillä. Henkilökohtainen sosiaalinen tuki on tarpeellista asumisyhteisön olemassaololle, mikä puolestaan tuottaa arkipäivän hallinnalle välttämätöntä sosiaalista tukea naapureiden, asukkaiden ja henkilökunnan kesken.

7.3 Tutkimusprosessin arviointia

Tutkimusprosessin alussa päällimmäisin kysymys oli, saanko haastattelumenetelmällä kerätystä aineistosta vastaukset tutkimuskysymyksiin. Epäilin, riittääkö aineisto. Prosessin lopussa voin todeta, että lähtökohtaisesti tutkimusmenetelmä toimi ja tuotti vastaukset. Menetelmä siis mittasi sitä, mitä sen pitikin. Analyysimenetelmänä sisällön analyysi toimi sekin tässä aineistossa, sillä se tuotti runsaasti erilaisia luokkia. Luokat nousivat pääosin aineistosta, vaikka analyysi nojasikin deduktiivisesti yhteisön teoreettiseen käsitteeseen. Käsite toimi luokittelun perustana (Hirsjärvi & Hurme 2000, 189).

Tutkimuksen luotettavuutta pyrin koko prosessin ajan varmistamaan tutkimuspäiväkirjaa pitämällä ja monenlaisia muistiinpanoja tekemällä (mt. 184–185; Palomäki 2004, 114). Näistä oli apua tulosten kirjoittamisessa. Lisäksi analyysivaiheen luokitusten kaaviokuvaukset on objektiivisesti muidenkin tarkastettavissa ja arvioitavissa. Kuvat auttoivat analyysivaiheessa näkemään asioiden välisiä yhteyksiä ja muodostamaan kokonaisuuksia. Tutkimuksen luotettavuutta lisää myös aineistotriangulaatio; kahden eri haastatteluaineiston avulla tulosten painoarvoa on mahdollista tarkastella eri näkökulmista.

Laadullisen tutkimuksen tarkoitus ei ole tulosten yleistettävyys, vaan parempi olisi puhua tulosten suhteuttamisesta osaksi laajempaa kokonaisuutta (Palomäki 2004, 116). Tutkimukseni tuloksia on mahdollista soveltaa ja verrata vanhusten palveluasumisen kontekstiin yleisemminkin. Se, miten harkinnanvaraisen näytteen perusteella saadut tulokset pätevät koko tutkimaani palvelutaloon, jää arvailtavaksi. Aineiston keruun jälkeen asumisyhteisö on muuttunut toiseksi asukkaiden vaihtumisen myötä, jolloin tulokset nyt kerätyllä aineistolla voisivat olla toisenlaiset. Lisäksi jonkinlainen liika myönteisyys on voinut vaikuttaa vastauksiin, joten alun perin kaavailemani havainnointimenetelmä olisi lisännyt tulosten luotettavuutta tässä kohdin.

Tutkimuksen heikkona kohtana pidän haastattelulitterointien pelkistämistä. Nyt kokemusta viisaampana on todettava, että sitä varten olisi pitänyt laatia selvät menettelyohjeet. Tämä olisi helpottanut erityisesti, kun pelkistys tapahtui kahdessa eri vaiheessa. En pysty varmasti sanomaan, onnistuiko jälkikäteen tehty paikkaustyö ja oliko pelkistys lopulta oikea – hyvä kuitenkin, että tunnistin ongelman analyysiä tehdessäni. Kovin virheellinen pelkistys ei ole voinut olla, koska luokittelu ei tuottanut suurempia vaikeuksia sen jälkeen, kun se hahmottui oikein.

Henkilökunnan haastattelut eivät onnistuneet aivan suunnitellulla tavalla. Erityisesti johtajan jääminen ulos muun henkilökunnan ryhmähaastattelutilanteista on saattanut vaikuttaa aineiston tässä osassa. Henkilökunnan oma vuorovaikutus ja yhteisöllinen työtapana olisi ehkä näyttäytynyt toisenlaisena, jos johtaja olisi ollut mukana ryhmässä. Koska kuitenkin myös henkilökunnan haastattelujen perustana oli yhteisön käsite ja siitä nousseet teemat, en usko mitään oleellista ja tuloksiin suuremmin vaikuttavaa ilmiötä jääneen löytymättä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEET

Tutkimukseni tuo selvästi esille vanhuuden heterogeenisuuden. Aineistosta esille nousevat ilmiöt kuvaavat sitä, kuinka vanhukset ovat joukko hyvin erilaisia ihmisiä jopa yhteisössä, jonka jäseneksi valikoidutaan tietyillä kriteereillä. Henkilön yksilölliset ominaisuudet vaikuttavat vanhuuden kokemiseen ja elämänvaiheen synnyttämiin tarpeisiin. Tässä suhteessa tutkimus tukee jo tiedossa olevaa käsitystä nykyvanhuudesta.

Vanhuksen toimintakyvyn merkitys yhteisöllisyydelle ja yhteisön jäsenenä nousi tässä tutkimuksessa vahvasti esille useasta eri näkökulmasta. Heikko toimintakyky on este monelle yhteisöllisyyteen liittäväälle toimintaketjulle. Tutkimukseni perusteella on tehtävissä sama päätelmä, joka on todettu jo vuoden 2007 lopulla julkistetussa selvityksessä (Andersson 2007): vanhusten palveluasuminen ei palvele enää sitä tarkoitusta, mihin se tähtää. Palvelun piiriin ohjautuu toimintakyvyltään yhteisölliseen asumiseen liian heikkokuntoisia vanhuksia.

Samanaikaisesti palveluasuminen ei ole pelkästään vain heikkokuntoisten asukkaiden asumismuoto, jolloin parempikuntoisten toiveet toiminnallisesta ja yhteisöllisestä asumisesta eivät pääse toteutumaan. Näiden asukasryhmien tarpeiden väliin tarvittaisiin jokin enemmän hoivaa tarjoava asumismuoto, joka ei kuitenkaan olisi tehostettua palveluasumista (Vaarama & Voutilainen 2002, 359). Tällainen asumismuoto voisi hyödyntää nykyistä enemmän asukkaiden omien verkostojen tuottamaa sosiaalista tukea. Vanhuuden monimuotoistuminen edellyttää yhä monipuolisempia asumisvaihtoehtoja myös kaikkein vanhimmille kansalaisryhmille.

Toinen huomionarvoinen tekijä vanhusten asumispalveluissa on sukupuoli. Vanhuuden naisistuminen on havaittu useissa eri tutkimuksissa ja viitattu siihen, että ilmiötä tulisi lähestyä naistutkimuksen orientaatiolla (esim. Vakimo 2001; Palomäki 2004). Yhtä lailla myös miesten vanhuutta ja sen erityispiirteitä sekä erityisesti asumista tulisi tutkia, koska miesnäkökulma näyttää hukkuvan naisvaltaisuuden alle. Miesten sosiaalinen aktiivisuus on heikompaa, mikä näkyy myös oman tutkimukseni tuloksissa. Miehet jäävät mielellään itsekseen myös palvelutalossa ja sosiaaliset kontaktit suuntautuvat palvelutalon ulkopuolelle (Hyvönen 2006). Yhteisöllinen asuminen voisi tarjota vanhoille miehille uusia sosiaalisuuden ulottuvuuksia, mikäli heidän toiminnalliset tarpeensa huomioidaan. Miehet ovat vanhanakin kiinnostuneita eri asioista kuin naiset. (Katter 2008, 294.)

Palveluasumisen yhteisöllinen ajatus toteutuu ainakin vielä oman tutkimukseni perusteella palvelutalossa varsin hyvin. Tämä tulos on uskoakseni yleistettävissä palvelutaloihin laajemminkin, koska niitä ohjaa sama lainsäädäntö ja toiminta rakentuu pitkälle samoista periaatteista. Palveluasuminen myös täyttää Kokkosen esittelemät (s.39 tässä tutkimuksessa) ikääntyneen hyvän asumisen kriteerit. Siinä toteutuvat kodinomaisen asuminen, joka on mahdollista asukkaan palveluasunnossa, palvelujen saatavuus ja sosiaalisen vuorovaikutuksen elementti. Asuminen on useimmiten esteetöntä ja asuinympäristö virikkeellinen, turvallinen ja viihtyisä. Se, millä henkilökohtaisilla ominaisuuksilla asukas palveluasumis yhteisöön tulee, vaikuttaa kuitenkin siihen, miten kyseiset kriteerit yksilön kokemuksissa konkretisoituvat. Siihen ei voida vaikuttaa säädöksillä, vaan jokainen tulee yhteisöön omilla resursseillaan ja jopa niiden puutteilla. Tästä johtuen kokemus palveluasumisesta ei voi aina olla pelkästään myönteinen. Tämäkin toiseikka on hyväksyttävä.

Sosiaalisen vanhenemisen toteutuminen on mahdollista palvelutalon asuinyhteisössä. Vanhus tulee palvelutaloon oman elämänhistoriansa, verkostojensa ja minänsä kanssa. Näiden persoonallisten arjen hallinnan työkalujen avulla hän voi vaikuttaa uuteen asuinyhteisöönsä. Palvelutalo tarjoaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen, toimintaan ja emotionaalisiin kokemuksiin, joihin osallisuuden vanhus päättää omaa itsemääräämisoikeuttaan noudattaen. Tässä kuitenkin tulee mukaan välittävänä tekijänä toimintakyky; vanhuksen toimijuus, jolla yhteisön jäsenyyttä ja osallisuutta hallitaan, on riippuvainen toimintakyvystä.

Palvelutalon henkilökunnan ammattitaidolta vaaditaan paljon tässä tilanteessa. Asuinyhteisön asukkaat antavat mielellään henkilökunnalle valtuuden toimia yhteisöllisyyden edistäjänä, mistä syystä asukkaita pitää aktivoida ja ohjata toiminnan ja vuorovaikutuksen piiriin. Samaan aikaan henkilökunnan on osattava antaa riittävä itsenäisyys siihen kykeneville asukkaille. Henkilökunnan käsitys yhteisöstä on tässä ratkaiseva. Jos he ymmärtävät yhteisön käsitteen sisällön ja näkevät yhteisön ammatillisen toimintansa sekä välineeksi että foorumiksi, osaavat he sujuvasti luovia erilaisten asukkaiden ja näiden erilaisten tarpeiden välissä. Tällöin yhteisöstä pääsee kehittymään asukkaiden näköinen. Tutkimuksen myötä itselleni heräsi epäily, ettei tilanne ole tämä kaikissa vanhusten palvelutaloissa. Tästä syystä yhteistyön koulutus voisi olla paikallaan palvelutalojen henkilöstölle.

Yhteisöllisen työotteen soveltaminen vanhusten palvelutalossa olisi erinomainen gerontologisen sosiaalityön tehtävä. Tämä turvaisi sosiaalisen vanhuuden huomioimisen sairauskeskeisen hoivan ohessa. Useat tutkimistanikin vanhuksista kokivat enemmän sosiaalisten kontaktien puutetta kuin vanhuuden vaivoja. Kun sosiaalityöntekijä asiantunteuksellaan toimisi asukkaan omissa ja palvelutalon sisäisissä verkostoissa, saattaisi sieltä löytyä ratkaisuja arkipäivän hyvinvoinnin edistämiseen. Sosiaalityöntekijää vanhusten palvelutalossa ei liene kokeiltu Suomessa. Sosiaalityöllä olisi mielestäni paljon annettavaa palvelutalon kaltaisessa yhteisössä sen palvelutehtävästä katsottuna.

Uuden vanhuuden näkökulmasta vanhusten palvelutalo yhteisöllisenä asumismuotona on varmasti yhden vanhusryhmän kohdalla tulevaisuudessakin toimiva vaihtoehto. Tämän tutkimuksen perusteella voi kuitenkin kysyä, mahdollistaako se yksilöllisen vanhuuden ja vanhusten yksilölliset tarpeet. Mielestäni ei, koska näyttäisi siltä, että palveluasumisessa mennään heikoimpien asukkaiden ehdoilla. Tämä taas syrjii niitä, jotka palveluasumisen ajatuksen mukaan eniten hyötyisivät asumismuodosta. Vanhusten asumispalvelujen rakenteet näyttäisivät olevan jäljessä nykyisestä vallitsevasta tilanteesta. Painotus kotona asumiseen vie resursseja muilta asumismuodoilta ja samaan aikaan palveluasuntoihin tuodaan palveluja, jotka voitaisiin kohdentaa hyväkuntoisen vanhukseen tavalliseen kotiin. Näin palvelut syövät toinen toisiaan. Kunnissa ei ole riittävästi tarjolla vaihtoehtoja nykyiseen moninaiseen kysyntään. Yhteisöllisyys toiminta-ajatuksena ei voi korjata rakenteiden puutteita.

Edellinen huomio liittyy vanhusten palveluasumisen hyvinvointivaltion ajatukseen. Uusien vanhuuden asumisvaihtoehtojen toteuttaminen nostaa esille rahan ja kustannukset. Useat ikääntyvät ja vielä työelämässä olevat ovat ryhtyneet turvaamaan vanhuuttaan omilla varoillaan ennakkoon, joista esimerkkinä ovat senioritalot. Tämä voi olla hyväksyttävä tapa tulevaisuutta ajatellen varsinkin, kun uuden sukupolven vanhuksilla on yhä enemmän rahaa käytettävissään. Mutta se ei korjaa tämänhetkistä tilannetta. Omassa tutkimuksessani nousi esille yhteisöllisyyden hinta eli se, että palvelutalossa turvan ja palvelujen saaminen maksaa. Sodankäyneen sukupolven vanhuksilla ei juurikaan ole mahdollisuutta ostaa itse palveluitaan. Heidän tilanteensa ratkaiseminen on ajankohtainen hyvinvointivaltion kysymys ja sen ratkaisulla alkaa olla kiire.

Tutkimus jätti itselleni jossain määrin pessimistisen tulevaisuuden kuvan vanhusten asumisen tilasta. Olen omalla tutkimuksellani pyrkinyt tuottamaan perustietoa yhteisöllisyyden tekijöistä ja merkityksestä yhdessä vanhusten asumismuodossa. Sovellettavan tiedon kartuttamiseksi yhteisöllisyyden näkökulmaa tulisi tutkimuksella syventää, koska yhteisöllisyyden kokemuksista ei ole riittävästi tietoa ja se tulee nousemaan vaihtoehtona esille. Ainakin seuraavat jatkotutkimuksen aiheet olisivat relevantteja.

Tutkimukseni aineisto ei sisältänyt yhtään haastateltavaa, joka olisi ollut lapseton tai perheetön. Näin ollen aineisto ei avannut sitä, miten yhteisöllinen asuminen vaikuttaa sellaisten vanhusten arkielämässä, joilla ei ole sukulaisuuteen perustuvia sosiaalisia verkostoja. Pystyykö palveluasumisyhteisö paikkaamaan henkilökohtaisten verkostojen puutetta? Yksi jatkotutkimuksen aihe olisikin tutkia vailla suku- tai perheyhteisön tukea olevien, palveluasunnoissa asuvien sosiaalisen tuen ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Onko yhteisön tarjoama sosiaalinen tuki kenties merkitsevämpää näille kuin henkilöille, jotka voivat turvautua omiin verkostoihin?

Tässä tutkimuksessa kuvaamatta jäänyt seikka oli palveluasumisyhteisöön liittymisen prosessi. Miten yhteisöön sosiaalistuminen ja sopeutuminen tapahtuu ja kuinka kauan se kestää? Tästä syntyvän "mallin" avulla olisi mahdollista hahmottaa prosessin kestoa ja sen solmukohtia ja näin arvioida, kuka parhaiten hyötyisi palveluasumisesta sosiaalisen vanhenemisen näkökulmasta.

Jatkotutkimusta kaipaava alue on myös palvelutalon tilojen käyttö ja sen syvempi analyysi. Tilat osoittautuivat hyvin tärkeäksi tekijäksi palveluasumisyhteisön yhteisöllisyyden synnyssä, mutta nyt niiden merkitys kuvattiin vain asukkaiden subjektiivisina kokemuksina. Voi olla, että nämä olivat liiankin myönteisiä tai jättivät jotain varjoon. Kuvan täydentämiseksi asiaa olisi hyvä tutkia havainnoimalla. Näin olisi mahdollista saada selville myös tilojen sosiaalinen rakenne ja niissä toimivat verkostot.

LÄHTEET

Andersson Sirpa 2007. Palveluasuntoja ikäihmisille. Palveluasumisen nykytilanne ja tuleva tarve. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Raportteja 14/2007. Stakes, Helsinki

Airaksinen Timo 2002. Vanhuuden ylistys. Otava, Keuruu.

Anttonen Anneli, Sipilä Jorma 2000. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

Baars Jan 1997. Vanheneminen ja aika – kohti kasvavaa ymmärtämistä. Gerontologia 11 (1), 34–42.

Bauman Zygmunt 2001. Community. Seeking Safety in an Insecure World. Polity Press, Cambridge,

Bauman Zygmunt 2002. Notkea moderni. Vastapaino, Tampere.

Blomberg Staffan, Edebalk Per Gunnar, Petersson Jan 2000. The withdrawal of the welfarestate: elderly care in Sweden in the 1990s. European Journal of Social Work. Vol 3, No 2, 151–163.

Canetti Elias 1998. Joukko ja valta. Suomentanut Markus Lång. Loki-kirjat, Helsinki.

Chi Iris, Chou Kee-Lee 2001. Social Support and Depression among Elderly Chinese People in Hong Kong. The International Journal of Aging and Human Development. Vol 52. No 3, 231–252.

de Beauvoir Simone 1992. Vanhuus. Art House, Helsinki

Durkheim Emile 1952. Suicide. A study in Sociology. 1. painos. Routledge & Kegan Paul Ltd. Norfolk.

Elo Aulikki 2004. Harvinainen yhteisötalo ensi vuonna Vuorelaan. Savon Sanomat 12.5. A6.

Eräsaari Leena 2006. New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä. Teoksessa Helne Tuula, Laatu Markku (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Vammala, 87–101.

Eräsaari Leena 2007. Julkista sektoria on tehostettu yhteisöllisyyden kustannuksella. Vieraskynä-kirjoitus. Helsingin Sanomat 19.11.

Eskola Jari 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola Juhani, Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Jyväskylä, 133–157.

Eskola Jari, Suoranta Juha 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Jyväskylä.

Etzioni Amitai 1996. Positive Aspects of Community and the Dangers of Fragmentation. *Development and Change*. Vol 27. No 2 (April), 301–314. Internet-osoitteessa <http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/A244.html>. Luettu 12.10.2007.

Etzioni Amitai 2000. Creating good communities and good societies. *Contemporary Sociology*. Vol 29 (January), Issue 1, 188–195. Internet-osoitteessa <http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/A276.html>. Luettu 8.1.2007.

Fernández-Ballesteros R. 2002. Social Support and Quality of Life Among Older People in Spain. *Journal of Social Issues*. 58 (4), 645–659.

Foxall M., Barson C., Von Dollen K., Shull K. & Jones P. 1994. Low-vision Elders: Living Arrangements, Loneliness and Social Support. *Journal of Gerontological Nursing* 8, 6–14.

Fratiglioni Laura, Wang Hui-Xin, Ericsson Kjerstin, Maytan Margaret, Winblad Bengt 2000. Influence of social network on occurrence of dementia: a community-based longitudinal study. *The Lancet*. Vol 355. April 15, 1315–1319.

Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen 2006. Selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:30. STM, Helsinki.

Gothi Raili 1990. Vanhusten sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki: tutkimus kallioilaisten ja kiteeläisten vanhusten elämäntilanteesta, sosiaalisista verkostoista ja tuesta. Sosiaali- ja terveysministeriö, julkaisuja 1990: 2. STM, suunnitteluosasto, Helsinki

Grönfors Martti 1982. Kvalitatiiviset kenttätymenetelmät. WSOY, Porvoo.

Hautakangas Helena, Leinonen Raija, Lyyra Tiina-Mari 2006. Hyvä elämänlaatu iäkkäiden naisten kokemana. *Gerontologia* 20 (2), 53–66.

Hautamäki Antti 2005a. Johdanto teoksessa Hautamäki Antti, Lehtonen Tommi, Sihvola Juha, Tuomi Ilkka, Vaaranen Heli, Veijola Soile. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki, 7–13.

Hautamäki Antti 2005b. Poliitiikan paluu. Teoksessa Hautamäki Antti, Lehtonen Tommi, Sihvola Juha, Tuomi Ilkka, Vaaranen Heli, Veijola Soile. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki, 31–59.

Heikkinen Eino 2003. Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa Heikkinen Eino, Marin Marjatta (toim.). *Vanhuuden voimavarat*. Tammi, Vammala, 13–33.

Helin Satu 2003. Palvelujärjestelmä iäkkään ihmisen voimavarojen tukijana. Teoksessa Heikkinen Eino, Marin Marjatta (toim.). *Vanhuuden voimavarat*. Tammi, Vammala, 35–67.

Helminen Pirjo, Karisto Antti 2005. Vanhustyö muuttuvassa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Noppari Eija, Koistinen Paula (toim.). Laatu vanhustyöhön. Tammi. Helsinki, 9–18.

Helne Tuula, Laatu Markku 2006. ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Teoksessa Helne Tuula, Laatu Markku (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Vammala,, 9–40.

Henkilötilastot: väestö- ja kuolemansyytilastot 2005. Tilastokeskus

Hirsjärvi Sirkka, Hurme Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.

Hirsjärvi Sirkka, Remes Pirkko, Sajavaara Paula 2001. Tutki ja kirjoita. Tammi, Helsinki.

Hyvönen Anne-Mari 2006. Ikääntyvien miesten sosiaalinen tuki. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kuopio.

Hyyppä Markku T 2002. Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. PS-kustannus, Jyväskylä.

Jokinen Keijo, Malin Marja-Leena 2000. Ikä, kansalaistoiminta ja verkostot. Teoksessa Malin Marja-Leena (toim.). Verkostot ja vertaiset. Kuntoutuksen edistämisyhdistys ry, Helsinki, 9–15.

Julkunen Raija 2006. Universalismista köyhyyspolitiikkaan? Teoksessa Helne Tuula, Laatu Markku (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Vammala,, 43–59.

Jyrkämä Jyrki 1995. "Rauhaisesti alas illan lepoon"? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 449. Tampereen yliopisto, Tampere.

Jyrkämä Jyrki 1996. Kuka on vanha, kuka on vanhus? Näkymiä vanhenemiseen ja vanhuuden kokemiseen. Teoksessa Aittola Tapio, Alanen Leena, Rantamaa Paula (toim.) Minkä ikäinen olettekaan, rouva? SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 107–118.

Jyrkämä Jyrki 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen Marjaana, Karisto Antti ja Kröger Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Juva, 195–217.

Karisto Antti, Konttinen Riikka 2004. Kotiruokaa, kotikatua ja kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Palmenia-kustannus, Helsinki.

Karjalainen Vappu, Vilkkumaa Ilpo (toim.) 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Saarjärvi.

Kasepalu Ülle 2007. Apu ja ystävät lähellä. Ikäihmisten asumisen kokemuksia Tallinnan palvelutalojen esimerkkien perusteella. Teoksessa Tulva Taimi, Uusitalo Ilkka, Harra Kimmo (toim.). Vanhuuden monet kasvot. OKKA Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiön julkaisuja. Tallinnan yliopiston sosiaalityön laitoksen julkaisuja. OKKA-säätiö, Saarijärvi, 107–116.

Kaskiharju Eija 2004. Vanhus, ikäihminen vai seniorikansalainen? *Gerontologia* 18 (4), 277–281.

Katter Marja 2008. Yhteisökoti paikkaamassa miehisen elämän vajeita. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.). Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? PS-kustannus, Juva, 283–295.

Kinni Riitta-Liisa 2005. Oma arki kotona – riittävä apu laitoksessa. Vanhus kuntoutuja sairaalan moniammatillisessa työssä. Julkaisematon lisensiaatintutkielma. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kuopio.

Kinni Riitta-Liisa 2007. Sosiaalityö vanhuskuntoutujan toimintakykyä määrittämässä. Teoksessa Seppänen Marjaana, Karisto Antti ja Kröger Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Juva 219–234.

Kinnunen Petri 1998. Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. *Acta Universitatis Lappeensis* 20. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Kivelä Eeva Maija 2003. ”Tultaisiin lähelle ihmistä” – iäkkäiden ihmisten kokemuksia turvattomuudesta palvelutalossa. *Gerontologia* 17 (3), 130–138.

Kokkonen Anne 2005. Ikääntyvien hyvän asumisen kriteerit. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kuopio.

Konttinen Mauno 2007. Epilogi – vai tuliko tästä prologi? *Palvelupolitiikan tulevaisuus*. Teoksessa Heikkilä Matti, Lahti Tuukka (toim.). Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stake, Helsinki, 259–270.

Kopomaa Timo 1990. Vanhuksen asumisentapa ja palveluverkosto. Arvioiva tutkimus vanhuksen arkiselviytymistä tukevasta asuinympäristöstä ja palvelujärjestelmästä. Sosiaalipolitiikan julkaisematon lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Korkiamäki Riikka, Nylund Marianne, Raitakari Suvi, Roivainen Irene 2008. Yhteisö-sosiaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?. PS-kustannus, Juva, 9–20.

Korkiamäki Riikka 2008. Surffailua arjessa. Tila, aika ja vuorovaikutus nuorten yhteisöllistä kuulumista jäsentämässä. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?. PS-kustannus, Juva, 173–192.

Koskinen Simo 1994. Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Acta Universitatis Lapponiensis 3. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Koskinen Simo 1996. Sosiaalipolitiikka ja sosiaaligerontologia: mikä tekee erityistieteestä sosiaaligerontologiaa? Teoksessa Aittola Tapio, Alanen Leena, Rantamaa Paula (toim.) Minkä ikäinen olettekaan, rouva? SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 197–209.

Koskinen Simo 2003. Suomalaisen yhteisösosiaalityön kehitys ja nykysuuntaukset. Teoksessa Laitinen Merja, Pohjola Anneli (toim.). Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus. Jyväskylä, 206–236.

Koskinen Simo, Aalto Leena, Hakonen Sinikka, Päivärinta Eeva 1998. Vanhustyö. Vanhustyön keskusliitto, Jyväskylä.

Kumpulainen-Väistö Liisa 1998. Kaksi kylää kaupungissa, kaupunki kylässä. Teoksessa Matthies Aila-Leena, Närhi Kati (toim.) Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 12. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 114–129.

Kumpusalo Esko 1991. Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8/1991. VAPK-kustannus, Helsinki.

Kuopion ikäimmeisten strategia vuosille 2003 – 2012. Kuopion kaupunki 2002.

Kuula Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Tampere.

Kyllönen Eija, Kurenniemi Marja 2003. Asunto ja elämänkaari. Katsaus asumisen laatuun koskevaan tutkimukseen. Aiheita 23/2003. Stakes, Helsinki.

Kyngäs Helvi, Vanhanen Liisa 1999. Sisällön analyysi. Hoitotiede Vol. 11, no 1., 3–12.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (1992/733).

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987/380.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519.

Laurinkari Juhani, Poutanen Veli-Matti, Saarinen Anja, Laukkanen Tuula 2005. Senioritalo ikääntyneen asumisvaihtoehtona. Kysely- ja haastattelututkimus Joensuussa, Kuopiossa ja Tampereella vuonna 2005. Suomen ympäristö 815. Ympäristöministeriö. Asunto- ja rakennusosasto, Helsinki. Internet-osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/palvelut/julkaisu>. Luettu 29.1.2008.

Laurinkari Juhani 2006. Miltä hyvinvointivaltiota puolustetaan? Alio-kirjoitus. Savon Sanomat 22.7.

Lehtonen Heikki 1990. Yhteisö. Vastapaino, Jyväskylä.

Liikamaa Päivi 2001. Yhteisöasuminen uutta Suomessa. Dialogi 3/2001, 25.

Lumme-Sandt Kirsi 2005. Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Ruusu vuori Johanna, Tiittula Liisa (toim.). Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Jyväskylä, 125–144.

Lyyra Tiina-Mari 2006. Predictors of Mortality in Old Age. Contribution of Self-rated Health, Physical Functions, Life Satisfaction and Social Support on Survival among Older People. Studies in Sport, Physical Education and Health 119. University of Jyväskylä.

Marin Marjatta 2000. Vanhusten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma hyvän vanhenemisen ehtona. Gerontologia 14 (1), 37–42.

Marin Marjatta 2003. Elämän paikallisuus ja paikat. Teoksessa Marin Marjatta, Hakonen Sinikka (toim.). Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. PS-kustannus, Juva, 22–41.

Marin Marjatta 2005. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari Anne, Jyrkämä Jyrki (toim.). Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vastapaino, Tampere, 17–48.

Mason Andrew 2000. Community, Solidarity & Belonging: Levels of Community & Their Normative Significance. Port Chester, NY, USA: Cambridge University Press. Elektroninen aineisto osoitteessa <http://site.ebrary.com/lib/uku/Doc?id=2000853>. Luettu 12.12.2007.

Matthies Aila-Leena 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla, Nylund Marianne (toim.). Välittävät verkostot. Vastapaino, Jyväskylä, 11–29.

Matthies Aila-Leena 2008. Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korhiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?. PS-kustannus, Juva, 61–79.

McCamish-Svensson Cheryl, Samuelsson Gillis, Hagberg Bo, Svensson Torbjörn, Dehlin Ove 1999. Informal and formal support from a multi-disciplinary perspective: a Swedish follow-up between 80 and 82 years of age. Health and Social Care in the Community, 7 (3), 163–176.

Mikkelä Anna-Liisa 2006. Loppukiri ei noussut yhdessä yössä. Kunta-lehti 12, 61–62.

Mikkola Merva 1996. Yhdyskuntatyö hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan välittäjänä. Teoksessa Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla, Nylund Marianne (toim.). Välittävät verkostot. Vastapaino, Jyväskylä, 59–71.

Muuri Anu 2007. Sukupuolittuneet sosiaalipalvelut – asiakkuus, työyhteisö ja arjen verkostot. Teoksessa Heikkilä Matti, Lahti Tuukka (toim.). Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki, 220–233.

Nihtilä Elina, Martikainen Pekka 2004. Ikäihmisten yksinasuminen Suomessa vuosina 1970-2000. *Yhteiskuntapolitiikka* Vol 69:2, 135–145.

Nikander Pirjo, Zechner Minna 2006. Ikäetiikka – elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (5), 515–526.

Nummela Maria 2007. Turvavapuhelimekin pois vanhuksilta. *Savon Sanomat* 28.3. A5.

Nummela Tuija 2005. Nuorallatanssi – sosiaaliamiehet tuottamassa oikeushyvää. *Julkaisematon ammatillinen lisensiaatin tutkielma*. Kuopion yliopisto, Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kuopio.

Nylund Marianne 2004. Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt. *Janus* vol. 12 (2), 184–199.

Näslindh-Ylispangar Anita 2005. Vanhuksen olemassaolon kokemuksen vahvistaminen yhteisössä. Teoksessa Noppari Eija, Koistinen Paula (toim.). *Laatua vanhustyöhön*. Tammi, Helsinki, 147–160.

Oksanen Annukka 2006. Tanskalaiset haluavat vanheta yhteisöissä. *Helsingin Sanomat* 24.9. F2.

Oxman Thomas E., Berkman Lisa F., Kasl Stanislav, Freeman Jr. Daniel H., Barrett James 1992. Social Support and Depressive Symptoms in the Elderly. *American Journal of Epidemiology*. Vol. 135. No.4, 356–368.

Palomäki Sirkka-Liisa 2004. Suhde vanhenemiseen. Iäkkäät naiset elämänsä kertojina ja rakentajina. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 94 . University of Jyväskylä.

Palveluasumistyöryhmän muistio 1996. Suomen ympäristö, asuminen. 12. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Parpo Antti, Kautto Mikko 2007. Sosiaalipalvelujen ja terveydenhuollon taloudellinen kestävyys tulevaisuudessa. Teoksessa Heikkilä Matti, Lahti Tuukka (toim.) *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämisskeskus Stakes, Helsinki, 206–219.

Penninx Brenda. W. J.H., van Tilburg Theo, Kriegsman Didi M. W., Deeg Dorly J.H., Boeke A. Joan P., van Eijk Jacques Th. M 1997. Effects of Social Support and Personal Coping Resources on Mortality in Older Age: The Longitudinal Aging Study Amsterdam. *American Journal of Epidemiology*. Vol 146. No 6, 510–519.

Percival John 2002. Domestic spaces: uses and meanings in the daily lives of older people. *Aging and Society*. 22, 729–749. Gambridge University Press. UK.

Pietilä Anna-Maija, Tervo Aila 1996. ”Positiivisella asenteella sitä täytyy yrittää”. Iäkkäiden kotona selviytymistä edistäviä tekijöitä ja näkemyksiä tulevaisuudesta. *Gerontologia* 10 (1), 27–36.

Päivärinta Eeva 1998. Vanha ihminen, autonomia ja ympäristöt. Teoksessa Haverinen Riitta, Simonen Leila, Kiikkala Irma. (toim.). Kohtaamisia sosiaali- ja terveystalouden alueilla. Stakes, raportteja 221, Jyväskylä, 209–227.

Raitakari Suvi 2008. Institutionaaliset yhteisöt vaihtoehtona. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?. PS-kustannus, Juva, 223–224.

Rantamaa Paula 2005. Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari Anne, Jyrkämä Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vastapaino, Tampere, 49–95.

Rintala Taina 2003. Vanhuskuvat ja vanhustenhuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Tutkimuksia 132, Saarijärvi.

Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi (toim.) 2008. Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? PS-kustannus, Juva.

Rubinstein Robert L. 1990. Personal Identity and Environmental Meaning in Later Life. *Journal of Aging Studies*, Volume 4, 2, 131–147.

Ruusuvuori Johanna, Tiittula Liisa 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori Johanna, Tiittula Liisa (toim.). Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Jyväskylä, 22–56.

Saastamoinen Mikko 2002. Yhteisöt epävarmuuden ajassa – yhteisökeskustelun myöhäismoderneja virtauksia.

Internet-osoitteessa <http://www.uku.fi/~msaastam/yhteisot.html>. Luettu 19.3.2006. Julkaistu myös teoksessa Kuusela Pekka, Saastamoinen Mikko (toim.). Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia. Jyväskylän yliopisto, SoPhi, Jyväskylä 2002.

Salonen Essi 2006. Loppukiri on ystävyyden talo. *Kotiliesi* 8, 45–50.

Santalainen Jelena 1997. Näin elän vuonna 2064. Teoksessa Karisto Antti (toim.) Vanhuus kaupungissa. Miina Sillanpään syntymän 130-vuotisjuhlakirja. Miina Sillanpään säätiö, Juva, 99–102.

Sarola Jukka Pekka 1996. Vanhukset selviytyjinä. Vanhusten asuinalueet ja sosiaaliset verkostot. Toim. Roos J.-P. ja Kervinen Lea. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia N:o 1. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos, Joensuu.

Shu-Chuan J.Y. & Sing K.L 2004. Living alone. Social Support and Feeling Lonely among The Elderly. *Journal of Social Behaviour and Personality* 2004. 32 (2), 129–138. Internet-osoitteessa http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3852/is_200401/ai_n9404648/print. Luettu 28.1.2008.

Siisiäinen Martti 1999. Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa Hokkanen Liisa, Kinnunen Petri, Siisiäinen Martti (toim) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Jyväskylä, 10–39.

Silverman David 2000. *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. SAGE Publications, London.

Sinkkonen-Tolppi Merja 2005. Maailma kutsuu, katkeavatko juuret? Nuorten kotiseudulle kiinnittyminen ja sen yhteys nuorten sosiaaliseen pääomaan. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 125. Kuopio.

Sosiaalihuoltolaki 1982/710.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007. Heikkilä Matti, Lahti Tuukka (toim.). Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2007. SVT, sosiaaliturva. Stakes, yliopistopaino, Helsinki.

Strassoldo Raimondo 1993. Tilan sosiaalinen rakenne. Tampereen teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtuurin osasto. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja 21. Tampere.

Tedre Silva 1999. Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 40. Joensuu.

Tedre Silva 2006. Asunnon vangit – ulospääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Helne Tuula, Laatu Markku (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Vammala, 161–171.

Tedre Silva 2007. Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Seppänen Marjaana, Karisto Antti ja Kröger Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Juva, 95–119.

Tiittula Liisa, Ruusuvuori Johanna 2005. Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori Johanna, Tiittula Liisa (toim.). Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Jyväskylä, 9–21.

Tuomi Jouni, Sarajärvi Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Tammi, Helsinki.

Tönnies Ferdinand 1887/2001. *Community and Civil Society*. West Nyack, NY, USA: Cambridge University Press. Alkuperäisteos *Gemeinschaft und Gesellschaft*. First published in German in Leipzig 1887. Translated by Jose Harris and Margaret Hollis. Elektroninen aineisto osoitteessa

<http://site.ebrary.com/lib/uku/Top?id=10062261&layout=document>. Luettu 31.12.2007.

Törrönen Maritta 2005. Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka Mirja, Karvinen-Niinikoski Synnöve, Nylund Marianne, Hoikkala Susanna (toim.). Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-kustannus, Vantaa, 218–239.

Törrönen Maritta 2006. Community in a children's home. *Child and Family Social Work* 11, 129–137.

Uutela Antti, Palosuo Hannele, Haukkala Ari. 1994. Vanhenemiseen liittyvät mielikuvat. Teoksessa Uutela Antti, Ruuth Jan-Erik (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Gaudeamus, Tampere, 7–26.

Vaarama Marja, Hakkarainen Anne, Laaksonen Seppo 1999. Vanhusbarometri. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus* 1999:3. STM, Helsinki.

Vaarama Marja, Voutilainen Päivi 2002. Kaksi skenaariota vanhusten hoivapalvelujen kehityksestä ja resurssitarpeesta ajalla 1999–2030. *Yhteiskuntapolitiikka* Vol 67:4, 352–363.

Vaarama Marja, Voutilainen Päivi, Kauppinen Sari 2006. Ikääntyneiden hoivapalvelut. Teoksessa Heikkilä Matti, Roos Milla (toim.). *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2005*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Jyväskylä.

Vaaranen Heli 2005. Nuorten luovat pikkuheimot ja työn tulevaisuus. Teoksessa Hautamäki Antti, Lehtonen Tommi, Sihvola Juha, Tuomi Ilkka, Vaaranen Heli, Veijola Soile. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki, 114–131.

Vaisey Stephen 2007. Structure, Culture and Community: the Search for Belonging in 50 Urban Communes. *American Sociological Review*. Vol 72 (6), 851–873.

Vakimo Sinikka 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntilanteista. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 818. SKS, Helsinki.

Valtonen Anu 2005. Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Ruusuvoori Johanna, Tiittula Liisa (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Jyväskylä, 223–241.

Vanhusten laitoshoidon ja palveluasuminen Itä-Suomen läänissä 2004. *Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja* 110. Mikkeli 2005.

Vertio Harri 1998. Suuren ikäluokat ikääntymässä. Teoksessa Heinonen Jarmo (toim.) *Senioriteetti voimavarana*. Gaudeamus, Tampere, 7–19.

Vilkko Anni 1997. Ikääntyminen, muistot ja koti. Teoksessa Karisto Antti (toim.) *Vanhuus kaupungissa. Miina Sillanpään syntymän 130-vuotisjuhalkirja*. Miina Sillanpään säätiö, Juva, 168–183.

Vilkko Anni 2000. Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–230.

Vilkko Anni 2003. Vanhenemisen paikat. *Gerontologia* 17 (3), 119–120.

Virkkunen Anne 2000. Ryhmiä palvelutalon katon alla. Teoksessa Malin Marja-Leena (toim.). *Verkostot ja vertaiset*. Kuntoutuksen edistämisyhdistys ry, Helsinki, 22–26.

Voutilainen Päivi, Kauppinen Sari, Heinola Reija, Finne-Soveri Harriet, Sinervo Timo, Kattainen Eija, Topo Päivi, Andersson Sirpa 2007. Katsaus ikääntyneiden kotihoidon kehitykseen. Teoksessa Heikkilä Matti, Lahti Tuukka (toim.). *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Helsinki, 154–189.

Väisänen Raija 1995. Työelämän turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot. Tutkimus ydinkeski-ikäisistä (45-54) työntekijöistä Kuopion läänissä. Kuopion yliopisto julkaisu- ja E. Yhteiskuntatieteet 28. Kuopion yliopisto, Kuopio.

Ylönen Marja 1994. Vanhuus Rysänperällä. Kari Suomalaisen pilapiirrosten vanhuskäsitys. Vanhustyön keskusliitto, Vammala.

Zelevnik Danica 2007. Self-care of the home-dwelling elderly people living in Slovenia. *Acta Universitatis Ouluensis D Medica* 954. Oulun yliopisto, Oulu.

Özer-Kemppainen Özlem 2005. Senioriasumisen nykytila, kehitystarpeet ja mahdollisuudet. Oulun yliopisto. Arkkitehtuurin osasto. Julkaisuja A 32. Oulu. Elektroninen julkaisu osoitteessa http://herkules oulu.fi/isbn_9514276442/ Luettu 11.1.2008.

MUUT LÄHTEET:

Jyrkämä Jyrki. Hyvä vanhuus – sosiaaligerontologinen näkökulma. Luento 24.10.2007 seminaarissa Vanhustyö – missä mennään, mistä puhutaan. Kuopion yliopisto.

Roivainen Irene. Luento yhteisösosiaalityön erikoistumiskoulutuksessa 21.4.2004.

Sulkava Raimo. Hyvä vanhuus. Luento 24.10.2007 seminaarissa Vanhustyö – missä mennään, mistä puhutaan. Kuopion yliopisto.

”Yhteistyöllä arvokas vanhuus Savitaipaleella”. Savitaipaleen kunnan vanhuspoliittinen strategia ja palvelurakenteen kehittämisohjelma vuoteen 2010. Savitaipale 2004.

INTERNET-LÄHTEET:

<http://aktiivisetseniorit.fi/> Luettu 12.5.2006.

<http://www.yle.fi/uutiset/kotimaa/vasen/id61414.html>. Luettu 31.5.2007.

Suhonen Heikki. 2004. Yhteisöllinen vanhustyö. SosNet-opetusaineisto internet-osoitteessa http://www.soc.utu.fi/sospol/sosger/sosiaaligerontologia/alue4/yhteisollinen_vanhustyo.html luettu 3.5.2005.

LIITE 1

Hyvä vastaanottaja

6.3.2007

TUTKIMUS VANHUSTEN PALVELUASUMISEN YHTEISÖLLISYYDESTÄ

Teen sosiaalityön alaan kuuluvaa lisensiaatin tutkimusta Kuopion yliopistossa. Aiheeni on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys ja kohteeksi olen toiminnanjohtaja [L K:n] myötämielisyydellä voinut valita palvelutalo [talon nimi]. Kävin esittelemässä tutkimusaikeitani paikan päällä keväällä -06 ennen pääsiäistä, joten jos olitte tuolloin paikalla, asia saattaa olla tuttu.

Olen saanut luottamuksellisesti käyttöni talon asukastiedot, joiden perusteella olen valinnut tutkimukseeni satunnaisesti 7 haastateltavaa. Olen haastatellut talon asukkaita nyt sen verran, että viimeiset haastattelut ovat edessä. Siksi toivonkin, että myös te voisitte osallistua tutkimukseeni. Pyydän, että mietitte asiaa ennen kuin olen teihin yhteydessä n. viikon sisällä. Haastatteluun olen varannut aikaa yleensä n. 2 tuntia. Kaikki haastattelussa esille tuleva tieto käsitellään tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti luottamuksella eikä niitä tulla käyttämään muuhun kuin tutkimustarkoitukseen.

Voitte kysyä lisätietoja minulta itseltäni (p. 050- 591 4329) tai ohjaajaltani, professori Raija Väisäseltä (0447-162 643).

Terveisin

Seija Okulov
Kuopion yliopiston jatko-opiskelija, sosiaalityöntekijä

LIITE 2

haastateltavan nimi

14.3.2007

TUTKIMUSHAASTATTELU 19.3.2007

Sovimme tiistaina puhelimessa, että tulen haastattelemaan teitä tutkimukseeni ensi maanantaina 19.3. n. klo 10. Seuraavassa jotakin tietoa, joka auttaa valmistautumaan yhteiseen juttuhetkeemme.

* tutkimukseni aihe on palvelutalon yhteisöllisyys eli olen kiinnostunut siitä, kuinka paljon talon asukkaat ovat keskenään tekemisissä, minkälaista yhteistä toimintaa palvelutalossa on ja miten asukkaat nämä asiat kokevat.

* edellisestä seuraa ajatus, että mahdollinen yhteinen toiminta jottenkin auttaisi asukkaiden arjessa selviytymistä. Näitä kahta asiaa tulen selvittämään usealla eri kysymyksellä.

* haastattelu tapahtuu tietyn rungon mukaan. Se koostuu seuraavista asioista:

- haastateltavan taustatiedot
- asumishistorianne palvelutalossa
- kokemuksenne palvelutalosta asuinympäristönä, sen asukkaiden välisestä kanssakäymisestä ja yhteisestä toiminnasta
- kokemuksenne omista henkilökohtaisista ihmissuhteistanne ja niiden kautta saadusta arkipäivän tuesta.

Teiltä varmasti löytyy sanottavaa edellisiin, kyseessä on tavallisia arkipäiväisiä asioita. Haastattelun kulku jää haastattelijan huoleksi. Samoin haastattelija vastaa haastattelussa esille tulleiden tietojen asianmukaisesta käytöstä, mutta tästä keskustellaan vielä tarkemmin haastattelun aluksi. Haastattelu kestää enintään 2 tuntia.

Jos ennen tapaamistamme tulee jotain estettä tai haluatte kysyä jotain, pyydän että otatte yhteyttä puhelinnumerooni 050- 591 4329.

Terveisin

Seija Okulov
Kuopion yliopiston jatko-opiskelija, sosiaalityöntekijä

LIITE 3**HAASTATTELURUNKO/asukkaat**

1.9.2006

1. HENKILÖN TAUSTATIEDOT

- syntymävuosi (=ikä)
- sukupuoli
- siviilisäätö
- asumismuoto (yksin/yhdessä puolison kanssa)
- oma arvionne fyysisestä terveydentilastanne (toimintakyky)
- oletteko mielestänne sosiaalinen/ulospäin suuntautuva?

2. ASUMISHISTORIA PALVELUTALOSSA

- kuinka kauan olette asuneet palvelutalossa?
- miksi muutitte palvelutaloon?
- miten palvelutaloon muuttaminen on vaikuttanut elämäänne?
- miten yhteydenpitoon teille tärkeisiin ihmisiin on muuttunut palvelutaloon muuttonne jälkeen?

3. YHTEISÖLLISYYDEN KOKEMUKSET PALVELUTALOSSA**a) yleinen kokemus: (subjektiivinen kokemus)**

- kuvailkaa yleisesti palvelutaloa asuinpaikkana
- miksi se on hyvä, huono... (mitä hlö vastasi edelliseen); perusteluja kokemukselle

b) arkipäivää ohjaavat säännöt (yhteinen kokemus)

- mitä yhteisiä pelisääntöjä tms. palvelutalossa on, jotka ohjaavat arkista elämää? Miten näitä valvotaan?
- mitä/minkälaisia yhteisiä tilaisuuksia talossa on? Ovatko jotkin säännöllisesti tapahtuvia? Osallistuvatko asukkaat niihin?
- voivatko asukkaat osallistua yhteisiä asioitaan koskevaan päätöksentekoon?
- onko palvelutalossa mielestänne jokin yhteinen ”henki”, tavoite tai muu tekijä, joka yhdistää asukkaita?

c) fyysiset tilat ja toiminnot

- kuvailkaa omin sanoin, minkälaista toimintaa talon sisällä päivittäin tapahtuu. Mitä esim. viimeisen viikon aikana on tapahtunut?
- muistelkaa mielessänne palvelutalon fyysistä ympäristöä ja tiloja. Ovatko tilat sellaiset, että niissä on helppo tavata muita asukkaita? Onko jotain tekijöitä, jotka mielestänne estävät asukkaiden keskinäistä kanssakäymistä? Tuleeko mieleen jokin esim. omakohtainen esimerkki? Onko palvelutalossa teille jokin mieluisa paikka?
- haluaisitteko muuttaa jotain tilojen rakenteessa tai toimivuudessa?

d) vuorovaikutus ja verkostot

- keitä kuuluu perheeseen?
- kuinka usein tapaatte heitä? Missä? Pidättekö heihin muulla tavoin yhteyttä?
- onko teillä ystäviä? Kuinka usein tapaatte heitä? Missä? Mitä teette heidän kanssaan?
- keitä muita tärkeitä ihmisiä kuuluu elämäänne?
- mitä yhteydenpito edellä mainittuihin läheisiin ihmisiin teille merkitsee?
- ketä olette tavannut, keiden kanssa keskustellut viimeisen viikon aikana?
- tunnetteko nykyiset naapurinne?
- onko teillä säännöllistä yhteydenpitoa heidän kanssaan?
- minkälaisia asioita teette yhdessä muiden palvelutalon asukkaiden kanssa?
- onko kanssakäyminen palvelutalon muiden asukkaiden kanssa tällä hetkellä teille riittävää?

4. SOSIAALINEN TUKI (PALVELUTALOSSA)

- mitä teille tulee mieleen sanoista ”sosiaalinen tuki”?
 - kenen puoleen käännytte, jos teille tulee arkista avuntarvetta?
 - autatteko naapurianne? Millaisissa asioissa?
 - mitä palvelua palvelutalossa on saatavilla? Käytättekö niitä?
- mitä muuta haluaisitte vielä kertoa/sanoa..... (haastateltava voi omin sanoin kertoa jotain itselleen tärkeää)

LIITE 4

Henkilökunnan haastatteluteemat eri haastattelukerroilla

HAASTATTELU 1**YHTEISÖN JA YHTEISÖLLISYYDEN KÄSITTEET**

- mitä tulee mieleen sanasta ”yhteisöllisyys” – mitä se on, mistä se muodostuu?
- minkälainen palvelutalo on asuinpaikkana asukkaan näkökulmasta katsottuna?
- onko talossa yhteisiä pelisääntöjä tms., jotka ohjaavat arkista elämää? Miten näitä valvotaan?
- miten paljon asukkaat ovat tekemisissä toistensa kanssa?
- onko palvelutalossa mielestänne jokin yhteinen ”henki”, tavoite tai muu tekijä, joka yhdistää asukkaita?

HAASTATTELU 2**TOIMINTA JA TILAT****- toiminta:**

- mitä/minkälaisia yhteisiä tilaisuuksia talossa on? Muistelkaa esim. viimeistä viikkoa. Ovatko jotkin säännöllisesti tapahtuvia?
- Osallistuvatko asukkaat niihin? Osallistuu ko henkilökunta?
- voivatko asukkaat osallistua yhteisiä asioitaan koskevaan päätöksentekoon?
- miten henkilökunta osallistuu em. tapahtumista päättämiseen?
- miten omaiset liittyvät palvelutalon arkeen?

- tilat:

- Ovatko tilat sellaiset, että niissä on helppo tavata muita asukkaita? Onko jotain tekijöitä, jotka mielestänne estävät asukkaiden keskinäistä kanssakäymistä?
- haluaisitteko muuttaa jotain tilojen rakenteessa tai toimivuudessa?

HAASTATTELU 3 – haastateltavana palvelutalon johtaja

Yhteisöllisyyden käsite – miten sen ymmärtää

- mitä tulee mieleen sanasta ”yhteisöllisyys” – mitä se mielestäsi on, mistä se muodostuu?
- minkälainen palvelutalo on asuinpaikkana asukkaan näkökulmasta katsottuna?
- miten paljon asukkaat ovat tekemisissä toistensa kanssa?
- onko palvelutalossa mielestäsi jokin yhteinen ”henki”, tavoite tai muu tekijä, joka yhdistää asukkaita?

Toiminta ja tilat

- mitä/minkälaisia yhteisiä tilaisuuksia talossa on? Muistele esim. viimeistä viikkoa. Ovatko jotkin säännöllisesti tapahtuvia?
- Osallistuvatko asukkaat niihin? Osallistuuko henkilökunta?
- onko talossa yhteisiä pelisääntöjä tms., jotka ohjaavat arkista elämää? Miten näitä valvotaan?
- voivatko asukkaat osallistua yhteisiä asioitaan koskevaan päätöksentekoon?
- miten henkilökunta osallistuu em. tapahtumista päättämiseen?
- miten omaiset liittyvät palvelutalon arkeen?

Tilat vaikuttavat toiminnan toteutumiseen tai voivat estää sitä. Tiloilla voi olla merkitystä vuorovaikutuksen muodostumisessa

- Ovatko tilat sellaiset, että niissä on helppo tavata muita asukkaita? Onko jotain tekijöitä, jotka mielestänne estävät asukkaiden keskinäistä kanssakäymistä?
- haluaisitteko muuttaa jotain tilojen rakenteessa tai toimivuudessa?

- kuka yhteisöllisyyden määrittelee, rajaa tässä palvelutalossa?

LIITE 5

Kooste palvelutalon asukkaiden ja henkilökunnan haastatteluihin sisältyneiden, tärkeimpiä yhteisötekijöitä koskeneiden ilmaisujen määristä.

Vastauksen sisältö	Asukkaiden aineisto ilmaisujen lkm	Henkilökunnan aineisto ilmaisujen lkm
YHTEISÖLLISYYS	140	218
kaikki ilmaisut yhteensä		
- TILAT , ilmaisuja yht.	34	68
- ULKOPUOLISTEN TEKEMÄ TUNNUSTAMINEN	7	12
- SOSIAALISTUMINEN	12	8
- TOIMINTA JA VUOROVAIKUTUS	38	43
- YHTEISET SÄÄNNÖT	11	12
- ARVOT, TUNTEET JA HENKI	21	15
- NEGATIIVISET YHTEISÖTEKIJÄT	17	0
- HENKILÖKUNNAN KÄSITYS YHTEISÖSTÄ		60
TILAT , ilmaisuja yht.	34	68
- tilat mahdollistajana	16	15
- tilat rajoittajana	8	34
- yksityinen tila – yhteinen tila	5	7
- vuorovaikutus ja toiminta tiloissa	2	7
- tilat ja toimintakyky	3	5

Vastauksen sisältö	Asukkaiden aineisto ilmaisuja lkm	Henkilökunnan aineisto ilmaisuja lkm
TOIMINTA , ilmaisuja yht.	38	43
- yhteinen tekeminen ja toiminta	8	14
- toiminnan säännöllisyys	10	7
- sisäinen – ulkoinen toiminta	1	8
- toiminta yhteisöön liittäjänä	5	6
- asukkaiden henkilökohtaisista toiveista ja mahdollisuuksista riippuva osallistuminen toimintaan	5	4
- osallistuminen ja osallistaminen	9	4
YHTEISÖN HENKI, ARVOT JA TUNTEET ilmaisuja yht.	21	15
- henkilökohtainen kokemus ja tunne	7	4
- arvot	1	2
- ilmapiirin luominen	4	3
- me-henki	9	6
HENKILÖKUNNAN KÄSITYS YHTEISÖSTÄ ilmaisuja yht.		60
- yhdistävä tekijä		14
- yhteisöllisyyden luonne		16
- yhteisön muodostuminen		12
- yhteisön ja yksilön suhde		18
YHTEISÖLLISYYDEN MÄÄRITTELIJÄ ilmaisuja yht.	29	40

Vastauksen sisältö	Asukkaiden aineisto ilmaisujen lkm	Henkilökunnan aineisto ilmaisujen lkm
- asukkaat määrittelijöinä	9	15
- johtaja määrittäjänä	7	4
- henkilökunta määrittelijänä	1	10
- asukkaat ja henkilökunta määrittelijöinä yhdessä	3	7
- yhteisöllisyyden määrittelyn asukasperusteinen luonne	9	4
- yhteisöllisyyden määrittelyn yhteisöperusteinen luonne		
SOSIAALINEN TUKI, ilmaisuja yht. tuen lähde:	85	30
- omaiset	30	18
- palvelutalon muut asukkaat	17	5
- ystävät ja tuttavat	11	0
- palvelutalon henkilökunta	5	2
 tuen muoto:		
- aineellinen/konkreettinen	4	0
- ei-aineellinen/huolenpito, keskinäinen kontrolli	3	0
- yhteiset sosiaalisen tuen kokemukset	11	3
- asukkaan henkilökohtaiset sosiaalisen tuen kokemukset	4	2